
ACADEMIÆ HARVARDIANÆ SIGILLUM
VE RI TAS
1638.

DE VIRIS ILLUSTRIBUS URBIS ROMÆ,

A ROMULO AD AUGUSTUM,

AD USUM

SEXTÆ SCHOLÆ;

AUCTORE C. F. L'HOMOND, IN UNIVERSITATE PARISIENSI PROFESSORE EMERITO.

SECOND AMERICAN EDITION,
Illustrated with ENGLISH *notes and Interpretations.*

PHILADELPHIA:
Published and sold by John F. Watson,
s. w. corner of Third & Chesnut-streets.
Also, by Joseph Delaplaine.
Stiles, Printer.

1813.

1857. Nov 26
Gift of Wm T. Harris Esq
of Cambridge

RECOMMENDATIONS

Of Watson & Delaplaine's three *Latin books.*

THE Publishers of the *new course* of Latin books, (*formed from books established for the use of schools, by national authority, in France*), avail themselves of the opportunity afforded by the publication of their *second edition*, to acknowledge their gratitude to their numerous patrons, for the prompt and distinguished favour shown to their first edition, while the works were then but little known in this country. They have now the pleasure to announce to them, and particularly *to those who are yet unacquainted with their merits*, that besides being used in Georgia, South Carolina, Virginia, Maryland, and some of the western states, they have been *specially* recommended, and *used*, by all of the following named gentlemen, in this, and the other states of the Union, as "*books superior to any other elementary books in use in this country*," to wit:

J. Thomas Carré, President of Clermont College.
Rev. Samuel B. Wylie, do. of Rittenhouse Hall.
J. G. Thomson, University of Pennsylvania.
F. H. Brosius, President of Mount Airy College.
Wm. Thompson, Philadelphia Friends' Academy.
Francis Glass, Lower Dublin do.
Samuel S. Smith, President of Princeton College.
Elijah Slack, Trenton Academy.
Benjamin Moore, D. D., President of Columbia College, New-York.
P. Wilson, Professor of Greek and Latin, do.

Valentine Derry, New town (L. I.) Academy.

Azel Backus, D. D., President of Hamilton College.

John Borland, New York Grammar School.

J. H. Livingston, D. D., President of Queen's College, New-Brunswick.

John Stanford, Teacher of Latin and Greek, New-York.

George Ironside, Franklin School, New-York.

George Strebeck, Teacher of Languages and Mathematics, New York.

Edmund D. Barry, Principal of New-York Episcopal Academy.

Wm. Harris, Rector of St. Marks, New-York.

Andrew Smith, Teacher of the Languages, Greenwich, New-York.

R. W. Thomson, do. Erasmus Hall.

Peter Low, Principal of do.

Wm. Scott, A. M., Teacher of the languages, &c. New-York.

Lewis E. A. Eigenbrodt, Principal of Union Hall, Long Island.

Joseph Nelson, B. Leonard, John Coffin, and Amzi Lewis, Teachers of the Languages, New-York.

Tillotson Bronson, D. D., Principal of the Episcopal Academy, Connecticut.

James L. Kingsley, Professor of Yale College.

Chauncey A. Goodrich, New-Haven.

George A. Patten, President of Literary School, Hartford.

Wm. Biglow, Master of the Public Latin Grammar School, Boston.

Daniel Staniford, Eben. Pemberton, Asa Bullard, Daniel Adams, and Willard Phillips, Teachers of Latin and Greek, Boston.

Luther Stearns, Academy at Medford.

DE

VIRIS ILLUSTRIBUS

URBIS ROMÆ.

A ROMULO AD AUGUSTUM.

ROMANI IMPERII EXORDIUM.

PROCA, rex Albanorum, duos filios, Numitorem et Amulium, habuit. Numitori, qui natu major erat, regnum reliquit; sed Amulius, pulso fratre, regnavit, et ut eum sobole privaret, Rheam Sylviam ejus filiam Vestæ sacerdotem fecit,* quæ tamen Romulum et Remum uno partu edidit. Quo cognito, Amulius ipsam in vincula conjecit, parvulos alveo impositos abjecit in Tiberim, qui tunc fortè super ripas erat effusus; sed, relabente flu-

* The vestals were not allowed to marry.

mine, eos aqua in sicco reliquit. Vastæ tùm in iis locis solitudines erant. Lupa, ut famâ traditum est, ad vagitum accurrit, infantes linguâ lambit, ubera eorum ori admovit, matremque se gessit.*

Quum lupa sæpiùs ad parvulos veluti ad catulos reverteretur, Faustulus, pastor regius, rem animadvertit, eos tulit in casam, et Accæ Laurentiæ conjugi dedit educandos. Qui adulti inter pastores primò ludicris certaminibus vires auxêre, deindè venando saltus peragrare cœperunt, tùm latrones à rapinâ pecorum arcere. Quare iis insidiati sunt latrones, à quibus Remus captus est; Romulus autem vi se defendit. Tunc Faustulus necessitate compulsus indicavit Romulo quis esset ejus avus, quæ mater. Romulus statìm, armatis pastoribus, Albam properavit.

Intereà Remum latrones ad Amulium regem perduxerunt, eum accusantes, quasi Numitoris greges infestare solitus esset; Remus itaque à rege Numitori ad supplicium tradi-

* This story, with some others in the early periods of Roman history, is fabulous.

tus est: at Numitor, considerato adolescentis vultu, haud procul erat quin nepotem agnosceret. Nam Remus oris lineamentis erat matri simillimus, ætasque tempori expositionis congruebat. Dùm ea res animum Numitoris anxium teneret, repentè Romulus supervenit, fratrem liberavit, et Amulio interfecto, avum Numitorem in regnum restituit.

Deindè Romulus et Remus urbem in iisdem locis ubi expositi educatique fuerant condiderunt; sed orta est inter eos contentio uter nomen novæ urbi daret, eamque regeret; adhibuêre auspicia.* Remus prior sex vultures, Romulus posteà, sed duodecim, vidit. Sic Romulus augurio victor Romam vocavit; et ut eam priùs legibus quàm mœnibus muniret, edixit ne quis vallum transiliret. Quod Re-

* *Auspices*—from *aves aspicere.* The flight and singing of birds were considered by the Pagans as matters of great importance. They were supposed to portend the success or disappointment of their most important enterprises, and were of two kinds—*auspicia,* drawn from the actions of birds—and *auguria,* from *avium garritus,* their singing or croaking.

nes rapere, aliud pugnare cum viris." Tunc Romulus arma ad cœlum tollens Jovi ædem vovit, et exercitus seu fortè seu divinitùs restitit.* Prælium itaque redintegratur; sed raptæ mulieres, crinibus passis, ausæ sunt se inter tela volantia inferre; et hinc patres, indè viros deprecatæ, pacem conciliârunt.

Romulus cum Tatio fœdus percussit, et Sabinos in urbem recepit. Centum ex senioribus elegit quorum consilio omnia ageret, qui ob senilem ætatem *Senatus* vocati sunt. Tres equitum centurias constituit; plebem in triginta curias distribuit. His ita ordinatis, quum ad Capræ paludem exercitum lustraret, subitò coorta est tempestas cum magno fragore tonitribusque, et Romulus è conspectu ablatus est:† eum ad Deos abiisse vulgò creditum est; cui rei fidem fecit Proculus vir nobilis.

* Here was neither miracle nor accident, but the natural effect of that confidence with which the conduct of Romulus inspired his soldiers.

† It is supposed that he was murdered in the Senate, and that, in order to conceal their barbarity, the members carried off his body in fragments, under their robes.

Ortâ enim inter patres et plebem seditione, is in concionem processit, et jurejurando affirmavit Romulum à se visum augustiore formâ quàm fuisset, eumdemque præcipere ut seditionibus abstinerent, et virtutem colerent. Ita Romulus pro Deo cultus, et Quirinus est appellatus.

Numa Pompilius, Romanorum rex secundus.

Successit Romulo Numa Pompilius vir inclytâ justitiâ et religione. Is Curibus oppido Sabinorum accitus est. Quum Romam venisset, ut populum ferum religione molliret, sacra plurima instituit. Aram Vestæ consecravit, et ignem in arâ perpetuò alendum virginibus dedit. Flaminem Jovis sacerdotem creavit, eumque insigni veste et curuli sellâ ornavit. Duodecim Salios Martis sacerdotes legit, qui ancilia* quædam imperii pignora è cœlo, ut putabant, delapsa, ferre per urbem, canentes et ritè saltantes solebant. Annum in

* *Ancilia.* These were short oval shields, on which the prosperity of Rome was supposed to depend.

duodecim menses ad cursum lunæ descripsit: nefastos fastosque dies* fecit: portas Jano gemino† ædificavit, ut esset index pacis et belli: nam apertus in armis esse civitatem, clausus verò pacatos circa omnes populos, significabat.

Leges quoque plurimas et utiles tulit Numa. Ut verò majorem institutis suis auctoritatem conciliaret, simulavit sibi cum Deâ Ægeriâ esse colloquia nocturna, ejusque monitu se omnia quæ ageret facere. Lucus erat quem medium fons perenni rigabat aquâ: eò sæpè Numa sine arbitris se inferebat, velut ad congressum Deæ: ita omnium animos religione imbuit, ut fides et jusjurandum, non minùs quàm legum et pœnarum metus cives

* *Dies fasti*—from *fari*, to speak, pleading days. *Dies nefasti*—days on which it was unlawful to transact any law-business, or hold any assembly of the people.

† *Janus*, the most ancient king of Latium, who admitted Saturn to his counsels, and thus obtained so great wisdom, that he could recollect the past and foresee the future—whence his surname *Geminus* or *Bifrons*.

continerent. Bellum quidem nullum gessit, sed non minùs civitati profuit quàm Romulus. Morbo extinctus, in Janiculo monte sepultus est. Ita duo deinceps reges, ille bello, hic pace, civitatem auxerunt. Romulus septem et triginta regnavit annos; Numa tres et quadraginta.

Tullus Hostilius, Romanorum rex tertius.

Mortuo Numâ, Tullus Hostilius rex creatus est. Hic non solùm proximo regi dissimilis, sed etiam Romulo ferocior fuit. Eo regnante, bellum inter Albanos et Romanos exortum est. Ducibus Hostilio et Suffetio placuit, paucorum manibus fata utriusque populi committi. Erant apud Romanos trigemini Horatii, trigemini quoque apud Albanos Curiatii. Cum iis agunt reges ut pro suâ quisque patriâ dimicent ferro. Fœdus ictum est eâ lege, ut undè victoria, ibi quoque imperium esset. Itaque trigemini arma capiunt, et in medium inter duas acies procedunt. Consederant utrinque duo exercitus. Datur signum, infestisque armis terni juvenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt.

Ut primo concursu increpuêre arma, horror ingens spectantes perstrinxit. Consertis deindè manibus, statìm duo Romani alius super alium expirantes ceciderunt: tres Albani vulnerati. Ad casum Romanorum conclamavit gaudio exercitus Albanus. Romanos jam spes tota deserebat. Unum Horatium tres Curiatii circumsteterant: is quamvis integer, quia tribus impar erat, fugam simulavit, ut singulos per intervalla secuturos separatìm aggrederetur. Jam aliquantùm spatii ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, quum respiciens videt unum Curiatium haud procul ab se abesse. In eum magno impetu redit, et dùm Albanus exercitus inclamat Curiatiis ut opem ferant fratri, jam Horatius eum occiderat. Alterum deindè, priusquàm tertius posset consequi, interfecit.

Jam singuli supererant, sed nec spe nec viribus pares. Alterius erat intactum ferro corpus, et geminatâ victoriâ ferox animus. Alter fessum vulnere, fessum cursu trahebat corpus. Nec illud prælium fuit. Romanus exultans malè sustinentem arma conficit, jacentemque spoliat. Romani ovantes ac gra-

tulantes Horatium accipiunt, et domum deducunt. Princeps ibat Horatius, trium fratrum spolia præ se gerens. Cui obvia fuit soror, quæ desponsa fuerat uni ex Curiatiis, visoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, flere et crines solvere cœpit. Movit feroci juveni animum comploratio sororis in tanto gaudio publico: stricto itaque gladio transfigit puellam, simul eam verbis increpans: "Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum; oblita fratrum, oblita patriæ. Sic eat quæcumque Romana lugebit hostem."

Atrox id visum est facinus patribus plebique, quare raptus est in jus Horatius et apud judices condemnatus. Jàm accesserat lictor* injiciebatque laqueum. Tùm Horatius ad populum provocavit. Intereà pater Horatii senex

* *Lictor*, from *ligare*, to tie. They were officers who preceded the chief magistrates, carrying a bundle of hazel rods, with an axe bound up in the midst of them. Their duty was to seize the criminals, to scourge and behead them, and to open a passage to the magistrates. The Consul had twelve lictors, the Dictator twenty-four.

proclamabat filiam suam jure cæsam fuisse; et juvenem amplexus, spoliaque Curiatiorum ostentans orabat populum ne se orbum liberis faceret. Non tulit populus patris lacrymas, juvenemque absolvit, magis admiratione virtutis, quàm jure causæ. Ut tamen cædes manifesta expiaretur, pater, quibusdam sacrificiis peractis, transmisit per viam tigillum, et filium capite adoperto velut sub jugum misit: quod tigillum *sororium* appellatum est.

Non diù pax Albana mansit: nam Suffetius, dux Albanorum, quum invidiosum se apud cives videret, quòd bellum uno paucorum certamine finîsset, ut rem corrigeret, Veientes adversùs Romanos concitavit. Ipse ab Tullo in auxilium arcessitus, aciem in collem subduxit, ut fortunam belli experiretur ac sequeretur. Quâ re Tullus intellectâ, dixit clarâ voce suo illud jussu Suffetium facere, ut hostes à tergo circumvenirentur. Quo audito, hostes territi victique sunt. Posterà die Suffetius, quum ad gratulandum Tullo venisset, jussu illius quadrigis religatus est, et in diversa distractus. Deindè Tullus Albam prop-

ter ducis perfidiam diruit, et Albanos Romam transire jussit.

Roma interim crevit Albæ ruinis: duplicatus est civium numerus: mons Cælius urbi additus, et quò frequentiùs habitaretur, eam sedem Tullus regiæ cepit, ibique deindè habitavit. Auctarum virium fiduciâ elatus bellum Sabinis indixit; pestilentia insecuta est: nulla tamen ab armis quies dabatur. Credebat enim rex bellicosus salubriora militiæ quàm domi esse juvenum corpora; sed ipse quoque diuturno morbo est implicitus: tunc fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, nullique rei deinceps nisi sacris operam dedit. Memorant Tullum fulmine ictum cum domo conflagrâsse. Tullus magnâ gloriâ belli regnavit annos duos et triginta.

Ancus Marcius, Romanorum rex quartus.

Tullo mortuo, Ancum Marcium regem populus creavit Numæ Pompilii nepos Ancus Marcius erat, æquitate et religione avo similis. Tunc Latini cum quibus, Tullo regnante, ictum fœdus erat, sustulerunt animos, et incursionem in agrum Romanum fecerunt. Ancus,

priusquàm eis bellum indiceret, legatum misit qui res repeteret, eumque morem posteri retinuerunt. Id autem hoc modo fiebat. Legatus, ubi ad fines eorum venit, à quibus res repetuntur, capite velato, ait: "Audi, Jupiter; audite, fines hujus populi. Ego sum publicus nuncius populi Romani: verbis meis fides sit." Deindè peragit postulata. Si non deduntur res quas exposcit, hastam in fines hostium emittit, bellumque ita indicit. Legatus qui eâ de re mittitur *fecialis*, ritusque belli indicendi *jus feciale* appellatur.

Legato Romano res repetenti superbè responsum est à Latinis; quare bellum hoc modo eis indictum est. Ancus exercitu conscripto profectus, Latinos fudit, et oppidis deletis cives Romam traduxit. Quum autem in tantâ hominum multitudine facinora clandestina fierent, Ancus carcerem in mediâ urbe ad terrorem increscentis audaciæ ædificavit: muro lapideo urbem circumdedit, et Janiculum montem, ponte sublicio in Tiberim facto, urbi conjunxit. Pluribus aliis rebus intra paucos annos confectis, immaturâ morte præreptus, non potuit præstare qualem promiserat regem.

Lucius Tarquinius Priscus, Romanorum rex quintus.

Anco regnante, Lucius Tarquinius urbe Tarquiniis profectus, cum conjuge et fortunis omnibus Romam commigravit. Additur hæc fabula: scilicet ei advenienti aquila pileum sustulit, et super carpentum, ubi Tarquinius sedebat, cum magno clangore volitans, rursùs capiti aptè reposuit; indè sublimis abiit. Tanaquil conjux auguriorum perita regnum ei portendi intellexit: itaque virum complexa jussit eum alta sperare. Has spes cogitationesque secum portantes, urbem ingressi sunt, domicilioque ibi comparato, Tarquinius pecuniâ et industriâ dignitatem atque etiam Anci regis familiaritatem consecutus est, à quo tutor liberis relictus regnum intercepit, et ita administravit, quasi jure adeptus fuisset.

Tarquinius Priscus bellum cum Sabinis gessit, in quo bello equitum centurias numero auxit; nomine mutare non potuit, deterritus, ut ferunt, Accii Navii auctoritate. Accius, eâ tempestate augur inclytus, id fieri posse nega-

bat, nisi aves addixissent; iratus rex, in experimentum artis, eum interrogavit fieri ne posset quod ipse mente conceperat: Accius, augurio acto, fieri posse respondit. Atqui hoc, inquit rex, agitabam an cotem illam secare novaculâ possem. Potes ergo, inquit augur, et secuisse dicitur. Tarquinius Sabinos vicit, et filium tredecim annorum, quòd in prælio hostem percussisset, prætextâ et bullâ* donavit, undè hæc ingenuorum puerorum insignia esse cœperunt.

Supererant duo Anci filii, qui ægrè ferentes se paterno regno fraudatos esse, regi paraverunt insidias. Ex pastoribus duos ferocissimos deligunt ad patrandum facinus. Ii, simulatâ rixâ, in vestibulo regiæ tumultuantur. Quum eorùm clamor penitùs in regiam pervenisset, vocati ad regem pergunt. Primò uterque simul vociferari cœpit, et certatìm alter alteri obstrepere. Quum verò jussi essent invicem dicere, unus ex composito rem orditur; dùm-

* A trinket of gold or silver, in the form of a heart or ball, worn at the breasts of children of rank, till they were 14 years of age, and afterwards hung up as an offering to the household Gods.

que intentus in eum se rex totus averteret, alter elatam securim in ejus caput dejecit, et relicto telo, ambo foràs se proripiunt.

Servius Tullius, Romanorum rex sextus.

Servius Tullius matre nobili, sed captivâ natus est. Quum in domo Tarquinii Prisci educaretur, ferunt prodigium visu eventuque mirabile accidisse. Flammæ species pueri dormientis caput amplexa est. Hoc viso Tanaquil summam ei dignitatem portendi intellexit; conjugi suasit ut eum non secùs ac liberos suos educaret. Is postquàm adolevit, à Tarquinio gener assumptus est; et quum Tarquinius occisus esset, Tanaquil, celatâ ejus morte, populum ex superiori parte ædium allocuta, ait regem, gravi quidem, sed non letali vulnere accepto, petere, ut, interim dùm convalescit, Servio Tullio dicto audientes essent. Servius Tullius quasi precariò regnare cœpit, sed rectè imperium administravit.

Servius Tullius aliquod urbi decus addere voluit. Jam tùm inclytum erat Dianæ Ephesiæ fanum. Id communiter à civitatibus Asiæ factum fama ferebat. Itaque Latinorum po-

pulis suasit, ut et ipsi Romæ fanum Dianæ cum populo Romano ædificarent. Quo facto, bos miræ magnitudinis cuidam Latino nata dicitur, et responsum somnio datum eum populum summam imperii habiturum, cujus civis bovem illam immolâsset. Latinus bovem ad fanum Dianæ deduxit, et causam sacerdoti Romano exposuit. Sacerdos callidus dixit eum debere priùs vivo flumine manus abluere. Dùm Latinus ad Tiberim descendit, sacerdos bovem immolavit. Ita imperium civibus, sibique gloriam vindicavit.

Servius Tullius filiam alteram ferocem, mitem alteram habebat. Duo quoque Tarquinii Prisci filii longè dispares moribus erant: Tullia ferox Tarquinio miti nupserat; Tullia verò mitis Tarquinio feroci; sed mites, seu fortè, seu fraude, perierunt: feroces morum similitudo conjunxit. Statìm Tarquinius superbus à Tulliâ incitatus, advocato senatu, regnum paternum repetere cœpit: quâ re auditâ, Servius dùm ad curiam contendit, jussu Tarquinii gradibus dejectus, et domum refugiens interfectus est. Tullia carpento vecta in forum properavit, virum è curiâ evocavit,

et prima regem salutavit: à quo jussa à turbâ decedere, quum domum rediret, viso patris corpore, mulionem evitantem super ipsum corpus carpentum agere præcepit. Undè vicus ille Sceleratus dictus est. Servius Tullius regnavit annos quatuor et quadraginta.

Tarquinius Superbus, Romanorum rex septimus et ultimus.

Tarquinius superbus regnum scelestè occupavit. Tamen bello strenuus hostes domuit. Urbem Gabios in potestatem redegit fraude Sexti filii. Is quum indignè ferret eam urbem à patre expugnari non posse, ad Gabinos se contulit, patris in se sævitiam querens. Benignè à Gabinis exceptus est, et paulatìm eorum benevolentiam fictis blanditiis alliciendo, dux belli electus est. Tùm è suis unum ad patrem mittit sciscitatum quidnam se facere vellet. Pater nuncio filii nihil respondit, sed in hortum transiit; ibique inambulans, sequente nuncio, altissima papaverum capita baculo decussit. Nuncius fessus expectando redit Gabios. Sextus, cognito silentio patris simul ac facto, intellexit quid vellet pater.

Primores civitatis interemit, patrique urbem sine ullâ dimicatione tradidit.

Posteà Tarquinius superbus Ardeam urbem oppugnavit. Ibi Tarquinius Collatinus sorore regis natus fortè cœnabat apud Sextum Tarquinium cum aliis juvenibus regiis. Incidit de uxoribus mentio: quum unusquisque suam laudaret, placuit experiri. Itaque equis Romam petunt. Regias nurus in convivio et luxu deprehendunt. Pergunt indè Collatiam. Lucretiam Collatini uxorem inter ancillas in lanificio inveniunt. Ea ergo cæteris præstare judicatur. Paucis interjectis diebus, Sextus Collatiam rediit, et Lucretiæ vim attulit. Illa postero die, advocatis patre et conjuge, rem exposuit, et se cultro, quem sub veste texerat occidit. Conclamant vir paterque, et in exitium regum conjurant. Tarquinio Romam redeunti clausæ sunt urbis portæ, et exilium indictum.

Junius Brutus, Romanorum consul primus.

(Anno urbis conditæ 244.)

Junius Brutus, sorore Tarquinii natus, quum eamdem fortunam timeret in quam

frater inciderat, qui ob divitias et prudentiam, fuerat ab avunculo occisus, stultitiam finxit, undè Brutus dictus est. Profectus Delphos cum Tarquinii filiis, quos pater ad Apollinem muneribus honorandum miserat, baculo sambuceo aurum inclusum Deo donum tulit. Peractis deindè mandatis patris, juvenes Apollinem consuluerunt quisnam ex ipsis Romæ regnaturus esset. Responsum est eum Romæ summam potestatem habiturum, qui primus matrem oscularetur. Tunc Brutus perindè atque casu prolapsus, terram osculatus est, quòd ea communis sit mater omnium mortalium.

Expulsis regibus, duo consules creati sunt, Junius Brutus et Tarquinius Collatinus, Lucretiæ maritus. At libertas modò parta, per dolum et proditionem penè amissa est. Erant in juventute Romanâ adolescentes aliquot, sodales Tarquiniorum. Hi de accipiendis nocte in urbem regibus colloquuntur, ipsos Bruti consulis filios in societatem consilii assumunt. Sermonem eorum ex servis unus excepit: rem ad consules detulit. Scriptæ ad Tarquinium litteræ manifestum facinus fecerunt.

Proditores in vincula conjecti sunt, deindè damnati. Stabant ad palum deligati juvenes nobilissimi, sed præ cæteris liberi consulis omnium in se oculos convertebant. Consules in sedem processêre suam, missique lictores nudatos virgis cædunt, securique feriunt. Supplicii non spectator modò, sed et exactor erat Brutus, qui tunc patrem exuit, ut consulem ageret.

Tarquinius deindè bello aperto regnum recuperare tentavit. Equitibus præerat Aruns Tarquinii filius: rex ipse cum legionibus* sequebatur: obviàm hosti consules eunt. Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Aruns, ubi Brutum agnovit, inflammatus irâ: "Ille est vir, inquit, qui nos patriâ expulit; "en ille nostris decoratus insignibus magni-"ficè incedit." Tùm concitat calcaribus equum atque in ipsum consulem dirigit: Brutus avidè se certamini offert. Adeò infestis animis concurrerunt, ut ambo hastâ transfixi

* The legion, as instituted by Romulus, consisted of 3000 men, but was afterwards increased to 6000 and upward. It contained ten cohorts—thirty *manipuli*—and sixty *centuriæ*.

ceciderint; fugatus est tamen Tarquinius. Alter consul Romam triumphans rediit. Bruti collegæ funus quanto potuit apparatu fecit. Brutum matronæ ut parentem anno luxerunt.

Horatius Cocles.

Porsenna rex Etruscorum ad restituendum Tarquinios cum infesto exercitu Romam venit. Primo impetu Janiculum cepit. Non usquàm aliàs antè tantus terror Romanos invasit: ex agris in urbem demigrant; urbem ipsam sepiunt præsidiis. Alia urbis pars muris, alia Tiberi objecto, tuta videbatur. Pons sublicius iter penè hostibus dedit, nisi unus vir fuisset Horatius Cocles, illo cognomine quòd in alio prælio oculum amiserat. Is pro ponte stetit, et aciem hostium solus sustinuit, donec pons à tergo interrumperetur: ipsâ audaciâ obstupefecit hostes: ponte rescisso, armatus in Tiberim desiluit, et incolumis ad suos transnavit. Grata erga tantam virtutem civitas fuit; ei tantùm agri datum est, quantùm unâ die circumarari potuisset. Statua quoque in comitio posita.

Mucius Scævola.

Quum Porsenna Romam obsideret, Mucius vir Romanæ constantiæ, senatum adiit, et veniam transfugiendi petiit, necem regis repromittens. Acceptâ potestate, in castra Porsennæ venit. Ibi in confertissimâ turbâ prope regium tribunal constitit. Stipendium tunc fortè militibus dabatur; et scriba cum rege pari ferè ornatu sedebat. Mucius illum pro rege deceptus occidit. Apprehensus et ad regem pertractus, dextram accenso ad sacrificium foculo injecit; hoc supplicii à reâ exigens, quòd in cæde peccâsset. Attonitus miraculo rex juvenem amoveri ab altaribus jussit. Tùm Mucius, quasi beneficium remunerans, ait trecentos, suî similes, adversùs eum conjurâsse. Quâ re ille territus bellum, acceptis obsidibus, deposuit.

Clælia Virgo.

Porsenna Clæliam virginem nobilem inter obsides accepit. Quum ejus castra haud procul ripâ Tiberis locata essent, Clælia deceptis custodidus noctu egressa, equum, quem sors dederat, arripuit, et Tiberim trajecit. Quod

ubi regi nunciatum est, primò ille incensus irâ Romam legatos misit ad Clæliam obsidem reposcendam. Romani eam ex fœdere restituerunt. Tùm rex virginis virtutem admiratus, eam laudavit, ac parte obsidum donare se dixit, permisitque ut ipsa quos vellet, legeret. Productis obsidibus, Clælia virgines puerosque elegit quorum ætatem injuriæ obnoxiam sciebat, et cum iis in patriam rediit. Romani novam in feminâ virtutem novo genere honoris, statuâ equestri, donavêre. In summâ viâ sacrâ fuit posita virgo insidens equo.

Publius Valerius Publicola.

Tarquinius Collatinus se consulatu abdicavit, quòd invisum esset populo Tarquinii nomen. Itaque consul creatus est Publius Valerius, quo adjutore Brutus reges ejecerat. Hic tamen quia in locum Bruti mortui alterum consulem non subrogaverat, et domum in alto atque munito loco habebat, in suspicionem regni affectati venit Quo cognito, apud populum questus est quòd de se tale aliquid timuissent, et misit qui domum suam diruerent. Dempsit etiam secures fascibus, eosque in po-

puli concione submisit, quasi major populi quàm consulis majestas esset. Gratum id multitudini spectaculum fuit. Indè Valerio cognomen Publicolæ datum est. Quum quartùm consul fuisset, mortuus est adeò pauper, ut funeri sumptus deesset. Collectis à populo nummis est sepultus, et annuo matronarum luctu honoratus.

Fabii Trecenti Sex.

Vexabantur incursionibus Veientium Romani. Tùm Fabia gens senatum adit. Consul Fabius pro gente loquitur: "Vos alia bella "curate: Fabios hostes Veientibus date: is- "tud bellum privato sumptu gerere nobis in "animo est." Ei gratiæ ingentes actæ sunt. Consul è curiâ egressus, comitante Fabiorum agmine, domum rediit. Manat totâ urbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt; Fabii posterâ die arma capiunt. Nunquàm exercitus neque minor numero, neque clariore famâ et admiratione hominum per urbem incessit. Ibant sex et trecenti milites, omnes patricii, omnes unius gentis. Ad Cremeram flumen perveniunt. Is opportunus visus est

locus communiendo præsidio. Hostes non semel fusi pacem supplices petunt.

Veientes pacis impetratæ brevì pœnituit. Itaque, redintegrato bello, inierunt consilium insidiis ferocem hostem captandi. Multo successu Fabiis audacia crescebat: quum igitur palati passìm agros popularentur, pecora à Veientibus obviàm acta sunt; ad quæ progressi Fabii, in insidias circa ipsum iter locatas delapsi sunt, et omnes ad unum perierunt. Dies quo id factum est inter nefastos relatus fuit: porta quâ profecti fuerant, Scelerata est appellata. Unus omninò superfuit ex eâ gente, qui, propter ætatem impuberem, domi relictus fuerat. Is genus propagavit ad Quintum Fabium Maximum qui Annibalem morâ fregit.

Aulus Posthumius Dictator.

Tarquinius ejectus ad Mamilium Tusculanum generum suum confugerat: quum ille, concitato Latio, Romanos graviter urgeret, nova Romæ dignitas creata est, quæ Dictatura appellata est, major quàm consulatus. Tunc creatus est magister equitum, qui dic-

tatori etiam obsequeretur. Aulus Posthumius dictator* factus, cum hostibus apud Regillum lacum conflixit, ubi quum victoria nutaret, magister equitum equis frenos detrahi jussit, ut irrevocabili impetu ferrentur: itaque et aciem Latinorum fuderunt, et castra ceperunt. Tarquinius Cumas se contulisse dicitur, in eâque urbe senio et ægritudine esse confectus.

Menenius Agrippa.

(Anno urbis conditæ 261.)

Menenius Agrippa concordiam inter patres plebemque restituit: nam quum plebs à patribus secessisset, quòd tributum et militiam non toleraret, Agrippa vir facundus, ad plebem missus est; qui intromissus in castra nihil aliud quàm hoc narrase fertur: Olim

* The Dictator was an officer appointed in times of publick danger or difficulty, and vested with absolute power for six months. He was obliged to fight on foot, and, of necessity, to commit the command of the cavalry to an officer whom he selected for the purpose, called *Magister equitum*, a General of horse—who also acted as his Lieutenant.

hùmani artus, quum ventrem otiosum cernerent, ab eo discordârunt, conspirâruntque ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. At dùm ventrem domare volunt, ipsi quoque defecerunt, totumque corpus ad extremam tabem venit: indè apparuit ventris haud segne ministerium esse, eumque acceptos cibos per omnia membra disserere, et cum eo in gratiam redierunt. Sic senatus et populus quasi unum corpus discordiâ pereunt, concordiâ valent.

Hâc fabulâ Menenius flexit hominum mentes: plebs in urbem regressa est. Creavit tamen tribunos, qui libertatem suam adversùs nobilitatis superbiam defenderent. Paulò pòst mortuus est Menenius, vir omni vitâ pariter patribus ac plebi carus; post restitutam civium concordiam carior plebi factus. Is tamen in tantâ paupertate decessit, ut eum populus collatis quadrantibus sepeliret, locum sepulcro senatus publicè* daret. Potest consolari pauperes Menenius, sed multò magis docere locupletes, quàm non sit necessaria solidam

* At the expense of the State.

laudem cupienti nimis anxia divitiarum comparatio.

Quinctius Cincinnatus.

Æqui consulem Minucium atque exercitum ejus circumsessos tenebant: id ubi Romæ nunciatum est, tantus pavor, tanta trepidatio fuit, quanta si urbem ipsam, non castra, hostes obsiderent: quum autem in altero consule parùm esse præsidii videretur, dictatorem dici placuit, qui rem afflictam restitueret. Quinctius Cincinnatus, omnium consensu, dictator est dictus. Ille spes unica imperii Romani trans Tiberim quatuor jugerum colebat agrum. Ad quem missi legati nudum eum arantem offenderunt. Salute datâ invicem redditàque, Quinctius togam properè è tugurio proferre uxorem Raciliam jussit, ut senatûs mandata togatus audiret.

Postquàm absterso pulvere ac sudore, togâ indutus processit Quinctius, dictatorem eum legati gratulantes consalutant, quantus terror in exercitu sit exponunt. Quinctius igitur Romam venit, et antecedentibus lictoribus domum deductus est. Postero die profectus, cæsis hostibus, exercitum Romanum liberavit.

Urbem triumphans ingressus est. Ducti ante currum hostium-duces, militaria signa prælata: secutus est exercitus prædâ onustus; epulæ instructæ ante omnium domos. Quinctius sexto decimo die dictaturâ, quam in sex menses acceperat, se abdicavit, et ad boves rediit triumphalis agricola.

Caius Marcius Coriolanus.

Caius Marcius gentis patriciæ, à captis Coriolis urbe Volscorum Coriolanus dictus est. Patre orbatus adhuc puer sub matris tutelâ adolevit. Sortitus erat à naturâ nobiles ad laudem impetus, sed quia doctrina non accessit, iræ impotens, obstinatæque pervicaciæ fuit. Quum prima stipendia facere cœpisset adolescens, è multis præliis quibus interfuit nunquàm rediit, nisi donatus coronâ aliove militari præmio. In omni vitæ ratione nihil aliud sibi proponebat quàm ut matri placeret: quumqúe illa audiret filium laudari, aut coronâ donari videret, tùm demùm felicèm se putabat. Eâ oblectandâ et colendâ satiari non poterat. Illâ cupiente uxorem duxit: illius in ædibus cum uxore habitavit.

Coriolanum, post insignem victoriam ejus operâ maximè partam, Posthumius consul apud milites laudavit: eum militaribus donis onerare voluit; agri centum jugera, decem captivos, totidem ornatos equos, centum boves et argenti pondus quantùm sustinere potuisset, offerebat. Coriolanus verò nihil ex his omnibus accepit, præter unius hospitis captivi salutem et equum. Consul factus, gravi annonâ advectum è Siciliâ frumentum magno pretio, dandum populo curavit, ut plebs agros non seditiones coleret. Quâ de causâ damnatus ad Volscos concessit, eosque adversùs Romanos concitavit. Imperator à Volscis factus, ad quartum ab urbe lapidem castra posuit, et agrum Romanum est populatus.

Missi sunt Româ ad Coriolanum oratores de pace, sed atrox responsum retulerunt; iterùm deindè missi, ne in castra quidem recepti sunt. Sacerdotes quoque suis infulis velati ad eum iverunt supplices, nec magis animum ejus flexerunt: stupebat senatus, trepidabat populus, viri pariter ac mulieres exitium imminens lamentabantur. Tùm Veturia Coriolani mater et Volumnia uxor, duos parvos

filios secum trahens, castra hostium petierunt. Ubi matrem aspexit Coriolanus: "O patria, inquit, vicisti iram meam admotis matris meæ precibus, cui tuam in me injuriam condono." Complexus indè suos castra movit, et exercitum ex agro Romano abduxit. Coriolanus posteà à Volscis, ut proditor, occisus dicitur.

Lucius Virginius Centurio.

Anno trecentesimo ab urbe conditâ, pro duobus consulibus decemviri creati sunt, qui allatas è Græciâ leges populo proponerent. Unus ex iis Appius Claudius virginem plebeiam adamavit, quam quum Appius non posset pretio ac spe pellicere, clienti suo negotium dedit, ut eam in servitutem deposceret: facilè victurus quum ipse esset et accusator et judex. Lucius Virginius puellæ pater tunc aberat militiæ causâ. Cliens igitur virgini venienti in forum injecit manum, affirmans suam esse servam: eam sequi se jubet; ni faciat, minatur se cunctantem vi abstracturum. Pavidâ puellâ stupente, ad clamorem nutricis fit concursus. Quum ille puellam non posset abducere, eam vocat in jus ipso Appio judice.

Intereà missi nuncii ad Virginium properant. Is primâ luce Romam advenit, quum jam civitas in foro expectatione erecta staret. Virginius statìm in forum lacrymabundus et civium opem implorans filiam suam deducit. Appius obstinatum gerens animum in tribunal ascendit, et Virginiam clienti suo addixit. Tùm pater, ubi nihil usquàm auxilii vidit: "Quæso, inquit, Appi, ignosce patrio dolori, sine me filiam ultimò alloqui." Datâ veniâ, pater filiam in secretum abducit. Ab lanio cultrum arripit, et pectus puellæ transfigit. Tùm ferro sibi viam facit, et respersus cruore ad exercitum profugit. Concitatus exercitus montem Aventinum occupavit; decem tribunos militum creavit; decemviros magistratu se abdicare coëgit, eosque omnes aut morte aut exilio mulctavit: ipse Appius Claudius in carcere necatus est.

Caius Licinius Stolo.

Fabius Ambustus ex duabus filiabus majorem Aulo Sulpitio patricio, minorem Licinio Stoloni plebeio, conjugem dedit. Aulus Sulpitius tribunus militum erat potestate consu-

lari. Quum in ejus domo sorores Fabiæ inter se tempus sermonibus tererent, fortè incidit ut Sulpitius de foro domum se reciperet, et ejus lictor forem, ut mos est, virgâ percuteret: minor Fabia moris ejus insueta id expavit: risui sorori fuit miranti sororem id ignorare. Confusam eam quum pater vidisset, sciscitanti confessa est eam esse causam doloris, quod viro plebeio juncta esset. Consolatur filiam Ambustus, polliceturque eosdem honores domi propediem visuram quos apud sororem videat. Indè consilia inire cœpit cum genero, qui, ubi tribunatum plebis aggressus est, legem tulit ut alter consul ex plebe crearetur. Lex resistentibus patribus lata tamen est, et primus Licinius Stolo consul è plebe factus.

Marcus Furius Camillus.

Quum Marcus Furius Camillus urbem Falerios obsideret, ludi magister plurimos et nobilissimos indè pueros, velut ambulandi gratiâ eductos, in castra Romanorum perduxit: quibus Camillo traditis, non erat dubium quin Falisci, deposito bello, sese Romanis dedituri essent; sed Camillus perfidiam proditoris de-

testatus: "Non ad similem tuî, inquit, venisti: sunt belli sicut et pacis jura: arma habemus, non adversùs eam ætatem cui etiam captis urbibus parcitur, sed adversùs armatos qui castra Romana oppugnaverunt." Denudari deindè ludi magistrum jussit, eum manibus post tergum alligatis in urbem reducendum pueris tradidit, virgasque eis dedit, quibus euntem verberarent. Statìm Falisci, beneficio magis quàm armis victi, portas Romanis aperuerunt.

Camillus post multa in patriam merita judicio populi damnatus exulatum abiit. Urbe egrediens ab Diis precatus esse dicitur, ut si innoxio sibi ea injuria fieret, desiderium suî facerent ingratæ patriæ quàmprimùm: neque multò posteà res evenit. Nam Galli Senones Clusium Etruriæ oppidum obsederunt. Clusini novo* bello exterriti ab Romanis auxilium petierunt. Missi sunt Româ tres legati, qui

* The great stature of the Gauls, their extraordinary strength, and their armour unlike that of other nations, gave them the appearance of a new species of enemies, and struck terror to the hearts of their opponents.

Gallos monerent ut ab oppugnatione desisterent. Ex his legatis unus contra jus gentium in aciem processit, et ducem Senonum interfecit. Quâ re commoti Galli, petitis in deditionem legatis nec impetratis, ad urbem venerunt, et exercitum Romanum apud Alliam fluvium ceciderunt die decimo sexto calendas augusti: qui dies inter nefastos relatus, *Alliensis* dictus est.

Galli victores paulò ante solis occasum ad urbem Romam perveniunt. Postquàm hostes adesse nunciatum est, juventus Romana duce Manlio in arcem conscendit; seniores verò domos ingressi adventum Gallorum obstinato ad mortem animo expectabant. Qui inter eos curules* magistratus gesserant, ornati honorum insignibus in vestibulis ædium eburneis sellis insedêre, ut, quum venisset hostis, in suâ dignitate morerentur. Interim Galli domos patentes ingressi vident viros ornatu et vultûs

* The curule offices were those which entitled the holders of them to sit in chairs of ivory. This right belonged, exclusively, to the higher magistrates.

majestate Diis simillimos: quum Galli ad eos, veluti simulacra, conversi starent, unus ex his senibus dicitur Gallo barbam suam permulcenti scipionem eburneum in caput incussisse. Iratus Gallus eum occidit: ab eo initium cædis ortum est. Deindè cæteri omnes in sedibus suis trucidati sunt.

Galli deindè impetum facere in arcem statuunt. Primò, militem qui tentaret viam præmiserunt. Tùm nocte sublustri sublevantes invicem et trahentes alii alios in summum saxum evaserunt, tanto silentio ut non solùm custodes fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal, excitarent. Anseres non fefellêre, quibus in summâ inopiâ Romani abstinuerant, quia aves erant Junoni sacræ; quæ res Romanis saluti fuit. Namque clangore anserum alarumque crepitu excitus Manlius vir bello egregius, cæteros ad arma vocans Gallos ascendentes dejecit: undè mos iste incessit ut solemni pompâ canis in furcâ suffixus feratur; anser verò velut triumphans in lecticâ et veste stragulâ gestetur.

Tunc consensu omnium placuit ab exilio

Camillum acciri; missi igitur ad eum legati, ipseque dictator absens dictus est. Interim fames utrumque exercitum urgebat: at, ne Galli putarent Romanos eâ necessitate ad deditionem cogi, multis locis de Capitolio panis jactatus est in hostium stationes. Eâ re adducti sunt Galli ut haud magnâ mercede obsidionem relinquerent. Pactum est pretium mille pondo auri. Nondùm omni auro appenso Camillus dictator intervenit, collectis Romani exercîtus reliquiis; auferri aurum de medio jubet, denunciatque Gallis ut se ad prælium expediant. Instruit deindè aciem, et Gallos internecione occidit. Ne nuncius quidem cladis relictus est. Dictator, recuperatâ ex hostibus patriâ, triumphans urbem ingressus est, et à militibus parens patriæ, conditorque alter urbis appellatus est.

Titus Manlius Torquatus.

Titus Manlius ob ingenii et linguæ tarditatem à patre rus relegatus fuerat. Quum audisset patri diem dictam esse à Pomponio tribuno plebis, cepit consilium rudis quidem et agrestis animi, sed pietate laudabile. Cultro

succinctus manè in urbem atque à portâ confestim ad Pomponium pergit: introductus cultrum stringit, et super lectum Pomponii stans, se eum transfixurum minatur, nisi ab incœptâ accusatione desistat. Pavidus tribunus, quippè qui cerneret ferrum ante oculos micare, accusationem dimisit. Ea res adolescenti honori fuit, quòd animum ejus acerbitas paterna à pietate non avertisset, ideòque eodem anno tribunus militum factus est.

Quum posteà Galli ad tertium lapidem trans Anienem fluvium castra posuissent, exercitus Romanus ab urbe profectus est, et in citeriore ripâ fluvii constitit. Pons in medio erat: tunc Gallus eximiâ corporis magnitudine in vacuum pontem processit, et quàm maximâ voce potuit: "Quem nunc, inquit, Roma fortissimum habet, is procedat ad pugnam, ut eventus ostendat utra gens bello sit melior." Diù inter primores juvenum Romanorum silentium fuit. Tùm Titus Manlius ex statione ad imperatorem pergit: "Injussu tuo, inquit, imperator, extra ordinem nunquàm pugnaverim, non, si certam victoriam videam. Si

tu permittis, volo isti belluæ ostendere me ex eâ familiâ ortum esse, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeiâ deturbavit: cui imperator: "Macte virtute, inquit, Tite Manli, esto: perge, et nomen Romanum invictum præsta."

Armant deindè juvenem æquales: scutum capit, Hispano cingitur gladio ad propiorem pugnam habili. Expectabat eum Gallus stolidè lætus, et linguam ab irrisu exerens. Ubi constitêre inter duas acies, Gallus ensem cum ingenti sonitu in arma Manlii dejecit. Manlius verò insinuavit sese inter corpus et arma Galli, atque uno et altero ictu ventrem transfodit: jacenti torquem detraxit, quem cruore respersum collo circumdedit suo. Defixerat pavor cum admiratione Gallos. Romani alacres obviàm militi suo progrediuntur, et gratulantes laudantesque ad imperatorem perducunt. Manlius indè Torquati nomen accepit.

Idem Manlius, posteà consul factus bello Latino ut disciplinam militarem restitueret, edixit ne quis extra ordinem in hostes pugnaret. Fortè filius ejus accessit prope stationem hostium: is qui Latino equitatui præerat, ubi

consulis filium agnovit, "Visne, inquit, congredi mecum, ut singularis prælii eventu cernatur quantùm eques Latinus Romano præstet?" Movit ferocem animum juvenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor. Oblitus itaque imperii paterni in certamen ruit, et Latinum ex equo excussum transfixit, spoliisque lectis in castra ad patrem venit. Extemplò filium aversatus consul milites classico advocat: qui postquàm frequentes convenêre: "Quandòquidem, inquit, tu, fili, contra imperium consulis pugnâsti, oportet ut disciplinam pœnâ tuâ restituas. Triste exemplum, sed in posterum salubre juventuti eris. I, lictor, deliga ad palum." Metu omnes obstupuêre; sed, postquàm cervice cæsâ fusus est cruor, in questus et lamenta erupêre. Manlio Romam redeunti seniores tantùm obviàm exierunt: juventus et tunc eum et omni deindè vitâ exsecrata est.

Publius Decius.

P. Decius sub Valerio consule tribunus militum fuit. Quum exercitus Romanus in angustiis clausus esset, Decius conspexit editum

collem imminentem hostium castris. Accepto præsidio, verticem occupavit, hostes terruit, et spatium consuli dedit ad subducendum agmen in æquiorem locum. Ipse intempestâ nocte per medias hostium custodias somno oppressas incolumis evasit. Quare ab exercitu donatus est coronâ civicâ, quæ dabatur ei qui obsidione cives liberâsset. Consul fuit bello Latino cum Manlio Torquato. Tunc quum utrique consuli somnio obvenisset eum populum victorem fore, cujus dux in prælio cecidisset, convenit inter eos, ut is cujus cornu in acie laboraret, Diis se Manibus devoveret: inclinante suâ parte Decius se et hostes Diis Manibus devovit. Armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit. Corruit obrutus telis, et victoriam suis reliquit.

Valerius Corvinus.

Bello Gallico, quum Romani in stationibus quieti tempus tererent, Gallus quidam magnitudine atque armis insignis ante alios progressus est; quatiensque scutum hastâ, quum silentium fecisset, unum è Romanis per interpretem provocavit, qui secum ferro decerne-

ret. Marcus erat Valerius tribunus militum adolescens, qui priùs sciscitatus consulis voluntatem, in medium armatus processit: tunc res visu mirabilis accidisse fertur; nam quum jam manum consereret Valerius, repentè in galeâ ejus corvus insedit in hostem versus. Ales non solùm captam semel sedem tenuit, sed quotiescumque certamen initum est, levans se alis, os oculosque Galli rostro et unguibus appetiit. Hostem territum talis prodigii visu, oculisque simul ac mente turbatum Valerius obtruncat. Corvus è conspectu elatus orientem petit. Indè Valerius Corvinus dictus est.

Valerius Corvinus annos tres et viginti natus consul creatus, Samnites bis prælio fudit. Non aliàs dux militi carior fuit, quia nullus militi familiarior. Omnia inter infimos militum munia haud gravatè obibat. In ludo etiam militari, quum velocitatis virīumque certamina inter se æquales ineunt, Valerius ipse cum eis certabat, nec quemquam aspernabatur parem qui se offerret. Semper comis et eodem vultu seu vinceret, seu vinceretur. Quum

posteà in exercitu orta esset gravis seditio, parsque militum à cæteris defecisset, et ducem sibi fecisset, adversùs eos Valerius dictator missus est: qui ubi in conspectum venit, benignè milites allocutus, extemplò omnium iras permulsit, seditionemque compressit: adeò hominum animos conciliat comitas affabilitasque sermonis!

Spurius Posthumius.

(Anno urbis conditæ 433.)

Spurius Posthumius consul quum bellum adversùs Samnites gereret, à Pontio Thelesino duce hostium in insidias inductus est: is namque simulatos transfugas misit, qui Romanos monerent Luceriam Apuliæ urbem à Samnitibus obsideri. Non erat dubium quin Romani Lucerinis bonis ac fidelibus sociis opem ferrent. Luceriam duæ viæ ducebant, altera longior et tutior, altera brevior et periculosior. Festinatio breviorem elegit. Itaque quum in insidias venissent, qui locus *Furculæ Caudinæ* vocabatur, et fraus hostilis apparuisset, retrò viam quâ venerant repetunt; at eam hostium præsidio clausam inveniunt: sistunt

igitur gradum, et omni spe evadendi ademptâ, intuentes alii alios diù immobiles silent; deindè erumpunt in querelas adversùs duces, quorum temeritate in eum locum erant adducti. Ita noctem tùm cibi, tùm quietis immemores traduxerunt.

Nec Samnites ipsi quid sibi faciendum in re tam lætâ sciebant. Pontius accitum patrem Herennium rogavit quid fieri placeret. Is, ubi audivit inter duos saltus clausum esse exercitum Romanum, dixit aut omnes esse occidendos, ut vires frangerentur, aut omnes dimittendos esse incolumes, ut beneficio obligarentur. Neutra sententia accepta fuit: intereà Romani necessitate victi legatos mittunt qui pacem petant. Pax concessa est eâ lege ut omnes sub jugum traducerentur. Itaque paludamenta consulibus detracta, ipsique primi sub jugum missi, deindè singulæ legiones: circumstabant armati hostes exprobrantes illudentesque. Romanis è saltu egressis lux ipsâ morte tristior fuit: pudor fugere colloquia et cœtus hominum cogebat. Serò Romam ingressi sunt, et se in suis quisque ædibus abdiderunt.

Deliberante senatu de pace Caudinâ, Posthumius sententiam dicere jussus: "Turpi sponsione, inquit, quâ me obstrinxi, non tenetur populus Romanus, quandò ejus injussu facta est; nec quidquam ex eâ præter corpus meum debetur Samnitibus. Iis dedite me nudum vinctumque: in me unum sæviant; exsolvam religione populum." Senatus hanc animi magnitudinem admiratus Posthumium laudavit, ejusque sententiam secutus est. Traditus est igitur Posthumius fecialibus, qui eum ad Samnites ducerent. Vestis ei detracta, manus post tergum vinctæ sunt; quumque apparitor, verecundiâ majestatis, Posthumium laxè vinciret: "Quin tu, inquit ipse Posthumius, adducis* lorum, ut justa fiat deditio?" Tùm ubi in cœtum Samnitium venit, factâ deditione, Posthumius fecialis femur genu, quantâ potuit vi percussit, et clarâ voce ait se Samnitem civem esse, illum legatum: fecia-

* It was customary to tie the hands of those who were given up to an enemy. The lictor, out of respect for Posthumius, forbore to tighten the cord.

lem à se contra jus gentium violatum; eò justiùs bellum adversùs Samnites fore. Accepta non fuit à Samnitibus ista deditio, Posthumiusque in castra Romana inviolatus rediit.

Lucius Papirius Cursor.

Lucius Papirius, quum dictatorem se adversis ominibus contra Samnites profectum esse sensisset, ad auspicia repetenda Romam regressus est, ac priùs Quinto Fabio magistro equitum edixit ut sese loco teneret, neu absente se manum cum hoste consereret. Fabius post dictatoris profectionem, opportunitate ductus acie cum Samnitibus conflixit. Neque meliùs res geri potuisset, si adfuisset dictator. Non miles duci, non dux militi defuit. Viginti millia hostium eo die cæsa traduntur. Haud multò pòst dictator advenit plenus minarum iræque. Statìm advocatâ concione spoliari magistrum equitum, virgasque ac secures expediri jussit. Tùm Fabius militum fidem implorare cœpit. Clamor in totâ concione est ortus; alibi preces, alibi minæ audiebantur. Itaque res in posterum diem est dilata.

Magister equitum noctu clàm ex castris Romam profugit: quem dictator ipse secutus est. Vocato senatu iterata contentio est; prehendi Fabium Papirius jussit. Tùm Fabii pater ad populum provocavit. Populus Romanus ad preces et obtestationem versus, oravit dictatorem ut veniam adolescentiæ Fabii daret. Ipse adolescens ejusque pater procumbere ad genua dictatoris cœperunt, iramque deprecari. Tot precibus cessit Papirius. Is fùit vir non animi solùm vigore, sed etiam corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit. Idem comis et jocorum studiosus. Quâdam die inambulans ante tabernaculum, prætorem Prænestinum, qui per timorem segniùs suos in prælium duxerat, vocari jussit, et postquàm eum graviter increpuit: "Lictor, expedi, inquit, secures;" et quum prætorem vidisset metu mortis attonitum: "Agedum, lictor, inquit, exscinde radicem hanc incommodam ambulantibus." Deindè prætorem mulctâ dictâ dimisit.

Publius Valerius Lævinus.

(Anno urbis conditæ 471.)

Tarentinis, quòd Romanorum legatis injuriam fecissent, bellum indictum est. Quibus auxilio venit Pyrrhus, rex Epirotarum, qui genus ab Achille ducebat. Contra Pyrrhum missus est consul Lævinus, qui, quum exploratores regis cepisset, jussit eos per castra Romana circumduci, tùmque incolumes dimitti, ut ea quæ vidissent Pyrrho renuntiarent. Mox commissâ pugnâ, quum jam hostes pedem referrent, rex elephantos in Romanorum agmen agi jussit; tuncque mutata est prælii fortuna. Romanos vastorum corporum moles, terribilisque superadstantium armatorum species turbavit. Equi etiam ad conspectum et odorem belluarum exterriti, sessores aut excutiebant, aut secum in fugam abripiebant. Nox prælio finem fecit.

Pyrrhus captivos Romanos summo honore habuit; occisos sepelivit, quos quum adverso vulnere et truci vultu etiam mortuos jacere cerneret, manus ad cœlum tulisse dicitur cum hâc voce: "Ego talibus viris brevì orbem

terrarum subegissem." Deindè ad urbem Romam magnis itineribus contendit: omnia igne et ferro vastavit; ad vicesimum ab urbe lapidem castra posuit. Pyrrho obviàm venit Lævinus cum novo exerçitu; quo viso rex ait, sibi eamdem adversùs Romanos esse fortunam, quàm Herculi adversùs hydram, cui tot capita renascebantur, quot præcisa fuerant: deindè in Campaniam se recepit; missos à senatu de redimendis captivis legatos honorificè excepit; captivos sine pretio reddidit, ut Romani cognitâ jam ejus virtute, cognoscerent etiam liberalitatem.

Erat Pyrrho utpotè magno et forti viro mitis ac placabilis animus. Solet enim magni animi comes esse clementia: ejus humanitatem experti sunt Tarentini: ii scilicet, quum serò intellexissent se pro socio dominum accepisse, sortem suam liberis vocibus querebantur, et de Pyrrho multa temerè effutiebant, maximè ubi vino incaluerant. Itaque arcessiti ad regem sunt nonnulli, qui de eo in convivio protervè locuti fuerant; sed periculum simplex confessio culpæ discussit. Nam quum rex percontatus fuisset an ea, quæ ad aures

suas pervenerant, dixissent? "Et hæc diximus, inquiunt, rex; et nisi vinum defecisset, longè plura et graviora dicturi fuimus." Pyrrhus qui malebat vini, quàm hominum eam culpam videri, subridens eos dimisit.

Pyrrhus igitur, quum putaret sibi gloriosum fore pacem et fœdus cum Romanis post victoriam facere, Romam misit legatum Cineam, qui pacem æquis conditionibus proponeret. Erat is regi familiaris, magnâque apud eum gratiâ valebat. Dicere solebat Pyrrhus se plures urbes Cineæ eloquentiâ, quàm armorum vi, expugnâsse. Cineas tamen regiam cupiditatem non adulabatur: nam quum in sermone Pyrrhus ei sua consilia aperiret, dixissetque se velle Italiam ditioni suæ subjicere, respondit Cineas: "Superatis Romanis, quid agere destinas, ô rex?" Italiæ vicina est Sicilia, inquit Pyrrhus, nec difficile erit eam armis occupare. Tunc Cineas: "Occupatâ Siciliâ, quid posteà acturus es?" Rex qui nondùm Cineæ mentem perspiciebat: In Africam, inquit, trajicere mihi animus est. Pergit Cineas: "Quid deindè, ô rex?" Tùm denique, Mi Cinea, ait Pyrrhus, nos quieti

dabimus, dulcique otio fruemur. "Quin tu, respondit Cineas, isto otio jam nunc frueris?"

Romam itaque venit Cineas, et domos principum cum ingentibus donis circumibat. Nusquàm verò receptus est. Non à viris solùm, sed et à mulieribus spreta ejus munera. Introductus deindè in curiam, quum regis virtutem propensumque in Romanos animum verbis extolleret et de conditionum æquitate dissereret, sententia senatûs ad pacem et fœdus faciendum inclinabat; tùm Appius Claudius senex et cæcus in curiam lecticâ deferri se jussit, ibique gravissimâ oratione pacem dissuasit: itaque responsum Pyrrho à senatu est, eum, donec Italiâ excessisset, pacem cum Romanis habere non posse. Senatus quoque vetuit captivos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, ad veterem statum redire priusquàm bina hostium spolia retulissent. Quare legatus ad regem reversus est: à quo quum Pyrrhus quæreret qualem Romam comperisset, respondit urbem sibi templum, senatum verò consessum regum esse visum.

Caius Fabricius.

Caius Fabricius unus fuit ex legatis qui ad Pyrrhum de captivis redimendis venerant. Cujus postquàm audivit Pyrrhus magnum esse apud Romanos nomen ut viri boni et bello egregii, sed admodùm pauperis, eum præ cæteris benignè habuit, eique munera atque aurum obtulit. Omnia Fabricius repudiavit. Postero die quum illum Pyrrhus vellet exterrere conspectu subito elephanti, imperavit suis ut bellua post aulæum admoveretur Fabricio secum colloquenti. Quod ubi factum est, signo dato, remotoque aulæo, repentè bellua stridorem horrendum emisit, et proboscidem super Fabricii caput suspendit. At ille placidus subrisit, Pyrrhoque dixit: "Non me hodiè magis tua commovet bellua, quàm herì tuum aurum pellexit."

Fabricii virtutem admiratus Pyrrhus, illum secretò invitavit ut patriam desereret, secumque vellet vivere, quartâ etiam regni sui parte oblatâ; cui Fabricius respondit: "Si me virum bonum judicas, cur me vis corrumpere? Sin verò malum, cur me ambis?" Anno in-

terjecto, omni spe pacis inter Pyrrhum et Romanos conciliandæ ablatâ, Fabricius consul factus, contra eum missus est. Quumque vicina castra ipse et rex haberent, medicus regis nocte ad Fabricium venit, eique pollicitus est, si præmium sibi proposuisset, se Pyrrhum veneno necaturum. Hunc Fabricius vinctum reduci jussit ad dominum, et Pyrrho dici quæ contra caput ejus medicus spopondisset. Tunc rex admiratus eum dixisse fertur: "Ille est Fabricius qui difficiliùs ab honestate, quàm sol à suo cursu posset averti."

Quum Fabricius apud Pyrrhum legatus esset, Cineam audivit narrantem esse quemdam Athenis, qui se sapientem profiteretur, eundemque dicere omnia quæ faceremus ad voluptatem esse referenda. Tunc Fabricium exclamasse ferunt: "Utinam id hostibus nostris persuadeatur, quò faciliùs vinci possint, quum se voluptatibus dederint!" Nihil magis ab ejus vitâ alienum quàm voluptas et luxus. Tota ejus supellex argentea salino uno constabat, et patellâ ad usum sacrorum, quæ tamen ipsa corneo pediculo sustinebatur. Cœnabat ad focum radices et herbas, quas in argo

repurgando vulserat, quum legati à Samnitibus ad eum venerunt, magnamque ei pecuniam obtulerunt; quibus respondit: "Quandiù cupiditatibus imperare potero, nihil mihi istâ pecuniâ opus erit: hanc ad illos reportate qui eâ indigent."

Caius Fabricius cum Rufino viro nobili simultatem gerebat ob morum dissimilitudinem, quum ille pecuniæ contemptor esset, hic verò avarus et furax existimaretur. Quia tamen Rufinus egregiè fortis ac bonus imperator erat, magnumque et grave bellum imminere videbatur, Fabricius auctor fuit, ut Rufinus consul crearetur: quumque is deindè Fabricio gratias ageret, quòd se homo inimicus consulem fecisset: "Nihil est, inquit Fabricius, quòd mihi gratias agas, si maluì compilari quàm venire."* Eundem posteà Fabricius

* *Si malui compilari quàm venire;* If I have chosen rather to be plundered than sold *as a slave.* The former was to be apprehended under an avaricious consul—the latter under one ignorant of the art of war, or cowardly.

censor* factus senatu movit, quòd argenti facti decem pondo haberet. Fabricius omnem vitam in gloriosâ paupertate exegit, adeòque inops decessit, ut undè dos filiarum expediretur non reliquerit. Senatus patris sibi partes desumpsit, et datis ex communi ærario dotibus eas collocavit.

Manius Curius.

Manius Curius contra Samnites profectus eos ingentibus prælìis vicit. Romam regressus in concione ait: "Tantùm agri cepi, ut solitudo futura fuerit, nisi tantùm hominum cepissem: tantùm porrò hominum cepi, ut fame perituri fuerint, nisi tantùm agri cepissem." Ex tam opulentâ victoriâ adeò ditari noluit, ut quum à malevolis interversæ pecu-

* The censor was one of the principal magistrates of Rome, having the superintendance of the police of the city and the manners of the citizens. He had authority to expel from the senate, those who had committed any action unworthy their rank. He also took from the Roman knights who had been guilty of any disgraceful conduct, their gold ring, and their horse kept at the public expense.

niæ argueretur, gutto ligneo, quo uti ad sacrificia consueverat, in medium prolato, juraverit se nihil ampliùs de prædâ hostili in domum suam intulisse. Legatis Samniitum aurum offerentibus, quum ipse rapas in foco torreret, "Malo, inquit, hæc in fictilibus meis esse, et aurum habentibus imperare." Agri captivi septena jugera populo viritìm divisit: quumque ei senatus jugera quinquaginta assignaret, plus accipere noluit, quàm singulis fuerat datum, dixitque malum esse civem, cui non idem quod aliis satis esse posset.

Posteà Curius consul creatus adversùs Pyrrhum missus est: quumque eâ de causâ delectum haberet, et juniores tædio belli nomina non darent, conjectis in sortem omnibus tribubus, primum nomen urnâ extractum citari jussit. Quum adolescens non responderet, bona ejus hastæ subjecit. Tunc ille ad tribunos plebis cucurrit, de injuriâ sibi factâ graviter querens, eorumque opem implorans. At Curius et bona ejus et ipsum quoque vendidit, dixitque non esse reipublicæ opus eo cive qui parere nesciret: neque tribuni plebis adolescenti auxilio fuerunt; posteàque res in con-

suetudinem abiit, ut delectu ritè acto, qui militiam detrectaret, in servitutem venderetur. Hoc terrore cæteri adacti nomina promptiùs dederunt.

His copiis Curius Pyrrhi exercitum cecidit, deque eo rege triumphavit. Insignem triumphum fecerunt quatuor elephanti cum turribus suis tùm primùm Romæ visi. Victus rex in Epirum reversus est; sed relicto in urbe Tarentinâ præsidio fidem sui reditûs fecerat. Itaque quum bellum renovaturus putaretur, Manium Curium iterùm consulem fieri placuit; sed inopinata mors regis Romanos metu liberavit. Pyrrhus enim, dùm Argos oppugnat, urbem jam ingressus, à juvene quodam Argivo lanceâ leviter vulneratus est: mater adolescentis anus paupercula cum aliis mulieribus è tectò domûs prælium spectabat; quæ, quum vidisset Pyrrhum in auctorem vulneris sui magno impetu ferri, periculo filii sui commota protinùs tegulam corripuit, et utrâque manu libratam in caput regis dejecit.

PRIMUM BELLUM

PUNICUM.

APPIUS CLAUDIUS CAUDEX.

(Anno urbis conditæ 490.)

APPIO Claudio consule cœptum est primum adversùs Pœnos bellum. Quum Messanam Siciliæ urbem Carthaginienses et Hiero rex Syracusanus obsiderent, Appius Claudius ad Messanam liberandam missus est. Consul primò ad explorandos hostes nave piscatoriâ trajecit fretum inter Italiam et Siciliam interjectum. Ad quem venerunt nuncii ab Hannone Pœnorum duce, hortantes ad pacem conservandam. Quum verò consul nullas conditiones admitteret, nisi Pœni ab oppugnatione desisterent, iratus Hanno exclamavit se non esse passurum Romanos vel manus in mari Siculo abluere. Non tamen potuit prohibere quin Claudius in Siciliam legionem traduceret, et Pœnos Messanâ expelleret. Deindè

Hiero apud Syracusas victus est. Qui eo periculo territus Romanorum amicitiam petiit, et in eorum societate posteà constanter permansit.

Caius Duilius.

Caius Duilius Pœnos navali prælio primus devicit. Is quum videret naves Romanas à Punicis velocitate superari, manus ferreas, quas corvos vocavêre, instituit. Ea machina Romanis magno usui fuit: nam injectis illis corvis hostilem navem apprehendebant, deindè superjecto ponte in eam insiliebant, et gladio velut in pugnâ terrestri dimicabant; undè Romanis, qui robore præstabant, facilis victoria fuit. Inter pugnandum triginta hostium naves captæ sunt, tredecim mersæ. Duilius victor Romam reversus est, et primus navalem triumphum egit. Nulla victoria Romanis gratior fuit, quòd invicti terrâ, jam etiam mari plurimùm possent. Itaque Duilio concessum est ut per omnem vitam prælucente funali et præcinente tibicine à cœna publicè rediret.

Annibal dux classis Punicæ è navi, quæ jam capienda erat, in scapham saltu se demisit, et Romanorum manus effugit. Veritus autem ne in patriâ classis amissæ pœnas daret, civium offensam astutiâ avertit: nam ex illâ infelici pugnâ priusquàm cladis nuncius domum perveniret, quemdam ex amicis Carthaginem misit; qui curiam ingressus: Vos, inquit, consulit Annibal, quum dux Romanorum magnis copiis maritimis instructus advenerit, an cum eo confligere debeat? Acclamavit universus senatus: Non est dubium quin confligendum sit. Tùm ille, Fecit, inquit, et victus est. Ita non potuerunt factum damnare quod ipsi fieri debuisse judicaverant. Sic Annibal victus crucis supplicium effugit: nam eo pœnæ genere dux, re malè gestâ, apud Pœnos afficiebatur.

Aulus Atilius Calatinus.

Atilius Calatinus consul paucis navibus magnam Pœnorum classem superavit: sed posteà quum temerè exercitum in vallem iniquam duxisset, ab hostibus circumventus est. Romanos eximia virtus Calpurnii tribuni militum servavit. Is enim ad consulem accessit, eique,

"Censeo, inquit, jubeas milites quadringentos ire ad hanc rupem inter medios hostes editam atque asperam, eamque occupare. Futurum enim profectò est ut hostes properent ad occursandum nostris militibus, atque ita circa eam rupem atrox pugna fiat: at tu intereà tempus habebis exercitûs ex loco infesto educendi. Alia nisi hæc salutis via nulla est." Respondit consul: Fidum quidem et providum hoc consilium videtur; sed quisnam erit qui ducat quadringentos illos milites ad eum locum? "Si alium, inquit Calpurnius, neminem reperis, me ad hoc consilium perficiendum uti potes. Ego hanc tibi et reipublicæ animam do."

Consul tribuno gratias egit et quadringentos milites dedit. Quos Calpurnius admonens quem in locum deduceret, et quo consilio: "Moriamur, inquit, commilitones, et morte nostrâ eripiamus ex obsidione circumventas legiones." Omnes nullâ spe evadendi, sed amore laudis accensi proficiscuntur. Mirati sunt primò hostes eam militum manum ad se venire. Deindè ubi cognitum est eos ad illam rupem obtinendam iter intendere, adversùs

illos arma verterunt. Romani repugnant: fit prælium diù anceps. Tandem superat multitudo: quadringenti omnes perfossi gladiis aut missilibus operti cadunt. Consul interìm, dùm ea pugna fit, se in loca edita et tuta subducit.

Virtuti par fuit Calpurnii fortuna: nam ita evenit ut, quum multis locis saucius factus esset, nullum tamen in capite vulnus acciperet. Inter mortuos multis confossus vulneribus, sed adhuc spirans inventus est: convaluit, sæpèque posteà operam reipublicæ strenuam navavit. Ei merces egregii facinoris data est corona graminea, quâ nulla nobilior corona fuit in præmium virtutis bellicæ apud populum terrarum principem, et quæ ab universo exercitu servato decerni solebat.

Marcus Atilius Regulus.

Marcus Regulus Pœnos magnâ clade affecit. Tunc ad eum Hanno Carthaginiensis venit quasi de pace acturus, sed reverà ut tempus traheret, donec novæ copiæ ex Africâ advenirent. Is ubi ad consulem accessit, exortus est clamor, auditaque vox: Idem huic faciendum esse quod paucis antè annis Corne-

lio Romano à Pœnis factum fuerat. Cornelius porrò per fraudem veluti in colloquium evocatus à Pœnis comprehensus fuerat, et in vincula conjectus. Jam Hanno timere incipiebat, sed periculum callido dicto avertit. "Hoc vos, inquit, si feceritis, nihilò eritis Afris meliores." Consul tacere jussit eos qui par pari referri volebant, et conveniens gravitati Romanæ responsum dedit: "Isto te metu, Hanno, fides Romana liberat." De pace non convenit, quia nec Pœnus seriò agebat, et consul victoriam quàm pacem malebat.

Regulus deindè in Africam primus Romanorum ducum trajecit. Clypeam urbem et trecenta castella expugnavit: neque cum hominibus tantùm, sed etiam cum monstris dimicavit. Nam quum apud flumen Bagradam castra haberet, anguis miræ magnitudinis exercitum Romanum vexabat: multos milites ingenti ore corripuit; plures caudæ verbere elisit; nonnullos ipso pestilentis halitûs afflatu exanimavit. Neque is telorum ictu perforari poterat; quippè qui durissimâ squammarum loricâ omnia tela facilè repelleret. Confugiendum fuit ad machinas, et advectis balistis,

tanquàm arx quædam munita dejiciendus hostis fuit. Tandem saxorum pondere oppressus jacuit; sed cruore sùo flumen et vicinam regionem infecit, Romanosque castra movere coëgit. Corium belluæ centum et viginti pedes longum Romam misit Regulus.

Regulo ob res benè gestas imperium in annum proximum prorogatum est. Quod ubi cognovit Regulus, scripsit senatui villicum suum in agello, quem septem jugerum habebat, mortuum esse, et servum occasionem nactum aufugisse ablato instrumento rustico, ideòque petere se ut sibi successor in Africam mitteretur, ne deserto agro non esset undè uxor et liberi alerentur. Senatus, acceptis litteris, res quas Regulus amiserat publicâ pecuniâ redimi jussit: agellum colendum locavit, et alimenta conjugi ac liberis præbuit. Regulus deindè crebris præliis Carthaginiensium opes contudit, eosque pacem petere coëgit, quam quum Regulus nollet nisi durissimis conditionibus dare, illi à Lacedæmoniis auxilium petierunt.

Lacedæmonii Xantippum virum belli peri-

tissimum Carthaginiensibus miserunt, à quo Regulus victus est ultimâ pernicie: duo tantùm millia hominum ex omni Romano exercitu remanserunt: Regulus ipse captus, et in carcerem conjectus est. Deindè Romam de permutandis captivis dato jurejurando missus est, ut, si non impetrasset, rediret ipse Carthaginem: qui quum Romam venisset, inductus in senatum mandata exposuit, et primùm ne sententiam diceret recusavit, causatus se, quoniam in hostium potestatem venisset, jam non esse senatorem. Jussus tamen sententiam aperire, negavit esse utile captivos Pœnos reddi, quia adolescentes essent et boni duces, ipse verò jam confectus senectute: cujus quum valuisset auctoritas, captivi retenti sunt.

Regulus deindè quum retineretur à propinquis et amicis, tamen Carthaginem rediit: neque verò tunc ignorabat se ad crudelissimum hostem et ad exquisita supplicia proficisci, sed jusjurandum conservandum putavit. Reversum Carthaginienses omni cruciatu necaverunt: palpebris enim resectis aliquandiù in loco tenebricoso tenuerunt; deindè quum sol esset ardentissimus, repentè eductum in-

tueri cœlum coëgerunt; postremò in arcam ligneam incluserunt, in quâ undique clavi præacuti eminebant. Ita dùm fessum corpus, quocumque inclinaret, stimulis ferreis confoditur, vigiliis et dolore continuo extinctus est. Hic fuit Atilii Reguli exitus, ipsâ quoque vitâ, licèt per maximam gloriam diù actâ, clarior et illustrior.

Appius Claudius Pulcher.

Appius Claudius vir stultæ temeritatis, consul adversùs Pœnos profectus est. Priorum ducum consilia palàm reprehendebat, seque, quo die hostem vidisset, bellum perfecturum esse jactitabat. Antequàm navale prælium committeret, auspicia habuit: quumque pullarius ei nunciâsset pullos non exire è caveâ neque vesci, irridens jussit eos in aquam mergi, ut saltem biberent, quoniam esse nollent. Quo facto militum animos vana religio incessit: commisso deindè prælio magna clades à Romanis accepta est; quorum octo millia cæsa sunt, viginti millia capta.* Quarè Clau-

* The rashness of Appius, and not his contempt of an idle superstition, caused his defeat.

dius à populo condemnatus est: ea res calamitati fuit etiam Claudiæ consulis sorori; nam quum illa à ludis publicis* rediens turbâ premeretur, dixit: "Utinam frater meus viveret, classémque iterùm duceret," significans optare se ut nimis magna civium frequentia minueretur. Ob istam vocem impiam Claudia quoque damnata est.

Caius Lutatius.

Caius Lutatius consul finem primo bello Punico imposuit. Ei in Siciliam advenienti nunciatum est maximam classem Pœnorum ex Africâ venire: erant autem quadringentæ naves onustæ commeatu quem ad exercitum portabant, cui in Siciliâ præerat Amilcar Carthaginiensis. Dux classis Hanno nobilis Pœnus cui animus erat naves onere levare, eas-

* The public games at Rome, in which all the people assisted, were of two kinds—*Circenses*, performed in the circus, consisting of chariot-races, horse-races, combats of animals, &c.—*Scenici*, exhibited in the theatre, being a representation of the exploits of the heathen Deities.

que deindè acceptis ab Amilcare delectis viris complere. At Lutatius optimum ratus prævertere Hannonis adventum, et cum classe gravi suisque oneribus impeditâ confligere, adversùs eum ad Ægates insulas cursum intendit: nec longa fuit victoriæ mora; nam omnes Carthaginiensium naves brevì aut captæ aut depressæ sunt. Ingens fuit præda: Pœni victi pacem postulârunt, quæ eis hâc conditione concessa est, ut omnibus insulis quæ sunt inter Italiam et Africam decederent, et certum populo Romano vectigal per viginti annos penderent.

SECUNDUM BELLUM

PUNICUM.

QUINTUS FABIUS MAXIMUS.

(Anno urbis conditæ 535.)

ANNIBAL Amilcaris filius novem annos natus à patre aris admotus odium in Romanos perenne juravit. Quæ res maximè videtur concitâsse secundum bellum Punicum. Nam Amilcare mortuo, Annibal causam belli quærens, Saguntum, urbem Romanis fœderatam, evertit. Quapropter Româ missi sunt Carthaginem legati, qui populi Romani querimonias deferrent, et Annibalem mali auctorem sibi dedi postularent. Tergiversantibus Pœnis, Quintus Fabius legationis princeps, sinu ex togâ facto: "Hìc ego, inquit, porto bellum pacemque; utrum placet, sumite." Pœnis bellum succlamantibus, Fabius excussâ togâ, bellum dare se dixit. Pœni accipere se responderunt, et quo acciperent animo, eodem se gesturos.

Annibal, superatis Pyrenæi et Alpium jugis, in Italiam venit. Publium Scipionem apud Ticinum amnem, Sempronium apud Trebiam, Flaminium apud Trasimenum* profligavit.... Adversùs hostem toties victorem missus Quintus Fabius dictator, Annibalis impetum morâ fregit; namque pristinis edoctus cladibus belli rationem mutavit. Per loca alta exercitum ducebat, neque ullo loco fortunæ se committebat: castris nisi quantùm necessitas cogeret tenebatur miles. Dux neque occasioni rei benè gerendæ deerat, si qua ab hoste daretur, neque ullam ipse hosti dabat. Frumentatum exeunti Annibali opportunus aderat, agmen carpens, palantes excipiens. Ita ex levibus præliis superior discessit, militemque cœpit minùs jam aut virtutis suæ, aut fortunæ pœnitere.

His artibus Annibalem Fabius in argo Falerno incluserat; sed ille callidus sine ullo exercitûs detrimento se expedivit Nempè arida sarmenta boum cornibus alligavit, eaque prin-

* The lake of Thrasymene in Tuscany.

cipio noctis incendit: metus flammæ relucentis ex capite boves velut stimulatos furore agebat. Hi ergo accensis cornibus per montes, per sylvas hùc illùc discurrebant. Romani, qui ad speculandum concurrerant, miraculo attoniti constiterunt: ipse Fabius insidias esse ratus, militem extra vallum egredi vetuit. Intereà Annibal ex angustiis evasit. Dein Annibal, ut Fabio apud suos crearet invidiam, agrum ejus, omnibus circà vastatis, intactum reliquit; at Fabius omnem ab se suspicionem propulsavit: nam eundem agrum vendidit, ejusque pretio captivos Romanos redemit.

Haud grata tamen erat Romanis Fabii cunctatio; eumque pro cauto timidum, pro considerato segnem vocitabant. Augebat invidiam Minucius magister equitum dictatorem criminando: illum in ducendo bello tempus terere, quò diutiùs in magistratu esset, solusque et Romæ et in exercitu imperium haberet. His sermonibus accensa plebs dictatori magistrum equitum imperio æquavit. Quam injuriam æquo animo tulit Fabius, exercitumque suum cum Minucio divisit. Quum posteà Mi-

nucius temerè prælium commisisset, ei periclitanti auxilio venit Fabius. Cujus subitò adventu compressus Annibal receptui cecinit, palàm confessus abs se Minucium, à Fabio se victum esse. Eum quoque ex acie redeuntem dixisse ferunt: "Nubes ista quœ sedere in jugis montium solebat, tandem cum procellâ imbrem dedit." Minucius periculo liberatus Fabium, cui salutem debebat, patrem appellavit, eique deinceps parere non abnuit.

Posteà Annibal Tarento per proditionem potitus est. In eam rem tredecim ferè juvenes nobiles Tarentini conspiraverant. Hi nocte per speciem venandi urbe egressi ad Annibalem qui haud procul castra habebat, venerunt. Eos laudavit Annibal, monuitque ut redeuntes pascentia Carthaginiensium pecora ad urbem agerent, et prædam veluti ex hoste factam præfecto et custodibus portarum donarent. Id iterùm sæpiùsque ab iis factum, eòque consuetudinis adducta res est, ut quocumque noctis tempore dedissent signum, porta urbis aperiretur. Tunc Annibal eos nocte mediâ cum decem millibus hominum delectis secutus est.

Ubi portæ appropinquârunt, nota juvenum vox vigilem excitavit. Duo primi inferebant aprum vasti corporis. Vigil incautus, dùm belluæ magnitudinem mi atur, venabulo occisus est. Ingressi Pœni cæteros vigiles sopitos obtruncant. Tùm Annibal cum suo agmine ingreditur. Romani passìm trucidantur. Livius Salinator Romanorum præfectus, cum iis, qui cædi superfuerant, in arcem confugit.

Profectus igitur Fabius ad recipiendum Tarentum, urbem obsidione cinxit. Romanos plurimùm adjuvit res levis momenti. Præfectus præsidii Tarentini deperibat amore mulierculæ, cujus frater in exercitu Fabii erat. Miles, jubente Fabio, pro perfugâ Tarentum transiit, ac per sororem præfecto conciliatus, eum ad tradendam urbem perpulit. Fabius vigiliâ primâ accessit ad eam partem muri quam præfectus custodiebat. Eo adjuvante, Romani muros inscenderunt. Indè proximâ portâ refractâ Fabius cum exercitu intravit. Annibal, auditâ Tarenti oppugnatione, ad opem ferendam festinavit: quumque ei esset nunciatum urbem captam esse: " Et Romani,

inquit, suum Annibalem habent: eâdem, quâ ceperamus, arte Tarentum amisimus." Quum posteà Livius Salinator coram Fabio gloriaretur quòd arcem Tarentinam retinuisset, diceretque eum suâ operâ Tarentum recepisse; "Certè, respondit Fabius, Tarentum nunquàm recepissem, nisi tu perdidisses."

Quintus Fabius jam senex filio suo consuli legatus* fuit; quumque in ejus castra veniret, filius obviàm patri progressus est; duodecim lictores pro more anteibant. Equo vehebatur senex, nec appropinquante consule descendit. Jam ex lictoribus undecim verecundiâ paternæ majestatis taciti prætererant. Quod quum consul animadvertisset, proximum lictorem jussit inclamare Fabio patri ut ex equo descenderet. Pater tùm desiliens: "Non ego, fili, inquit, tuum imperium contempsi, sed experiri volui an scires consulem agere." Ad summam senectutem vixit Fabius Maximus, dignus tanto cognomine. Cautior quàm promptior habitus est, sed insita ejus ingenio pru-

* Lieutenant—an officer who served under the consul, and was next to him in rank.

dentia bello, quod tùm gerebatur, aptissima erat. Nemini dubium est quìn rem Romanam cunctando restituerit.

Paulus Æmilius et Terentius Varro.

Annibal in Apuliam pervenerat. Adversùs eum Româ profecti sunt duo consules Paulus Æmilius et Terentius Varro. Paulo solers Fabii cunctatio magis placebat. Varro autem ferox et temerarius acriora sequebatur consilia. Ambo apud vicum, qui *Cannæ* appellabatur, castra posuerunt. Ibi insitam Varroni temeritatem fortuna aliquo levium præliorum successu aluerat: itaque invito collegâ aciem instruxit et signum pugnæ dedit. Victus cæsusque est Romanus exercitus. Nusquàm graviori vulnere afflicta est respublica. Paulus Æmilius telis obrutus cecidit: quem quum mediâ in pugnâ oppletum cruore conspexisset quidam tribunus militum: "Cape, inquit, hunc equum, et fuge, Æmili. Quin tu potiùs, respondit Paulus, abi, nuncia patribus ut urbem muniant, ac priusquàm hostis victor adveniat, præsidiis firment: tu me patere in

hac militum meorum strage expirare." Alter consul cum paucis equitibus fugit.

Annibali victori quum cæteri gratularentur suaderentque ut quietem ipse sumeret, et fessis militibus daret, unus ex ejus præfectis Maharbal, minimè cessandum ratus, Annibalem hortabatur ut statìm Romam pergeret, die quinto victor in Capitolio epulaturus. Quumque Annibali illud consilium non probaretur, Maharbal adjecit: "Vincere scis, Annibal, sed victoriâ uti nescis." Mora hujus diei satis creditur saluti fuisse urbi et imperio. Postero die, ubi primùm illuxit, ad spolia legenda Pœni insistunt. Jacebant tot Romanorum millia, ut missi fuerint Carthaginem tres modii annulorum, qui ex digitis equitum et senatorum detracti fuerant. Dein Annibal in Campaniam divertit, cujus deliciis et ipse et exercitûs ardor elanguit.

Nunquàm tantùm pavoris Romæ fuit quantùm ubi acceptæ cladis nuncius advenit. Neque tamen ulla pacis mentio facta est; imò Varroni calamitatis auctori obviàm itum est, et gratiæ ab omnibus ordinibus actæ, quòd de

republicâ non desperâsset: qui si Carthaginiensium dux fuisset, temeritatis pœnas omni supplicio dedisset. Dùm Annibal Capuæ segniter et otiosè ageret, Romani interim respirare cœperunt. Arma non erant: detracta sunt templis et porticibus vetera hostium spolia. Egebat ærarium: opes suas senatus libens in medium protulit, patrumque exemplum imitati sunt equites. Deerant milites: nomina dederunt quidam adhuc prætextati,* id est, juniores annis septemdecim, qui satis virium ad ferenda arma habere videbantur: empti sunt publicè et armati servi. Id magis placuit quàm captivos, licèt minore pretio, redimere.

Quum Annibal redimendi suî copiam captivis Romanis fecisset, decem ex ipsis Romam eâ de re missi sunt; nec pignus aliud fidei ab iis postulavit Annibal, quàm ut jurarent, se, si

* *Prætextati.* Children wore the *toga prætexta* till they were 17 years of age. It was a long, white robe, with a purple border at the lower part. Having laid it aside, they assumed the *toga virilis*, which was entirely white.

non impetrâssent, in castra redituros. Eos senatus non censuit redimendos, quum id parvâ pecuniâ fieri potuisset, ut militibus Romanis insitum esset aut vincere aut mori. Unus ex iis legatìs è castris egressus, velut aliquid oblitus paulò pòst reversus fuerat in castra, deindè comites ante noctem assecutus fuerat. Is ergo re non impetratâ domum abiit. Reditu enim in castra se liberatum esse jurejurando interpretabatur. Quod ubi innotuit, jussit senatus illum comprehendi, et vinctum duci ad Annibalem. Ea res Annibalis audaciam maximè fregit, quòd senatus populusque Romanus rebus afflictis tam excelso esset animo.

Marcus Claudius Marcellus.

Claudius Marcellus prætor* Annibalem vinci posse primus docuit. Quum enim ad Nolam Annibal accessisset, spe urbis per prodi-

* The prætor was a magistrate whose duty it was to administer justice. There were two prætors, one of whom, called *Prætor urbanus*, took cognizance of the disputes which arose among citizens—the other, *Prætor peregrinus*, determined the suits which happened among strangers.

tionem recipiendæ, Marcellus instructâ ante urbis portam acie cum eo conflixit, et Pœnos fudit. Pulsus Annibal exercitum ad Casilinum parvam Campaniæ urbem duxit. Parvum erat in eâ præsidium, et tamen penuria frumenti efficiebat ut nimiùm hominum esse videretur. Annibal primò cives verbis benignis ad portas aperiendas cœpit allicere: deindè quum in fide Romanâ perstarent, moliri portas et claustra refringere parat. Tùm ex urbe ingenti cum tumultu erumpunt cohortes duæ intùs instructæ, stragemque Pœnorum faciunt. Pudor Annibalem ab incœpto avertit. Itaque relicto circa Casilinum præsidio, ne omissa res videretur, ipse in hiberna Capuam concessit, partemque majorem hiemis exercitum in tectis habuit.

Mitescente jam hieme, Annibal Casilinum rediit, ubi obsidio continuata oppidanos ad ultimum inopiæ adduxerat. Marcellum cupientem obsessis ferre auxilium Vulturnus amnis inflatus aquis tenebat; at Gracchus, qui cum equitatu Romano Casilino assidebat, farre ex agris undiquè convecto complura dolia imple-

vit, deindè nuncium ad magistratum Casilinum misit, ut exciperet dolia quæ amnis deferret. Insequenti nocte dolia medio missa amne defluxerunt. Æqualiter inter omnes frumentum divisum: id postero quoque die ac tertio factum est. Re detectâ, Annibal, catenâ per medium flumen injectâ, intercepit dolia. Tùm nuces à Romanis sparsæ, quæ aquâ defluente Casilinum deferebantur, et cratibus excipiebantur. Eo commeatu sociorum necessitas aliquandiù sublevata est.

Postremò ad id ventum est inopiæ, ut Casilinates lora manderent detractasque scutis pelles, quas fervidâ molliebant aquâ, nec muribus aliove animali abstinuerunt. Quidam ex his avarus murem captum maluit ducentis denariis vendere, quàm eo ipse vesci, leniendæ famis gratiâ. Utrique venditori nempè et emptori, sors merita obtigit: nam avaro fame consumpto non licuit suâ pecuniâ frui; emptor verò cibo comparato vixit. Tandem omne herbarum radicumque genus infimis aggeribus muri eruerunt; et quum hostes locum exarâssent, Casilinates raporum semen injecerunt.

Miratus Annibal exclamavit: "Eòne, usquè dùm ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum!" Et qui nullam anteà pactionem auribus admiserat, tùm demùm æquas deditionis conditiones non repudiavit.

Posteà quum Sicilia à Romanis ad Pœnos defecisset, Marcellus consul creatus Syracusas, urbem Siciliæ nobilissimam, oppugnavit. Diuturna fuit obsidio; nec eam nisi post tres annos cepit Marcellus. Rem confecisset celeriùs, nisi unus homo eâ tempestate Syracusis fuisset. Is erat Archimedes, mirabilis inventor machinarum, quibus omnia Romanorum opera brevì disturbabat. Captis Syracusis, Marcellus eximiâ hominis prudentiâ delectatus, ut capiti illius parceretur edixit. Archimedes, dùm in pulvere quasdam formas describeret attentiùs, patriam suam captam esse non senserat. Miles prædandi causâ in domum ejus irrupit, et minantis voce quisnam esset eum interrogavit. Archimedes, propter cupiditatem illud investigandi quod requirebat, non respondit. Quapropter à milite obtruncatus est. Ejus mortem ægrè tulit Marcellus, sepulturæque curam habuit.

Marcellus, receptâ Siciliâ quum ad urbem venisset, postulavit ut sibi triumphanti Romam inire liceret. Id non impetravit; sed tantùm ut ovans* ingrederetur. Pridiè injussu senatûs in monte Albano triumphavit; indè ovans multam præ se prædam in urbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum perlata sunt multa urbis ornamenta, nobiliaque signa quibus abundabant Syracusæ; quæ omnia ad ædem Honoris atque virtutis contulit; nihil in suis ædibus, nihil in hortis posuit. Insequenti anno iterùm adversùs Annibalem missus est. Tumulus erat inter Punica et Romana castra, quem occupare Marcellus cupiebat; at priùs locum ipse explorare voluit. Eò cum paucis equitibus proficiscitur; sed in insidias delapsus est, et lanceâ transfixus occubuit. Annibal inventum Marcelli corpus magnificè sepeliri jussit.

* The Roman triumph was of two sorts, the greater and the less. The latter was called *ovatio* from *ovis* a sheep, because rams were sacrificed; whereas in the greater, bulls were the victims.

Claudius Nero et Marcus Livius Salinator.

Asdrubal frater Annibalis ex Hispaniâ profectus cum ingentibus copiis in Italiam trajicere parabat. Actum erat de imperio Romano, si jungere se Annibali potuisset. Itaque Româ profecti sunt duo consules Claudius Nero et Livius Salinator; hic in Galliam Cisalpinam, ut Asdrubali ab Alpibus descendenti occurreret, ille verò in Apuliam, ut Annibali se opponeret. Fuerant Livio cum Nerone veteres inimicitiæ; tamen ubi ei collega datus est. injuriæ quam gravissimam acceperat oblitus est, et amicitiam cum eo junxit, ne propter privatam discordiam respublica malè administraretur. Eâ gratiæ reconciliatione lætus senatus digredientes in provincias consules prosecutus est. Ii porrò id in mente habebant, ut uterque in suâ provinciâ hostem contineret, neque conjungi aut conferre in unum vires pateretur.

Inter hæc Asdrubal Italiam ingressus, quatuor equites cum litteris ad Annibalem misit: qui capti ad Neronem sunt perducti. Consul, cognito Asdrubalis consilio, audendum aliquid

improvisum ratus, cum delectis copiis profectus est nocte, et inscio Annibale, penè totam Italiam emensus sex dierum spatio ad castra Livii pervenit; amboque collatis signis Asdrubalem apud Senam vicerunt. Cæsa sunt eo prælio quinquaginta sex hostium millia. Ipse Asdrubal, ne tantæ cladi superesset, concitato equo se in cohortem Romanam immisit, ibique pugnans cecidit. Nero eâ nocte, quæ pugnam secuta est, pari celeritate quâ venerat, in castra sua rediit, antequàm Annibal eum discessisse sentiret. Caput Asdrubalis, quod servatum cum curâ attulerat, projici ante hostium stationes jussit. Annibal, viso fratris occisi capite, dixisse fertur: "Agnosco fortunam Carthaginis!"

Publius Cornelius Scipio Africanus.

Publius Cornelius Scipio nondùm annos pueritiæ egressus patrem singulari virtute servavit: nam quum is in pugnâ apud Ticinum contra Annibalem commissâ graviter vulneratus esset, et in hostium manus jamjam venturus esset, filius, interjecto corpore, Pœnis

irruentibus se opposuit, et patrem periculo liberavit. Quæ pietas Scipioni posteà Ædilitatem* petenti favorem populi conciliavit; quum obsisterent tribuni plebis negantes rationem ejus esse habendam, quòd nondùm ad petendum legitima ætas esset: "Si me, inquit Scipio, omnes quirites ædilem facere volunt, satis annorum habeo." Tanto indè favore ad suffragia itum est, ut tribuni incœpto destiterint.

Post cladem Cannensem, Romani exercitûs reliquiæ Canusium perfugerant: quumque ibi tribuni militum quatuor essent, tamen omnium consensu ad Publium Scipionem admodùm adolescentem summa imperii delata est. Tunc Scipioni nunciatum est nobiles quosdam juvenes de Italiâ deserendâ conspirare. Statìm in hospitium Metelli, qui conspiratio-

* The190 edileship was the highest of the curule offices, and could not be held by any man under 37 years of age. The ediles, so called from *ædes*, a temple, had the superintendence of the temples and other buildings, of the streets and conduits, of weights and measures, of funerals and plays, also of the price of provisions.

nis erat princeps, se contulit Scipio; quumque concilium ibi juvenum, de quibus allatum erat, invenisset, stricto super capita consultantium gladio: "Jurate, inquit, vos neque rempublicam populi Romani deserturos, neque alium civem Romanum deserere passuros; qui non juraverit, in se hunc gladium strictum esse sciat." Haud secùs pavidi, quàm si victorem Annibalem cernerent, jurant omnes, custodiendosque semetipsos Scipioni tradunt.

Quum Romani duas clades in Hispaniâ accepissent, duoque ibi summi imperatores cecidissent, placuit exercitum augeri, eòque proconsulem mitti; nec tamen quem mitterent satis constabat. Eâ de re indicta sunt comitia. Primò populus exspectabat, ut qui se tanto dignos imperio crederent, nomina profiterentur; sed nemo audebat illud imperium suscipere. Mœsta itaque civitas erat, et propè consilii inops. Subitò Cornelius Scipio quatuor et viginti fermè annos natus, professus est se petere, et in superiore, undè conspici posset, loco constitit: in quem omnium ora conversa sunt. Deindè ad unum omnes Scipionem in

Hispaniâ proconsulem esse jusserunt. At postquàm animorum impetus resedit, populum Romanum cœpit facti pœnitere. Ætati Scipionis maximè diffidebant. Quod ubi animadvertit Scipio, advocatâ concione, ita magno elatoque animo disseruit de bello quod gerendum erat, ut homines curâ liberaverit, speque certâ impleverit.

Profectus igitur in Hispaniam Scipio Carthaginem novam, quâ die venit, expugnavit. Eò congestæ erant omnes penè Africæ et Hispaniæ opes, quibus potitus est. Inter captivos ad eum adducta est eximiæ formæ adulta virgo. Postquàm comperit eam illustri loco inter Celtiberos natam, principique ejus gentis adolescenti desponsam fuisse, arcessitis parentibus et sponso eam reddidit. Parentes virginis, qui ad eam redimendam satis magnum auri pondus attulerant, Scipionem orabant ut id ab se donum reciperet. Scipio aurum poni ante pedes jussit, vocatoque ad se virginis sponso: "Super dotem, inquit, quam accepturus à socero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent;" aurumque tollere ac sibi habere jussit. Ille

domum reversus, ad referendàm Scipioni gratiam, Celtiberos Romanis conciliavit.

Deindè Scipio Asdrubalem victum ex Hispaniâ expulit. Castris hostium potitus, omnem prædam militibus concessit: captivos Hispanos sine pretio domum dimisit; Afros* verò vendi jussit. Erat inter eos puer adultus regii generis formâ insigni, quem percunctatus est Scipio quis et cujas esset, et cur id ætatis in castris fuisset? Respondit puer: "Numida sum; Massivam populares vocant: orbus à patre relictus apud avum maternum Numidiæ regem educatus sum: cum avunculo Masinissâ, qui nuper subsidio Carthaginiensibus venit, in Hispaniam trajeci; prohibitus propter ætatem à Masinissâ, nunquàm antè prælium inii. Eó die quo pugnatum est cum Romanis, inscio avunculo, clàm armis equoque sumpto in aciem exivi: ibi prolapso equo, captus sum à Romanis." Scipio eum interrogavit velletne ad avunculum reverti?

* Scipio spared the Spaniards of whom he wished to make friends, but treated the Africans as enemies.

Id verò cupere se dixit puer, effusis gaudio lacrymis. Tùm Scipio eum annulo aureo et equo ornato donavit, datisque, qui tutò deducerent, equitibus dimisit.

Quum Publius Cornelius Scipio se erga Hispanos clementer gessisset, circumfusa multitudo eum regem ingenti consensu appellavit; at Scipio, silentio per præconem facto, dixit: "Nomen imperatoris, quo me mei milites appellârunt, mihi maximum est: regium nomen alibi magnum, Romæ intolerabile est. Si id amplissimum judicatis quod regale est, vobis licet existimare regalem in me esse animum; sed oro vos ut à regis appellatione abstineatis." Sensêre etiam barbari magnitudinem animi, quâ Scipio id aspernabatur quod cæteri mortales admirantur et concupiscunt.

Scipio, receptâ Hispaniâ, quum jam bellum in ipsam Africam transferre meditaretur, conciliandos priùs regum et gentium animos existimavit. Syphacem Maurorum regem primùm tentare statuit. Eum regem totius Africæ opulentissimum magno usui sibi fore sperabat. Itaque legatum cum donis ad eum

tionem, si arma et equos militibus Romanis vellent tradere. Læti conditionem acceperunt juvenes Siculi. Ita Scipio sine publicâ impensâ suos instruxit ornavitque equites.

Tunc Scipio ex Siciliâ in Africam vento secundo profectus est. Tantus erat militum ardor, ut non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. Celeriter naves è conspectu Siciliæ ablatæ sunt, conspectaque brevì Africæ littora. Expositis copiis, Scipio in proximis tumulis castra metatus est. Ibi speculatores hostium in castris deprehensos et ad se perductos nec supplicio affecit, nec de consiliis ac viribus Pœnorum percontatus est: sed circa omnes Romani exercitûs manipulos curavit deducendos: dein interrogavit an ea satis considerassent quæ jussi erant speculari; tùm, prandio dato, eos incolumes dimisit. Quâ suî fiduciâ priùs animos hostium, quàm arma contudit.

Scipioni in Africam advenienti Masinissa se conjunxit cum parvâ equitum turmâ. Syphax verò à Romanis ad Pœnos defecerat. Asdrubal Pœnorum dux Syphaxque se Sci-

pioni opposuerunt: at Scipio utriusque castra unâ nocte perrupit et incendit. Syphax ipse captus est, et vivus ad Scipionem pertractus. Quem quum in castra Romana adduci nunciatum esset, omnis, velut ad spectaculum triumphi, multitudo effusa est: præcedebat is vinctus; sequebatur nobilium Numidarum turba. Movebat omnes fortuna viri, cujus amicitiam olim Scipio petierat. Regem aliosque captivos Romam misit Scipio: Masinissam, qui egregiè rem Romanam adjuverat, aureâ coronâ donavit.

Hæc clades Carthaginiensibus tantùm terroris intulit, ut Annibalem ex Italiâ ad tuendam patriam revocaverint: qui frendens gemensque ac vix lacrymis temperans, mandatis paruit. Respexit sæpè Italiæ littora, semet accusans quòd non exercitum victorem statìm à pugnâ Cannensi Romam duxisset. Jam Zamam venerat Annibal (quæ urbs quinque dierum iter à Carthagine abest,) indè nuncium ad Scipionem misit, ut colloquendi secum potestatem faceret. Colloquium haud abnuit Scipio. Dies locusque constituitur. Ita-

que congressi sunt duo clarissimi suæ ætatis duces. Steterunt aliquandiù mutuâ admiratione defixi. Quum verò de conditionibus pacis inter illos non convenisset, ad suos se receperunt, renunciantes armis rem esse dirimendam. Prælium commissum est, victusque Annibal cum quatuor tantùm equitibus fugit.

Carthaginienses metu perculsi, ad petendam pacem oratores mittunt triginta seniorum principes: qui ubi in castra Romana venerunt, more adulantium procubuêre. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit. Veniam civitati petebant non culpam purgantes, sed initium culpæ in Annibalem transferentes. Victis leges imposuit Scipio. Legati, quum nullas conditiones recusarent, Romam profecti sunt, ut quæ à Scipione pacta essent, ea patrum ac populi auctoritate confirmarentur. Ita pace terrâ marique partâ, Scipio, exercitu in naves imposito, Romam reversus est. Ad quem advenientem concursus ingens factus est. Effusa non ex urbibus modò, sed etiam ex agris turba vias obsidebat. Scipio

inter gratulantium plausus triumpho omnium clarissimo urbem est invectus, primusque nomine victæ à se gentis est nobilitatus, Africanusque appellatus.

Annibal à Scipione victus, suisque invisus, ad Antiochum Syriæ regem confugit, eumque hostem Romanis fecit. Missi sunt Româ legati ad Antiochum, in quibus erat Scipio Africanus, qui cum Annibale collocutus, ab eo quæsivit quem fuisse maximum imperatorem crederet? Respondit Annibal Alexandrum Macedonem regem maximum sibi videri, quòd parvâ manu innumerabiles exercitus fudisset. Interroganti deindè quem secundum poneret, Pyrrhum, inquit, quòd primus castra metari docuit, nemoque illo elegantiùs loca cepit, et præsidia disposuit. Sciscitanti demùm quem tertium duceret, semetipsum dixit. Tùm ridens Scipio: "Quidnam, inquit, igitur tu diceres, si me vicisses? Me verò, respondit Annibal, et ante Alexandrum et ante Pyrrhum et ante alios omnes posuissem." Ita improviso assentationis genere, Scipionem è grege imperatorum velut inæstimabilem secernebat.

Decreto adversùs Antiochum bello, quum Syria provincia obvenisset Lucio Scipioni, quia parùm in eo putabatur esse animi, parùm roboris, senatus belli hujus gerendi curam mandari volebat collegæ ejus Caio Lælio. Surrexit tunc Scipio Africanus frater major Lucii Scipionis, et illam familiæ ignominiam deprecatus est: dixit in fratre suo summam esse virtutem, summum consilium, seque ei legatum fore promisit; quod quum ab eo esset dictum, nihil est de Lucii Scipionis provinciâ commutatum: itaque frater natu major minori legatus in Asiam profectus est, et tandiù eum consilio operâque adjuvit donec ei triumphum et cognomen Asiatici peperisset.

Eodem bello filius Scipionis Africani captus fuit, et ad Antiochum deductus. Benignè et comiter adolescentem rex habuit, quamvis ab ejus patre tunc finibus imperii pelleretur. Quum deindè pacem Antiochus à Romanis peteret, legatus ejus Publium Scipionem adiit; eique filium sine pretio redditurum regem dixit, si per eum pacem impetrâsset. Cui Scipio respondit: "Abi, nuncia regi me pro tanto mu-

nere gratias agere; sed nunc aliam gratiam non possum referre, quàm ut ei suadeam bello absistere, nullamque pacis conditionem recusare." Pax non convenit; Antiochus tamen Scipioni filium remisit, tantique viri majestatem venerari, quàm dolorem ulcisci maluit.

Victo Antiocho, quum prædæ Asiaticæ ratio à duobus Scipionibus reposceretur, Africanus prolatum à fratre discerpsit librum, quo acceptæ et expensæ summæ continebantur, indignatus scilicet eâ de re dubitari quæ sub ipso legato administrata fuisset, et ad eum modum verba fecit: "Non est quod quæratis, patres conscripti, an parvam pecuniam in ærarium retulerim, qui anteà illud Punico auro repleverim, neque mea innocentia potest in dubium vocari. Quum Africam totam potestati vestræ subjecerim, nihil ex eâ præter cognomen retuli. Non igitur me Punicæ, non fratrem meum, Asiaticæ gazæ avarum reddiderunt; sed uterque nostrûm magis invidiâ quàm pecuniâ est onustus." Tam constantem defensionem Scipionis universus senatus comprobavit.

Deindè Scipioni Africano duo tribuni plebis diem dixerunt, quasi prædâ ex Antiocho captâ ærarium fraudâsset: ubi causæ dicendæ dies venit, Scipio magnâ hominum frequentiâ in forum est deductus. Jussus causam dicere, sine ullâ criminis mentione, magnificam orationem de rebus à se gestis habuit. "Hâc die, inquit, Carthaginem vici: eamus in Capitolium, et Diis supplicemus." E foro statìm in Capitolium ascendit. Simul se universa concio ab accusatoribus avertit, et secuta Scipionem est, nec quisquam præter præconem, qui reum citabat, cum tribunis mansit. Celebratior is dies favore hominum fuit, quàm quo triumphans de Syphace rege et Carthaginiensibus urbem est ingressus. Indè, ne ampliùs tribunitiis injuriis vexaretur, in Literninam villam concessit, ubi reliquam égit ætatem sine urbis desiderio.

Quum Scipio Africanus Liternii degeret, complures prædonum duces ad eum videndum fortè confluxerunt. Scipio eos ad vim faciendam venire ratus, præsidium servorum in tecto collocavit, aliaque parabat quæ ad eos

repellendos opus erant. Quod ubi prædones animadverterunt, abjectis armis, januæ appropinquant, nunciantque se non vitæ ejus hostes, sed virtutis admiratores venisse, conspectum tanti viri expetentes; proindè ne gravaretur se spectandum præbere. Id postquàm audivit Scipio, fores reserari eosque introduci jussit. Illi postes januæ tanquàm religiosissimam aram venerati, cupidè Scipionis dexteram apprehenderunt, ac diù deosculati sunt: deindè positis ante vestibulum donis, læti quòd Scipionem videre contigisset, domum reverterunt. Paulò pòst mortuus est Scipio, moriensque ab uxore petiit ne corpus suum Romam referretur.

Lucius Scipio Asiaticus.

(Anno urbis conditæ 561.)

Lucius Scipio frater Africani infirmo erat corpore; tamen consul, legato fratre, contra Antiochum missus est. Quum in Asiam advenisset, ad duo fermè millia ab hoste castra posuit. Antiochus cœpit aciem instruere, nec Scipio detrectavit certamen. Quum autem

duæ acies in conspectu essent, coorta nebula caliginem dedit, quæ nihil admodùm Romanis, eadem plurimùm regiis nocuit; nam humor gladios aut pila Romanorum non hebetabat; arcus verò quibus Antiochi milites utebantur, fundasque et jaculorum amenta emollierat. Itaque fusus est regis exercitus fugatusque. Ipse Antiochus, cum paucis fugiens, in Lydiam concessit. Tùm Asiæ urbes victori se dediderunt. Lucius Scipio Romam reversus, ingenti gloriâ triumphavit, et Asiatici cognomen accepit.

Posteà Lucius Scipio simul cum fratre accusatus est acceptæ ab Antiocho pecuniæ, et quamvis contenderet omnem prædam in ærarium fuisse illatam, damnatus tamen est, et in carcerem duci cœptus. Tunc Tiberius Gracchus, licèt Scipionis inimicus, dixit sibi quidem esse cum Scipione simultatem, nec se quidquam gratiæ quærendæ causâ facere; sed non passurum Lucium Scipionem in carcere atque in vinculis esse, jussitque eum dimitti. Gratiæ ingentes à senatu actæ sunt Tiberio Graccho, quòd rempublicam privatis simulta-

tibus potiorem habuisset. Missi deindè quæstores in domum Scipionis, nullum pecuniæ regiæ vestigium repererunt. Lucio Scipioni collata est ab amicis propinquisque ea pecunia quâ mulctatus fuerat; eam verò Scipio noluit accipere.

Publius Scipio Nasica.

Publius Scipio Nasica patrui Scipionis Africani filius, quum adolescens ædilitatem peteret, manumque cujusdam civis Romani rustico opere duratam, more candidatorum, apprehendisset, jocans interrogavit eum, num manibus solitus esset ambulare: quod dictum à circumstantibus exceptum ad populum manavit, causamque repulsæ Scipioni attulit. Namque omnes rusticæ tribus paupertatem sibi ab eo exprobratam judicantes, iram suam adversùs contumeliosum ejus dicterium exercuerunt. Quæ repulsa nobilis adolescentis ingenium ab insolentiâ revocavit, eumque magnum et utilem civem fecit.

Quum Annibal Italiam devastaret, responsum oraculo editum esse ferunt: hostem Ita-

liâ pelli vincique posse, si mater Idæa* à Pessinunte Romam advecta foret, et hospitio apud civem optimum reciperetur. Legati eâ de re ad Attalum Pergami regem missi sunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem deduxit. Quærendus deindè fuit vir qui eam ritè hospitio exciperet. Publium Scipionem Nasicam senatus judicavit virum esse in totâ civitate optimum. Idem consul imperatoris nomen à militibus, et triumphum à senatu oblatum recusavit, dixitque satis gloriæ sibi in omnem vitam eo die quæsitum esse, quo vir optimus à senatu judicatus fuerat: hoc titulo, etsi nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honoratam Publii Scipionis Nasicæ imaginem fore.†

* Cybele was called *Idæa,* from Ida, a mountain of Phrygia, on which she was worshipped Her most famous temple was at Pessinuns. The goddess herself was nothing but a piece of unpolished stone.

† Every family carefully preserved the statues of their ancestors, who were represented with the badges of those honours which they had acquired.

Scipio Nasica censor factus, gravem se ac severum præbuit. Quum equitum censum ageret, equitem quemdam vidit obeso et pingui corpore, equum verò ejus strigosum et macilentum. "Quidnam causæ est, inquit censor, cur sis tu, quàm equus pinguior? Quoniam, respondit eques, ego me ipse curo, equum verò servus." Minùs verecundum visum est responsum; itaque graviter objurgatus eques, et mulctâ damnatus. Idem Scipio Nasica cum Ennio poëtâ vivebat conjunctissimè. Quum ad eum venisset, eique ab ostio quærenti ancilla dixisset Ennium domi non esse, Nasica sensit illam domini jussu dixisse, et illum intùs esse. Paucis pòst diebus quum ad Nasicam venisset Ennius, et eum à januâ quæreret, exclamavit ipse Nasica se domi non esse. Tùm Ennius: "Quid! ego non cognosco, inquit, vocem tuam? Hîc Nasica: Homo es impudens: ego quum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse; tu non mihi credis ipsi."

Marcus Porcius Cato.

Marcus Porcius Cato ortus municipio Tusculo, adolescentulus priusquàm honoribus operam daret, rure in prædiis paternis versatus est, deindè Romam demigravit, et in foro esse cœpit. Primum stipendium meruit annorum decem septemque, Quinto Fabio consule, cui posteà semper adhæsit. Indè castra secutus est Claudii Neronis, ejusque opera magni æstimata est in prælio apud Senam, quo cecidit Asdrubal frater Annibalis. Ab adolescentiâ frugalitatem temperantiamque coluit. Pellibus hædinis pro stragulâ veste utebatur; eodem cibo quo milites vescebatur; àquam in bellicis expeditionibus potabat; si nimio æstu torqueretur, acetum; si vires deficerent, paululùm vilis vini.

Quæstor* Scipioni Africano obtigit, et cum

* The questor was an officer who had the charge of the public treasury. When the consul set out to take command of the armies, he was accompanied by a questor, who was both paymaster and purveyor for the troops.

eo parùm amicè vixit. Nam parcimoniæ amans haud probabat sumptus, quos Scipio faciebat. Quarè, eo relicto, Romam rediit, ibique Scipionis vitam palàm et apertè reprehendit, quasi militarem disciplinam corrumperet.... Dictitabàt illum cum pallio et crepidis solitum ambulare in Gymnasio, palestræ operam dare, militum licentiæ indulgere. Quod crimen non verbo, sed facto diluit Scipio. Nam quum eâ de re legati Româ Syracusas missi essent, Scipio exercitum omnem eò convenire et classem expedire jussit, tanquàm dimicandum eo die terrâ marique cum Carthaginiensibus esset, postridiè, legatis inspectantibus, pugnæ simulacrum exhibuit. Tùm eis armamentaria, horrea, omnemque belli apparatum ostendit. Reversi Romam legati, omnia apud exercitum Scipionis præclarè se habere renuntiârunt.

Eâdem asperitate Cato matronarum luxum insectatus est. Scilicet in medio ardore belli Punici, Oppius tribunus plebis legem tulerat, quâ vetabantur mulieres Romanæ plus semunciâ auri habere, vestimento varii coloris uti,

et juncto vehiculo* in urbe vehi. Confecto autem bello, et florente republicâ, matronæ pristina ornamenta sibi reddi postulabant; omnes vias urbis obsidebant, virosque ad forum descendentes orabant ut legem Oppiam abrogarent. Quibus acerrimè restitit Cato, sed frùstrà; nam lex fuit abrogata.

Cato creatus consul, in Hispaniam adversùs Celtiberos profectus est. Quos acri prælio vicit, et ad deditionem compulit: eo in bello Cato cum ultimis militum parcimoniâ, vigiliis et labore certavit, nec in quemquam gravius sèveriùsque imperium exercuit, quàm in semetipsum. Quum Hispanos ad defectionem pronos videret, cavendum judicavit ne deinceps rebellare possent. Id autem effecturus sibi videbatur, si eorum muros dirueret. Sed veritus ne, si id universis civitatibus imperaret communi edicto, non obtemperarent, scripsit ad singulas separatim ut muros diruerent, epistolasque omnibus simul eodemque

* A coach *drawn by horses*. Cato thought this too great an indulgence within the precincts of the city.

die reddendas curavit. Quum unaquæque sibi soli imperari putaret, universæ paruerunt. Cato Romam reversus dè Hispaniâ triumphavit.

Posteà Cato censor factus, severè ei præfuit potestati. Nam, et in complures nobiles animadvertit, et imprimis Lucium Flaminium virum consularem senatu movit. Cui inter alia facinora illud objecit. Quum esset in Galliâ Flaminius, mulierem, cujus amore deperibat, ad cœnam vocavit, eique fortè inter cœnandum dixit multos capitis damnatos in vinculis esse, quos securi percussurus esset. Tùm illa negavit se unquàm vidisse quemquam securi ferientem, et pervelle id videre. Statìm Flaminius unum ex his, qui in carcere detinebantur, adduci jussit, et ipse securi percussit. Tam perditam libidinem eò magis notandam putavit Cato, quòd cum probro privato conjungeret imperii dedecus. Quid enim crudelius quàm inter pocula et dapes ad spectaculum mulieris humanam victimam mactare, et mensam cruore respergere?

Quum in senatu de tertio Punico bello ageretur, Cato jam senex delendam Carthaginem censuit,negavitque eâ stante salvam esse posse rempublicam. Quum autem id, contradicente Scipione Nasicâ, non facilè patribus persuaderet, deinceps quoties de re aliquâ sententiam dixit in senatu, addidit semper: "Hoc censeo, et Carthaginem esse delendam." Tandem in curiam intulit ficum præcocem, et excussâ togâ effudit: cujus quum pulcritudinem patres admirarentur, interrogavit eos Cato quandònam ex arbore lectam putarent? Illis ficum recentem videri affirmantibus: atqui, inquit, tertio abhinc die scitote decerptam esse Carthagine; tam propè ab hoste absumus. Movit ea res patrum animos, et bellum Carthaginiensibus indictum est.

Fuit Cato ut senator egregius, ita bonus pater: quum ei natus esset filius, nullis negotiis nisi publicis impediebatur quominùs adesset matri infantem abluenti et fasciis involventi. Illa enim proprio lacte filium alebat. Ubi aliquid intelligere potuit puer, eum pater ipse in litteris instituit, licèt idoneum et eruditum

domi servum haberet. Nolebat enim servum filio maledicere, vel aurem vellicare, si tardior in discendo esset; neque etiam filium tanti beneficii, hoc est doctrinæ, debitorem esse servo. Ipse itaque ejus ludi magister, ipse legum doctor, ipse lanista fuit. Conscripsit manu suâ grandibus litteris historias, ut etiam in paternâ domo ante oculos proposita haberet veterum instituta et exempla.

Quum posteà Catonis filius in exercitu Pompilii tiro militaret, et Pompilio visum esset unam dimittere legionem, Catonis quoque filium dimisit, sed quum is amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato pater ad Pompilium scripsit ut, si filium pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiæ sacramento, quia, priore amisso, cum hostibus jure pugnare non poterat. Exstat quoque Catonis patris ad filium epistola, in quâ scribit se audivisse eum missum factum esse à Pompilio imperatore, monetque eum ut caveat ne prælium ineat. Negat enim jus esse, qui miles non sit, eum pugnare cum hoste.

Agriculturâ plurimùm delectabatur Cato,

malebatque agrorum et pecorum fructu, quàm fenore ditescere. Quum ab eo quæreretur quid maximè in re familiari expediret? Respondit, benè pascere. Quid secundum? Satis benè pascere. Quid tertium? Malè pascere. Quid quartum? Arare. Et quum ille qui quæsierat dixisset, quid fenerari? Tùm Cato. Quid, inquit, hominem occidere? Scripsit ipse villas suas, ne tectorio quidem fuisse perlitas, atque posteà addidit: "Neque mihi ædificatio, neque vas, neque vestimentum ullum est pretiosum; si quid est, quo uti possim, utor; si non est, facilè careo. Suo quemque uti et frui per me licet: mihi vitio quidam vertunt, quòd multis egeo; at ego illis vitio tribuo quòd nequeunt egere."

Injuriarum patientissimus fuit Cato. Quum ei causam agenti, protervus quidam, pingui salivâ quantùm poterat attractâ, in frontem mediam inspuisset, tulit hoc leniter, "Et ego, inquit, ô homo! affirmabo falli eos qui te negant os habere." Ab alio homine improbo contumeliis proscissus: "Iniqua, inquit, tecum mihi est pugna: tu enim probra facilè

audis, et dicis libenter; mihi verò et dicere ingratum, et audire insolitum." Dicere solebat acerbos inimicos meliùs de quibusdam mereri, quàm eos amicos qui dulces videantur; illos enim sæpè verum dicere, hos nunquàm.

Cato ab adolescentiâ usque ad extremam ætatem inimicitias, reipublicæ causâ, suscipere non destitit: ipse à multis accusatus, non modò nullum existimationis detrimentum fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit. Quartum et octogesimum annum agens, ab inimicis capitali crimine accusatus, suam ipse causam peroravit, nec quisquam, aut memoriam ejus tardiorem, aut lateris firmitatem imminutam, aut os hæsitatione impeditum, animadvertit. Non illum enervavit, nec afflixit senectus: eâ ætate aderat amicis, veniebat in senatum frequens. Græcas etiam litteras senex didicit. Quandò obreperet senectus, vix intellexit. Sensim sine sensu ætas ingravescebat; nec subitò fracta est, sed diuturnitate quasi extincta. Annos quinque et octoginta natus excessit è vitâ.

Titus Quinctius Flaminius.

Titus Quinctius Flaminius filius ejus, qui apud Trasimenum periit, consul missus est adversùs Philippum Macedonum regem, qui Annibalem pecuniâ et copiis juverat, Athenienses que populi Romani socios armis lacessiverat. Contraxerant autem bellum cum Philippo* Athenienses haudquaquàm dignâ causâ. Duo juvenes Acarnanes non initiati templum Cereris cum cæterâ turbâ ingressi sunt. Facilè eos sermo prodidit. Perducti ad antistites templi, etsi manifestum erat eos per errorem ingressos, tanquàm ob infandum scelus interfecti sunt: Acarnanes suorum nece commoti, ad vindicandos illos auxilium à Philippo petierunt, qui terram Atticam igne ferroque vastavit, urbes complures cepit, Athenas ipsas oppugnavit.

Quinctius exercitu conscripto maturiùs, quàm soliti erant priores consules profectus,

* We must not confound the Philip conquered by Flaminius with Philip the Father of Alexander the Great. He, of whom we now speak, was the fifth of the name in Macedonia.

in Græciam magnis itineribus contendit.... Tunc caduceator ab rege venit, locum ac tempus colloquendi postulans. Flaminius victoriæ quàm pacis avidior, tamen ad constitutum tempus venit in colloquium, postulavitque ut Philippus omni Græciâ decederet. Accensus indignatione rex exclamavit: "Quid victo imperares gravius, Tite Quincti?" Et quum quidam ex circumstantibus oculis æger adjecisset: "Aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem, inquit Philippus, etiam cæco," jocans in ejus valetudinem oculorum. Erat quippè Philippus dicacior naturâ, quàm regem decet, et ne inter seria quidem satis risu temperans. Dein, re infectâ, se ex colloquio proripuit. Eum Flaminius bis prælio fudit castrisque exuit.

Quinctius Flaminius Græciæ veterem statum reddidit, ut legibus suis viveret, et antiquâ libertate frueretur. Aderat ludorum Isthmiorum* tempus, ad quod spectaculum Græ-

* These games, celebrated every fifth year in honour of Neptune, were called Isthmian from the Isthmus of Corinth, where they were held.

cia universa convenerat. Tùm præco in mediam arenam processit, tubâque silentio facto, hæc verba pronunciavit: "Senatus, populusque Romanus et Titus Quinctius Flaminius imperator, Philippo rege et Macedonibus devictis, omnes Græciæ civitates liberas esse jubet." Auditâ voce præconis, majus gaudium fuit, quàm quantùm homines possent capere: vix satis credebat se quisque audivisse; alii alios intuebantur mirabundi: revocatus præco, quum unusquisque non audire tantùm, sed videre etiam libertatis suæ nuncium averet, iterùm pronunciavit eadem. Tùm tantus clamor ortus est, ut certò constet aves, quæ supervolabant, attonitas paventesque decidisse.

Quinctio Flaminio triumphus à Senatu decretus est. Posteà quum Prusias Bithyniæ rex legatos Romam misisset, casu accidit ut legati apud Flaminium cœnarent, atque ibi de Annibale mentione factâ, ex his unus diceret eum in Prusiæ regno esse. Id postero die Flaminius senatui detulit. Patres, qui vivo Annibale nunquàm metu vacui erant, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flaminium, qui Anni-

balem sibi dedi poscerent. A primo colloquio Flaminii, ad domum Annibalis custodiendam, milites à rege missi sunt. Annibal septem exitus è domo fecerat, ut semper aliquod iter fugæ præparatum haberet. Postquàm nunciatum est ei milites regios in vestibulo esse, conatus est postico occulto fugere: ubi verò id quoque obseptum sensit, et omnia clausa esse, hausto, quod sub annuli gemmâ habebat, veneno absumptus est.

Lucius Paulus Æmilius Macedonicus.

(Anno urbis conditæ 582.)

Paulus Æmilius ejus qui ad Cannas cecidit filius erat. Consul sortitus est Macedoniam provinciam, in quâ Perseus Philippi filius, paterni in Romanos odii hæres bellum renovaverat. Quum adversùs Perseum profecturus esset, et domum suam ad vesperum rediret, filiolam suam Tertiam, quæ tunc erat admodùm parva, osculans, animadvertit tristiculam: Quid est, inquit, mea Tertia, quid tristis es? Mi pater, inquit illa, Perse periit. (Erat autem mortua catella eo nomine.) Tùm ille arctiùs

puellam complexus: Accipio omen, inquit, mea filia. Ita ex fortuito dicto quasi spem certam clarissimi triumphi animo præsumpsit. Ingressus deindè Macedoniam, rectâ ad hostem perrexit.

Quum duæ acies in conspectu essent, Sulpicius Gallus, tribunus militum, Romanum exercitum magno metu liberavit. Is enim, qúum lunæ defectionem nocte sequenti futuram præsciret, ad concionem vocatis militibus dixit: "Nocte proximâ, ne quis id pro portento accipiat, ab horâ secundâ usque ad quartam luna defectura est. Id, quia naturali ordine et statis fit temporibus, et sciri antè et prædici potest. Itaque, quemadmodùm nemo miratur lunam nunc pleno orbe, nunc senescentem exiguo cornu fulgere, sic mirum non est eam obscurari, quandò umbrâ terræ conditur." Quapropter Romanos non movit illa defectio; Macedones verò eadem, ut triste prodigium, terruit.

Paulus Æmilius cum Perseo acerrimè dimicavit tertio nonas septembris. Macedonum exercitus cæsus fugatusque est: rex ipse cum

paucis fugit. Fugientes persecutus est Æmilius usque ad initium noctis. Tùm se in castra victor recepit. Reversum gravis cura angebat, quòd filium in castris non invenisset. Is erat Publius Scipio, posteà Africanus deletâ Carthagine appellatus, qui decimum septimum tunc annum agens, dùm acriùs sequitur hostes, in partem aliam turbâ abreptus fuerat. Mediâ tandem nocte in castra rediit. Tunc, recepto sospite filio, pater tantæ victoriæ gaudium sensit. Victus Perseus in templum confugerat, ibique in angulo obscuro delitescebat: deprehensus, et cum filio natu maximo ad consulem perductus est.

Perseus pullâ veste amictus castra ingressus est. Non aliàs ad ullum spectaculum tanta multitudo occurrit. Rex captivus progredi præ turbâ non poterat, donec consul lictores misit, qui submovendo circumfusos iter ad prætorium facerent. Paulus Æmilius, ubi audivit Perseum adesse, consurrexit, progressusque paulùm introëunti regi manum porrexit: ad genua procumbentem erexit; introductum in tabernaculum suo lateri assidere

jussit. Deindè eum interrogavit quâ inductus injuriâ bellum contra populum Romanum tam infesto animo suscepisset? Rex, nullo dato responso, terram intuens diù flevit. Tùm consul: "Bonum, inquit, animum habe; populi Romani clementia non modò spem tibi, sed propè certam fiduciam salutis præbet."

Postquàm Perseum consolatus est Paulus Æmilius, sermonem ad circumstantes Romanos convertit: "Videtis, inquit, exemplum insigne mutationis rerum humanarum: vobis hæc præcipuè dico, juvenes, ideò neminem decet in quemquam superbè agere, nec præsenti credere fortunæ." Eo die Perseus à consule ad cœnam invitatus est, et alius omnis ei honor habitus est, qui haberi in tali fortunâ poterat. Deindè quum ad consulem multarum gentium legati gratulandi causâ venissent, Paulus Æmilius ludos magno apparatu fecit, lautumque convivium paravit: quâ in re curam et diligentiam adhibebat, dicere solitus et convivium instruere et ludos parare viri ejusdem esse, qui sciret bello vincere.

Confecto bello, Paulus Æmilius regiâ nave

ad urbem est subvectus. Completæ erant omnes Tiberis ripæ obviàm effusâ multitudine. Fuit ejus triumphus omnium longè magnificentissimus. Populus, exstructis per forum tabulatis in modum theatrorum, spectavit in candidis togis. Aperta templa omnia et sertis coronata thure fumabant. In tres dies distributa est pompa spectaculi. Primus dies vix suffecit transvehendis signis tabulisque ; sequenti die translata sunt arma, galeæ, scuta, loricæ, pharetræ, argentum aurumque. Tertio die, primo statìm manè ducere agmen cœpêre tibicines, non festos solemnium pomparum modos, sed bellicum sonantes, quasi in aciem procedendum foret. Deindè agebantur pingues cornibus auratis et vittis redimiti boves centum et viginti.

Sequebantur Persei liberi, comitante educatorum et magistrorum turbâ, qui manus ad spectatores cum lacrymis miserabiliter tendebant, et pueros docebant implorandam suppliciter victoris populi misericordiam. Ponè filios incedebat cum uxore Perseus stupenti et attonito similis. Indè quadringentæ coronæ

aureæ portabantur, ab omnibus ferè Græciæ civitatibus dono missæ. Postremò ipse in curru Paulus auro purpurâque fulgens eminebat, qui magnam quum dignitate aliâ corporis, tùm senectâ ipsâ majestatem præ se ferebat. Post currum inter alios illustres viros filii duo Æmilii; deindè equites turmatìm, et cohortes peditum suis quæque ordinibus. Paulo à senatu et à plebe concessum est, ut in ludis Circensibus veste triumphali uteretur, eique cognomen Macedonici inditum.

Tantæ huic lætitiæ gravis dolor admixtus est. Nam Paulus Æmilius, duobus filiis in adoptionem datis, duos tantùm nominis hæredes domi retinuerat. Ex his minor, fermè duodecim annos natus, quinque diebus ante triumphum patris, major autem triduò post triumphum decessit. Erat porrò Æmilius liberorum amantissimus; eos erudiendos curaverat non solùm Romanâ veteri disciplinâ, sed etiam Græcis litteris. Optimos adhibuerat magistros, eorumque exercitiis omnibus ipse interfuerat, quum eum respublica aliò non vocaret. Eum tamen casum fortiter tulit, et in-

oratione, quam de rebus à se gestis apud populum habuit: "Optavi, inquit, ut si quid adversi immineret ad expiandam nimiam felicitatem,* id in domum meam potiùs quàm in rempublicam recideret. Nemo jam ex tot liberis superest, qui Pauli Æmilii nomen ferat; sed hanc privatam calamitatem vestra felicitas, et secunda fortuna publica consolatur."

Paulus Æmilius omni Macedonum gazâ, quæ fuit maxima, potitus erat: tantam in ærarium populi Romani pecuniam invexerat, ut unius imperatoris præda finem attulerit tributorum; at hic non modò nihil ex thesauris regiis concupivit, sed ne ipse quidem spectare eos dignatus est. Per alios homines cuncta administravit, nec quidquam in domum suam intulit, præter memoriam nominis sempiternam: mortuus est adeò pauper, ut dos ejus uxori, nisi vendito, quem unum relique-

* The ancients believed that a man who had reached the summit of prosperity was in danger of some extraordinary calamity, from the jealousy of their Gods.

rat, fundo non potuerit exsolvi. Exsequiæ ejus non tàm auro et ebore, quàm omnium benevolentiâ et studio fuerunt insignes. Macedoniæ principes, qui tunc Romæ erant legationis nomine, humeros suos funebri lecto spontè subjecerunt. Quem enim in bello ob virtutem timuerant, eumdem in pace ob justitiam diligebant.

Caius Popilius Lænas.

Paulo Æmilio consule, Romam venerunt legati à Ptolemæo rege Ægypti, qui, pulso fratre majore, Alexandriam tenebat. Nam Antiochus rex Syriæ, per speciem reducendi in regnum majoris Ptolemæi, Ægyptum invadere conabatur. Jam navali prælio vicerat minorem Ptolemæum et Alexandriam obsidebat; nec procul abesse videbatur quin regno opulentissimo potiretur. Legati sordidati, barbâ et capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam procubuerunt. Oratio fuit etiam miserabilior quàm habitus. Orabant senatum ut opem regno Ægypti ferret. Moti patres legatorum precibus, extemplò legationem mi-

serunt, cujus princeps Caius Popilius Lænas, ad bellum inter fratres componendum. Jussus est Popilius adire priùs Antiochum, deindè Ptolemæum, eisque denunciare ut bello absisterent: qui secùs fecisset, eum pro hoste à senatu habitum iri.

Propè Alexandriam Antiocho occurrerunt legati, quos advenientes Antiochus amicè salutavit, et Popilio dextram porrexit; at Popilius suam regi noluit porrigere, sed tabellas, in quibus erat senatûs consultum, ei tradidit, atque statìm legere jussit. Quibus perlectis, Antiochus dixit se, adhibitis amicis, consideraturum quid faciendum sibi esset. Indignatus Popilius, quòd rex aliquam moram interponeret, virgâ, quam manu gerebat, regem circumscripsit; ac priùs, ait, quàm hoc circulo excedas, da responsum, quod senatui referam. Obstupefactus Antiochus, quum parumper hæsitâsset, *Faciam*, inquit, *quod censet senatus.* Tùm demùm Popilius dextram regi tanquàm socio et amico porrexit. Eâdem die, quum Antiochus excessisset Ægypto, legati concordiam inter fratres auctoritate suâ

firmaverunt. Clara ea legatio fuit, quòd Ægyptus Antiocho adempta, redditumque regnum patrium stirpi Ptolemæi fuerat.

Publius Scipio Æmilianus.

Publius Scipio Æmilianus Pauli Macedonici filius, adoptione Scipionis Africani nepos, à tenerâ ætate Græcis litteris à Polybio præstantis ingenii viro eruditus est. Ex ejus doctrinâ tantos fructus tulit, ut non modò æquales suos, sed etiam majores natu omni virtutum genere superaret. Temperantiæ et continentiæ laudem ante omnia comparare studuit, quod quidem tunc difficile erat. Mirum enim est quo impetu ad libidines et epulas juvenes Romani eo tempore ferrentur. At Scipio contrarium vitæ institutum secutus, publicam modestiæ et continentiæ famam est adeptus. Polybium semper domi militiæque secum habuit: semper inter arma ac studia versatus; aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit.

Scipio Æmilianus primùm in Hispaniâ, Lucullo duce, militavit; eoque in bello egregia

fuit ejus opera. Nam rex quidam barbarus miræ proceritatis splendidis armis ornatus, sæpè Romanos provocabat, si quis singulari certamine secum vellet congredi. Quumque nemo contrà eum exire auderet, suam Romanis ignaviam cum irrisu et ludibrio exprobrabat. Non tulit indignitatem rei Scipio, progressusque ad hostem, consertâ pugnâ eum prostravit, pari Romanorum lætitiâ et hostium terrore, quòd ingentis corporis virum ipse exiguæ staturæ dejecisset. Scipio multò majus etiam adiit periculum in expugnatione urbis, quam tunc obsidebant Romani; nam ipse primus murum conscendit, viamque aliis militibus aperuit. Ob hæc præclarè gesta, Lucullus dux juvenem pro concione laudatum murali coronâ donavit.

TERTIUM BELLUM

PUNICUM.

(Anno urbis conditæ 620.)

TERTIO bello Punico quum clarum esset Scipionis nomen, juvenis adhuc factus est consul, eique Africa provincia extra sortem data est, ut quam urbem avus ejus concusserat, eam nepos everteret. Tunc enim Romani, suadente Catone, deliberatum habebant Carthaginem diruere. Carthaginiensibus igitur imperatum est ut, si salvi esse vellent, ex urbe migrarent, sedemque alio in loco à mari remoto constituerent. Quod ubi Carthagine auditum est, ortus statìm est ululatus ingens, clamorque, bellum esse gerendum, satiùsque esse extrema omnia pati, quàm patriam relinquere. Quum verò neque naves neque arma haberent, in usum novæ classis tecta domosque resciderunt; aurum et argentum pro

ære ferroque conflatum est; viri, feminæ, pueri, senes simul operi instabant: non die, non noctu labor intermissus. Ancillas primò totonderunt, ut ex earum crinibus funes facerent; mox etiam matronæ ipsæ capillos suos ad eundem usum contulerunt.

Scipio exercitum ad Carthaginem admovit, eamque oppugnare cœpit: quæ urbs, quanquàm summâ vi defenderetur, tandem expugnata est. Rebus desperatis, quadraginta millia hominum se victori tradiderunt. Dux ipse Asdrubal, insciâ uxore, ad genua Scipionis cum ramis oleæ supplex procubuit. Quum verò ejus uxor se à viro relictam vidisset, diris omnibus eum devovit; tùm duobus liberis dextrâ lævâque comprehensis, à culmine domûs se in medium flagrantis urbis incendium immisit. Deletâ Carthagine, Scipio victor Romam reversus est. Splendidum egit triumphum, Africanusque est appellatus. Ita cognomen Africani Carthago capta Scipioni majori, eadem eversa Scipioni minori peperit.

Posteà Scipio iterùm consul creatus, contra Numantinos in Hispaniam profectus est. Ibi

multiplex clades priorum ducum inscitiâ à Romanis accepta fuerat. Scipio, ubi primùm advenit, corruptum licentiâ exercitum ad pristinam disciplinam revocavit. Omnia deliciarum instrumenta è castris ejecit. Qui miles extra ordinem fuisset deprehensus, eum virgis cædebat: jumenta omnia vendi jussit, ne oneribus portandis usui essent: militem quemque triginta dierum frumentum ac septenos vallos ferre coëgit. Cuidam propter onus ægrè incedenti dixit: "Quum te gladio vallare scieris, tunc vallum ferre desinito." Ita redacto in disciplinam exercitu, urbem Numantiam obsedit. Numantini fame adacti, se ipsi trucidaverunt. Captam urbem Scipio delevit, et de eâ triumphavit.

Scipio censor fuit cum Mummio viro nobili, sed segniore. Tribu movit quemdam, qui ordines ducens prælio non interfuerat. Quumque ille quæreret cur notaretur, qui custodiæ causâ in castris remansisset, Scipio respondit: "Non amo nimiùm diligentes." Equum ademit adolescenti, qui in obsidione Carthaginis, vocatis ad cœnam amicis, diripiendam sub

figurâ urbis Carthaginis placentam in mensâ posuerat: quærentique causam: "Quia, inquit Scipio, me prior Carthaginem diripuisti." Contrà Mummius Scipionis collega neque ipse notabat quemquam, et notatos à collegâ, quos poterat, ignominiæ eximebat. Undè Scipio, quum ei cupienti censuram ex majestate reipublicæ gerere impedimento esset Mummii segnities, in senatu ait: "Utinam mihi collegam dedissetis, aut non dedissetis!"

In Scipione Æmiliano etiam multa privatæ vitæ dicta factaque celebrantur. Caio Lælio familiariter usus est. Ferunt cum eo Scipionem sæpè rusticatum fuisse, eosque incredibiliter repuerascere solitos esse, quum rus ex urbe, tanquàm è vinculis evolavissent. Vix audeo dicere de tantis viris; sed ita narratur conchas eos ad littus maris legere consuevisse, et ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Mortuo Paulo Æmilio, Scipio cum fratre hæres relictus animum verè fraternum in eum ostendit; nam universam ei hæreditatem tradidit, quòd illum videret re familiari minùs, quàm se instructum. Pariter,

defunctâ matre, omnia bona materna sororibus concessit, quanquàm nulla pars hæreditatis ad eas lege pertineret.

Quum in concione interrogaretur quid sentiret de morte Tiberii Gracchi, qui populi favorem pravis largitionibus captaverat, palàm respondit eum jure cæsum videri. Quo responso exacerbata concio acclamavit: tùm Scipio clamorem ortum à vili plebeculâ animadvertens: "Taceant, inquit, quibus Italia noverca est, non mater." Quum magis etiam obstreperet populus, ille vultu constanti: "Hostium, inquit, armatorum toties clamore non territus, quî possum vestro moveri!" Tunc constantiâ et auctoritate viri perculsa plebs conticuit. Deindè quasi vim sibi mox inferendam animo præsagiret, malam sibi rependi gratiam laborum pro republicâ susceptorum ab ingratis civibus questus est. Maximâ patrum frequentiâ domum deductus est.

Postridiè quàm domum se validus receperat, Scipio repentè in lectulo exanimis est inventus. De tanti viri morte nullâ habita est quæstio, ejusque corpus velato capite est ela-

tum, ne livor in ore appareret. Metellus, licèt Scipionis inimicus, hanc necem adeò graviter tulit, ut, eâ auditâ, in forum advolaverit, ibique mœsto vultu clamaverit: "Concurrite, cives; mœnia urbis nostræ eversa sunt: Scipioni intra suos penates quiescenti nefaria vis illata est." Idem Metellus filios suos jussit funebri ejus lecto humeros subjicere, eisque dixit: "Nunquàm à vobis id officium majori viro præstari poterit." Scipionis patrimonium tam exiguum fuit, ut triginta duas libras argenti, duas et selibras auri tantùm reliquerit.

Quum duo consules, quorum alter inops erat, alter autem avarus, in senatu contenderent uter in Hispaniam ad bellum gerendum mitteretur, ac magna inter patres esset dissentio, rogatus sententiam Scipio Æmilianus: "Neutrum, inquit, mihi mitti placet; quia alter nihil habet, alteri nihil est satis." Scilicet ad rem benè gerendam judicabat pariter abesse debere et inopiam et avaritiam. Alioquin maximè verendum est ne publicum munus quæstui habeatur, et præda communis in privatum imperatoris lucrum convertatur....

Longè ab hâc culpâ alienus fuit Scipio; nam post duos consulatus et totidem triumphos officio legationis fungens, septem tantùm servos secum duxit. E Carthaginis et Numantiæ spoliis comparare plures certè potuerat; sed nihilò locupletior Carthagine eversâ fuit, quàm antè. Itaque quum per populi Romani socios et exteras nationes iter faceret, non mancipia ejus, sed victoriæ numerabantur, nec quantùm auri et argenti, sed quantùm dignitatis atque gloriæ secum ferret, æstimabatur.

Tiberius Gracchus et Caius Gracchus.

Tiberius Gracchus et Caius Gracchus Scipionis Africani ex filiâ nepotes erant. Horum adolescentia bonis artibus et magnâ omnium spe floruit. Ad egregiam quippè indolem accedebat optima educatio. Exstant Corneliæ matris epistolæ, quibus apparet eos non solùm in gremio matris educatos fuisse, sed etiam ab eâ sermonis elegantiam hausisse— Maximum matronis ornamentum esse liberos benè institutos meritò putabat sapientissima illa mulier: quum Campana matrona, apud

illam hospita, ornamenta sua, quæ erant illâ ætate pretiosissima, ostentaret ei muliebriter, Cornelia traxit eam sermone, quousquè à scholâ redirent liberi; quos reversos hospitæ exhibens: "En hæc, inquit, mea ornamenta." Nihil quidem istis adolescentibus neque à naturâ neque à doctrinâ defuit; sed ambo rempublicam, quam tueri potuissent, impiè perturbare maluerunt.

Tiberius Gracchus, quum esset tribunus plebis, à senatu descivit: populi favorem profusis largitionibus sibi conciliavit; agros plebi dividebat; dabat civitatem omnibus Italicis; provincias novis coloniis replebat: quibus rebus viam sibi ad regnum parare videbatur. Quarè convocati patres deliberabant quidnam faciendum esset. Tiberius in Capitolium venit, manum ad caput referens: quo signo salutem suam populo commendabat: hoc nobilitas ita accepit quasi diadema posceret. Tùm Scipio Nasica, quum esset consobrinus Tiberii Gracchi, patriam cognationi prætulit, sublatâque dexterâ proclamavit: "Qui rempublicam salvam esse volunt me sequantur;"

dein Gracchum fugientem persecutus in eum irruit, suâque manu eum interfecit. Mortui Tiberii corpus in flumen projectum est.

Caium Gracchum idem furor, qui fratrem Tiberium, invasit: seu vindicandæ fraternæ necis, seu comparandæ regiæ potentiæ causâ, vix tribunatum adeptus est, quum pessima cœpit inire consilia: maximas largitiones fecit; ærarium effudit; legem de frumento plebi dividendo tulit. Perniciosis Gracchi consiliis, quantâ poterant contentione, obsistebant omnes boni, in quibus maximè Piso vir consularis. Is, quum multa contra legem frumentariam dixisset, lege tamen latâ, ad frumentum cum cæteris accipiendum venit: Gracchus animadvertit in concione Pisonem stantem; eum sic compellavit, audiente populo Romano: "Quî tibi constas, Piso, quum eâ lege frumentum petas quam dissuasisti?" Cui Piso: "Nollem quidem, Gracche, inquit, mea bona tibi viritim dividere liceat: sed si facias, partem petam." Quo responso apertè declaravit vir gravis et sapiens lege quam tulerat Gracchus patrimonium publicum dissipari,

Decretum à senatu latum est, ut videret consul Opimius ne quid detrimenti respublica caperet; quod decretum, nisi in maximo discrimine, ferri non solebat. Caius Gracchus, armatâ familiâ, Aventinum occupaverat— Quamobrem consul, vocato ad arma populo, Caium aggressus est, qui pulsus, dùm à templo Dianæ desilit, talum intorsit, et quum jam à satellitibus Opimii comprehenderetur, jugulum servo præbuit, qui dominum et mox semetipsum super domini corpus interemit. Consul promiserat se pro capite Gracchi aurum repensurum esse; quarè Septimuleius quidam lanceâ præfixum Caii caput attulit, eique æquale auri pondus persolutum est. Aiunt etiam illum priùs cervice perforatâ, cerebroque exemto, plumbum infudisse, quò gravius efficeretur.

Occiso Tiberio Graccho, quum senatus consulibus mandâsset ut in eos qui cum Tiberio consenserant animadverteretur, Blosius quidam Tiberii amicus pro se deprecatum venit; hancque, ut sibi ignosceretur, causam afferebat, quòd tanti Gracchum fecisset, ut quidquid

ille vellet, sibi faciendum putaret. Tùm consul: Quid? ait, si te in Capitolium faces ferre vellet, obsecuturusne voluntati illius fuisses propter istam, quam jactas, familiaritatem? "Nunquàm, inquit Blosius, id quidem voluisset; sed, si voluisset, paruissem." Nefaria est ista vox: nulla enim est excusatio peccati, si amici causâ peccaveris.

Lucius Mummius Achaicus.

Cum Corinthii adversùs Romanos rebellâssent, eorumque legatis injuriam fecissent, Lucius Mummius consul, conscripto exercitu, Corinthum profectus est. Corinthii, veluti nihil negotii bello Romano suscepissent, omnia neglexerant. Prædam, non prælium cogitantes, vehicula duxerant ad spolia Romanorum reportanda. Conjuges liberosque ad spectaculum certaminis in montibus posuerunt. Quam vecordiam celerrima pœna consecuta est; nam prælio ante oculos suorum commisso cæsi, lugubre his spectaculum et gravem luctûs memoriam reliquerunt. Conjuges et liberi eorum de spectatoribus captivi facti præda victorum fuêre. Urbs ipsa Corinthus direpta

primùm, deindè tubâ præcinente diruta est; populus omnis sub coronâ venditus; dux eorum victus domum refugit eamque incendit; conjugem interfecit, et in ignem præcipitavit; ipse veneno interiit.

Erat Corinthi magna vis signorum tabularumque pretiosarum, quibus Mummius urbem et totam replevit Italiam, nihil verò in domum suam intulit: sed harum rerum adeò rudis et ignarus erat Mummius, ut, quum eas tabulas Romam portandas locaret, edixerit conducentibus, si eas perdidissent, novas esse reddituros. Una eximii pictoris tabella ludentibus aleâ militibus alvei vicem præstitit. Quæ tabella deindè, quum præda venderetur, ab Attalo rege sex millibus nummorum empta est. Mummius pretium admiratus, ex alieno judicio pulchritudinem tabellæ suspicatus est, atque venditionem rescidit et tabellam jussit Romam deferri.

Quintus Metellus Macedonicus.

Quintus Metellus à domitâ Macedoniâ dictus Macedonicus, missus est adversùs Pseudo-

Philippum, hominem humili loco natum, qui se Persei regis filium mentiebatur, eâque fraude Macedoniam occupaverat. Fabulam autem hujusmodi finxerat: prædicabat se ex Perseo rege ortum, et ab eo fidei cujusdam viri Cretensis commissum, ut in belli casus, quod tunc ille cum Romanis gerebat, aliquod veluti semen stirpis regiæ reservaretur; datum ei insuper libellum signo Persei impressum, quem puero traderet, quum ad puberem ætatem venisset. Mortuo Perseo, se Adrumeti educatum usque ad duodecimum ætatis annum, ignarum fuisse generis sui, eumque existimavis se patrem à quo educaretur. Ab eo tandem morti proximo detectam fuisse originem suam, sibiquè libellum traditum. Erat, prætereà juveni forma, quæ Persei filium non dedeceret. Hunc Metellus bis prælio fudit, et die triumphi ante currum egit.

Posteà Quintus Metellus bellum in Hispaniâ contra Celtiberos gessit; et quum urbem, quæ erat caput gentis, obsideret, jamque admotâ machinâ, partem muri, quæ sola convelli poterat, brevì disjecturus videretur, hu-

manitatem certæ victoriæ prætulit. Vir quidam in obsessâ civitate nobilis, nomine Rethogenes, ad Metellum transierat, relictis in oppido filiis. Irati cives Rethogenis filios machinæ ictibus objecerunt. Nihil motus periculo filiorum pater hortabatur Metellum ut ne oppugnatione desisteret; at Metellus obsidionem maluit solvere, quàm pueros in conspectu patris crudeli nece interfici: atque hujus mansuetudinis fructum tulit; namque multæ aliæ urbes admiratione hujus facti se spontè ei dediderunt.

Metellus, quum urbem Contebriam viribus expugnare non posset, ad fallendum hostem, convertit animum, et viam reperit quâ propositum ad exitum perduceret. Itinera magno impetu ingrediebatur, deindè alias atque alias regiones petebat: modò hos occupabat montes, modò ad illos transgrediebatur. Quum interim et suis et hostibus ignota esset causa cur sic sua mutaret consilia, à quodam amico interrogatus quid ita incertum belli genus sequeretur! "Absiste, inquit Metellus, ista quærere; namque tunicam meam exurerem, si eam con-

silium meum scire existimarem." Postquàm verò et exercitum suum ignorantiâ et hostes errore implicavit, quum aliò cursum direxisset, subitò ad Contebriam reflexit, eamque inopinatam et attonitam oppressit.

Raram Metelli Macedonici felicitatem multi scriptores concelebrant: ea quidem ipsi omnia contigerunt quæ beatam vitam videntur efficere. Fortuna* eum nasci voluit in urbe terrarum principe: parentes nobilissimos dedit; adjecit animi eximias dotes et corporis vires, quæ tolerandis laboribus sufficere possent; multa decora in ejus domum congessit: nam quum ipse consul, censor etiam augurque fuisset, et triumphâsset, tres filios consules vidit, è quibus unum etiam et censorem et triumphantem, quartum autem prætorem; tres quoque filias benè nuptas. Hunc autem vitæ

* These bewildered Pagans, ignorant of the superintendence of a Divine Providence, the dispenser of goods, attributed his gifts to the kindness of Fortune, an imaginary and unintelligible being whom they dignified with the appellation of a Goddess.

cursum consentaneus finis excepit: nam Metellum ultimæ senectutis spatio defunctum, et leni mortis genere inter oscula complexusque natorum extinctum filii et generi humeris suis per urbem sustulerunt, et rogo imposuerunt.

Quintus Metellus Numidicus.

Quintus Metellus consul cum Jugurthâ Numidarum rege bellum gessit: is à Micipsâ adoptatus, duos ejus filios fratres suos interfecerat, ut solus Numidiæ imperio potiretur. Micipsa in amicitiâ et societate populi Romani semper permanserat. Postquam igitur Romæ cognitum est nefarium Jugurthæ scelus, placuit illud ulcisci. Metellus cum exercitu in Africam navigavit, et cum hoste manus conseruit. Quâ in parte Jugurtha affuit; ibi aliquandiù certatum est, neque hic ullum boni ducis aut militis officium prætermisit. Cæteri verò ejus milites primo congressu pulsi fugatique sunt; Jugurtha in oppidum munitum perfugit. Paucis pòst diebus Metellus eum insecutus, iterùm prælio fudit: Numidi-

am vastavit, urbes amplas et munitissimas cepit; quæ victoria ei nomen Numidici fecit.

Posteà Quintus Metellus censor factus est, ejusque egregia fuit censura, et omnis vita plena gravitatis. Quum ab inimicis accusatus, causam de pecuniis repetundis diceret, et ipsius tabulæ circumferrentur judicibus inspiciendæ, nemo ex illis fuit qui non removeret oculos, et se totum averteret, ne quisquam dubitare videretur verumne an falsum esset quòd ille retulerat in tabulas. Quum Saturninus tribunus plebis legem senatûs majestati adversam et reipublicæ perniciosam tulisset, Metellus in eam legem jurare noluit, eâque de causâ in exilium actus est. Honestum Rhodi secessum invenit, ibique litteris operam dedit. Ita vir fortissimus de civitate maluit decedere, quàm de sententiâ, eique salus patriæ dulcior, quàm conspectus fuit.

Metelli filius precibus et lacrymis à populo impetravit ut pater ab exilio revocaretur. Is fortè ludos spectabat, quum ei redditæ sunt litteræ quibus scriptum erat, maximo senatûs

et populi consensu, reditum illi in patriam datum esse. Nihil eo nuncio moveri visus est: non priùs è theatro abiit, quàm spectaculum ederetur; non lætitiam suam proximè sedentibus ullâ ex parte ostendit, sed summum gaudium intra se continuit, parique vultu in exilium abiit, et fuit restitutus; adeò moderatum inter secundas et adversas res gessit animum! Tantus verò ad eum advenientem concursus est factus, ut dies totus consumptus in gratulationibus illum ad portam urbis excipientium; indè in Capitolium ascendentem, et lares repetentem universa propemodùm civitas deduxit.

Marcus Æmilius Scaurus.

Marcus Æmilius Scaurus nobili familiâ ortus est, sed paupere. Nam pater ejus, quamvis patricius, ob rei familiaris inopiam carbonarium negotium exercuisse dicitur. Filius ipse dubitavit primò utrùm honores peteret, an argentariam faceret; sed quum eloquentiâ valeret, ex eâ gloriam et opes peperit. Consul factus, severum se pro tuendâ militari disci-

plinâ præbuit; cujus disciplinæ exemplum admiratione dignum referebat ipse in iis libris quos de vitâ suâ scripserat. Quum in eo loco ubi posuerat castra arbor esset maturis fructibus onusta, postridiè abeunte exercitu, arbor intactis fructibus relicta est. Idem Publio Decio prætori, quòd se transeunte sederet, et assurgere jussus non paruisset, vestem scidit, sellam fregit, et ne quis ad eum in jus iret, edixit.

Marcus Scaurus, ut in tuendâ militari disciplinâ, sic in puniendâ filii sui ignaviâ fuit severus. Quum enim in quodam prælio Romani equites pulsi, deserto imperatore, Romam pavidi repeterent, in quibus erat ipse Scauri filius, misit pater, qui ei dicerent se libentiùs occursurum esse filii in acie interfecti ossibus, quàm visurum reducem reum tam turpis fugæ, adeòque conspectum irati patris degeneri filio esse vitandum, si quid verecundiæ in animo superesset. Non tulit juvenis ignominiæ dolorem, et mœrore confectus interiit.

Marcus Scaurus, quum esset summâ senectute et adversâ valetudine, pristinum animi

vigorem retinuit. Varius quidam patriâ Hispanus, vetus Scauri inimicus, senem opprimere conatus est. Accusabat eum acceptæ ab hostibus pecuniæ ad prodendam rempublicam. Scaurus nobilissimis juvenibus innixus descendit in forum, datâque respondendi facultate, paucis verbis ita causam egit: "Varius Hispanus ait Marcum Scaurum senatûs principem ab hoste corruptum esse, et populi Romani imperium prodidisse; Marcus verò Scaurus princeps senatûs negat se esse huic culpæ affinem: testis nemo est; utri vos potiùs credendum putatis?" Quâ dicti gravitate periculum intentatum propulsavit. Nam statìm populus accusatorem ab illâ actione depulit.

Publius Rutilius Rufus.

Publius Rutilius Rufus vitæ innocentiâ enituit: quum nemo esset in civitate illo integrior, omni honore dignus est habitus, et consul factus. Quum eum amicus quidam rem injustam aliquandò rogaret, et Rutilius constanter negaret, indignatus amicus dixit: "Quid igitur mihi opus est tuâ amicitiâ, si quod rogo

non facis? Imò, respondit Rutilius, quid mihi tuâ, si propter te aliquid inhonestè facere me oporteat? "Sciebat quippe vir sanctus tàm contra officium esse amico tribuere quod æquum non sit, quàm non tribuere id quod rectè possimus; atque si fortè amici à nobis postulent quæ honesta non sunt, religionem et fidem esse amicitiæ anteponendam.

Rutilius tamen in invidiàm equitum Romanorum venit, quòd ab eorum injuriis Asiam, cui tunc præerat, defendisset:* quarè ab iis repetundarum accusatus est. Rutilius innocentiâ fretus senatoris insignia non deposuit; judicibus non supplicavit: ne ornatiùs quidem causam suam dici voluit, quàm simplex veritatis ratio ferebat; itaque damnatus est, et Mitylenas exsulatum abiit. Illi Asiam petenti omnes hujus provinciæ civitates legatos miserunt. Hospitio eum, opibus, omni auxilio juverunt. Quum Rutilium quidam consolaretur, et diceret instare arma civilia, brevìque

* The farmers of the revenue were usually Roman knights, who frequently harassed the provinces over which their jurisdiction extended.

futurum ut omnes exules reverterentur: "Quid tibi, inquit Rutilius, mali feci, ut mihi pejorem reditum optares, quàm exitum? Malo patria meo exilio erubescat, quàm reditu mœreat."

Marcus Livius Drusus.

Marcus Livius Drusus patre consulari genitus, relictum sibi patrimonium profusis largitionibus dissipavit, adeò ut ipse profiteretur, nemini se ad largiendum quidquam reliquisse præter cœlum et cœnum.* Undè quum pecuniâ egeret, multa contra dignitatem fecit. Tribunus plebis primò senatûs causam suscepit; sed audax et vehemens, ut propositum assequeretur, leges perniciosas tulit: quibus quum Philippus consul obsisteret, ei Drusus in comitio ita collum obtorsit, ut plurimus sanguis efflueret è naribus; vique additâ contumeliâ, non cruorem, sed muriam de turdis esse dixit. Philippus enim deliciarum amans turdorumque imprimis edax habebatur. Ali-

* *Præter cœlum* et *cœnum*—a play upon words, lost in a translation.

um etiam virum consularem iisdem legibus pariter adversantem, ait Drusus, se de saxo Tarpeio præcipitaturum.

Nec observantior erga senatum fuit Drusus: nam quum senatus ad eum misisset ut in curiam veniret: "Quarè, inquit Drusus, non ipse senatus ad me venit in Hostiliam* propinquam rostris?" Paruitque tribuno senatus: quibus rebus factum est ut Drusus nec senatui, nec plebi placeret. Undè quum è foro magnâ hominum frequentiâ stipatus rediret, in atrio domûs suæ cultello percussus est; cultellus lateri ejus affixus relictus est, auctor verò necis in turbâ latuit: Drusus intra paucas horas decessit. Quem ne morti quidem proximum ea deseruit superbia, quæ eum in exitium impulerat; quum enim extremum jam redderet spiritum, circumstantium multitudinem intuens: "Ecquando, inquit, amici, similem meî civem habebit respublica?"

* *Curia Hostilia*—the Senate-house, built by Tullus Hostilius.

Hunc vitæ finem habuit juvenis clarissimus quidem, sed quem sua semper inquietum ac turbulentum fecerat ambitio: ipse queri solitus est, sibi uni, ne puero quidem, ferias unquàm contigisse; nam adhuc prætextatus per ambitionem cœpit reos judicibus commendare: laudantur tamen Drusi quædam facta dictaque; quum Philippo consuli insidiæ pararentur, ejusque vita in maximo esset periculo, Drusus, re cognitâ, Philippum licèt inimicum monuìt ut sibi caveret. Extat etiam Drusi vox egregia: quum enim domum ædificaret, promitteretque architectus, si quinque talenta sibi darentur, ita se eam ædificaturum ut nemo in eam despicere posset: "Imò, inquit Drusus, decem dabo, si eam ita componas ut quidquid agam non à vicinis tantùm, sed ab omnibus etiam civibus possit perspici."

Caius Marius.

Caius Marius humili loco natus militiæ tirocinium in Hispaniâ duce Scipione posuit: erat imprimis Scipioni carus ob singularem virtutem, et impigram ad pericula et labores

alacritatem. Scipio, quum inspicere voluisset quemadmodùm ab unoquoque equi curarentur, Marii equum validum et bene curatum invenit; quam diligentiam imperator plurimùm laudavit. Quâdam die quum fortè post cœnam Scipio cum amicis colloqueretur, dixissetque aliquis, si quid Scipioni accidisset, ecquemnam alium similem imperatorem habitura esset respublica? Scipio, percusso leniter Marii humero, "Fortassis istum, inquit." Quo dicto excitatus Marius dignos rebus, quas posteà gessit, spiritus concepit.

Marius legatus Metello in Numidiâ, criminando eum adeptus est consulatum, et in ejus locum suffectus. Bellum Jugurthinum à Metello prosperè cœptum confecit. Jugurtha ad Getulos profugerat, eorumque regem Bocchum adversùs Romanos concitaverat. Marius Getulos et Bocchum aggressus fudit. Castellum in excelsâ rupe positum, ubi regii thesauri erant, non sine multo labore expugnavit. Bocchus bello defessus legatos ad Marium misit, pacem orantes. Sylla quæstor à Mario ad regem remissus, qui Boccho persuasit ut

Jugurtham Romanis traderet. Jugurtha igitur vinctus ad Marium deductus est, quem Marius triumphans ante currum egit, et in carcerem cœnosum inclusit, quò quum Jugurtha veste detractâ ingrederetur, os diduxit ridentis in modum, et stupens similisque desipienti exclamavit: "Proh! quàm frigidum est vestrum balneum."

Marius post expeditionem Numidicam iterùm consul creatus est, eique bellum contra Cimbros et Teutones decretum est. Hi novi hostes ab extremis Germaniæ finibus profugi, novas sedes quærebant. Galliâ exclusi, in Italiam transgressi sunt; nec primum impetum barbarorum tres duces Romani sustinuerant; sed Marius primò Teutones sub ipsis Alpium radicibus assecutus prælio oppressit: vallem fluviumque medium hostes tenebant, undè militibus Romanis nulla aquæ copia; aucta necessitate virtus causa victoriæ fuit; namque Marius sitim metuentibus ait digitum protendens: "Viri estis: en illìc aquam habebitis." Itaque tam acriter pugnatum est, tantaque cædes hostium fuit, ut Romani victores

de cruento flumine non plus aquæ biberent, quàm sanguinis barbarorum.

Deletis Teutonibus, Caius Marius in Cimbros convertitur: hi ex aliâ parte Italiam ingressi, Athesim flumen non ponte nec navibus, sed ingestâ obrutum sylvâ transiluerant; quibus occurrit Marius. Tùm Cimbri legatos ad consulem miserunt, agros sibi suisque fratribus postulantes. Ignorabant scilicet Teutonum cladem. Quum Marius ab iis quæsivisset quos illi fratres dicerent; Teutones nominaverunt. Ridens Marius: "Omittite, inquit, fratres; tenent hi acceptam à nobis terram æternùmque tenebunt." Legati sensêre se ludibrio haberi, ultionemque Mario minati sunt statìm atque Teutones advenissent. "Atqui adsunt, inquit Marius, decetque vos hinc non discedere, nisi salutatis vestris fratribus." Tùm vinctos adduci jussit Teutonum duces qui in prælio capti fuerant.

His rebus auditis, Cimbri castris egressi ad pugnam prodierunt. Marius aciem ita instituit, ut pulvis in oculos et ora hostium ferretur. Incredibili strage prostrata est illa Cim-

brorum multitudo. Cæsa traduntur centum octoginta hominum millia. Nec minor cum uxoribus pugna, quàm cum viris fuit: illæ enim objectis undiquè plaustris altæ desuper, quasi è turribus, pugnabant lanceis contisque. Victæ tamen legationem ad Marium miserunt libertatem, orantes, quam quum non impetrâssent, suffocatis elisisque infantibus, aut mutuis concidêre vulneribus, aut vinculo è crinibus suis facto, ab arboribus jugisque plaustrorum subrectis pependerunt. Ferunt unam conspectam fuisse quæ pedibus suis duos filios, seipsam verò ex arbore suspenderat.

PRIMUM CIVILE

BELLUM.

TUNC Romæ primum civile bellum ortum est. Quum enim Sylla consul contra Mithridatem regem Ponti missus fuisset, ei Marius illud imperium eripuit, fecitque ut loco Syllæ imperator crearetur; quâ re commotus Sylla cum exercitu Romam venit, eam armis occupavit, Mariumque expulit. Marius in palude aliquandiù delituit; sed ibi paulò pòst deprehensus, et, ut erat, nudo corpore cœnoque oblitus, injecto in collum loro raptus est, et in custodiam conjectus. Missus etiam est ad eum occidendum servus publicus, natione Cimber, quem Marius vultûs majestate deterruit. Quum enim hominem ad se gladio stricto venientem vidisset: "Tu-ne, inquit, Marium audebis occidere?" Ille attonitus ac tremens, abjecto ferro, fugit. Marius posteà, ab iis etiam, qui priùs eum occidere voluerant, è carcere emissus est.

Marius acceptâ naviculâ in Africam trajecit, et in agrum Carthaginiensem pervenit. Ibi quum in locis solitariis sederet, venit ad eum lictor Sextilii prætoris, qui hanc provinciam administrabat. Marius ab eo, quem nunquàm læserat, aliquod humanitatis officium exspectabat; at lictor decedere eum provinciâ jussit, nisi vellet in se animadverti. Torvis oculis eum intuens Marius nullum dabat responsum. Interrogavit igitur eum lictor, ecquid prætori vellet renunciari? Cui Marius: "Abi, inquit, nuncia te vidisse Caium Marium in Carthaginis magnæ ruinis sedentem." Duplici exemplo insigni eum admonebat de inconstantiâ rerum humanarum, quum et urbis maximæ excidium, et viri clarissimi casum ob oculos poneret.

(Anno urbis conditæ 666.)

Profecto ad bellum Mithridaticum Syllâ, in Italiam rediit Marius efferatus magis calamitate quàm domitus. Cum exercitu Romam ingressus, eam cædibus et rapinis vastavit; omnes adversæ factionis nobiles variis sup-

pliciorum generibus affecit: quinque dies, totidemque noctes ista scelerum omnium duravit licentia. Hoc tempore admiranda sanè fuit populi Romani abstinentia: quum enim Marius objecisset domos occisorum diripiendas, nemo fuit qui ullam ex his rem attingeret: quæ populi misericordia erat tacita quædam Marii crudelitatis vituperatio. Tandem Marius senio et laboribus confectus in morbum incidit, et ingenti omnium lætitiâ vitam finivit. Cujus viri si expendantur cum virtutibus vitia, haud facilè dictu erit utrùm in bello hostibus, an in otio civibus fuerit infestior: quam enim rempublicam contra hostes virtute servaverat, eam togatus ambitione evertit.

Erat Mario ingenuarum artium et liberalium studiorum contemptor animus. Quum ædem Honoris de manubiis hostium vovisset, spretâ peregrinorum marmorum nobilitate, artificumque Græcorum peritiâ, eam vulgari lapide per artificem Romanum curavit ædificandum. Græcas etiam litteras aspernabatur, quòd, inquiebat, suis doctoribus parùm ad virtutem prodessent; at idem fortis, validus et

adversùs dolorem confirmatus. Quum ei varices in crure secarentur, vetuit se alligari. Acrem tamen fuisse doloris morsum ipse ostendit; nam medico alterum crus postulanti noluit præbere, quòd majorem esse remedii, quàm morbi dolorem judicaret.

Lucius Cornelius Sylla.

Lucius Cornelius Sylla patricio genere natus, bello Jugurthino quæstor Marii fuit. Vitam anteà ludo, vino, libidineque inquinatam duxerat; quapropter Marius molestè tulit quòd, sibi gravissimum bellum gerenti, tam delicatus quæstor sorte obtigisset. Ejusdem tamen, pòstquàm in Africam venit, virtus enituit. Bello Cimbrico legatus consulis bonam operam navavit. Consul ipse deindè factus, pulso in exilium Mario, adversùs Mithridatem profectus est; ac primùm illius regis præfectos duobus præliis profligavit; dein transgressus in Asiam, Mithridatem ipsum fudit, et oppressisset, nisi adversùs Marium festinans, qualemcumque pacem maluisset componere. Mithridatem tamen pecuniâ

mulctavit; Asiâ aliisque provinciis, quas occupaverat, decedere coëgit, eumque paternis finibus contentum esse jussit.

Sylla propter motus urbanos cum victore exercitu Romam properavit. Eos qui Mario favebant omnes superavit; nihil illâ victoriâ fuit crudelius. Sylla dictator creatus novo et inaudito exemplo tabulam proscriptionis* proposuit, quâ nomina eorum qui occidendi essent continebantur: quumque omnium esset orta indignatio, postridiè plura etiam adjecit nomina. Ingens cæsorum fuit multitudo. Sævitiæ causam avaritia etiam præbuit, multòque plures propter divitias, quàm propter odium victoris necati sunt. Civis quidam innoxius, cui fundus in agro Albano erat, legens proscriptorum nomina, se quoque adscriptum vidit: "Væ, inquit, misero mihi; me fundus

* Proscription was a publication made by the head of a party during the civil wars, in which he confiscated the property, and set a price on the heads of those who had opposed him. After the names of the proscribed had been published, they were subject to be killed by the first man they met.

Albanus persequitur." Neque longè progressus, à quodam agnitus et percussus est.

Depulsis prostratisque inimicorum partibus, Sylla felicem se edicto appellavit: quumque ejus uxor geminos eodem partu tunc edidisset, puerum Faustum puellamque Faustam nominari voluit. Tùm repentè, contra omnium expectationem, dictaturam deposuit, dimissisque lictoribus, diù in foro deambulavit. Stupebat populus eum privatum videns cujus modò tam formidolosa fuerat potestas: quodque non minùs mirandum fuit, sua ei privato non solùm salus, sed etiam dignitas constitit, qui cives innumeros occiderat. Unus tantùm fuit adolescens qui auderet queri, et recedentem usque ad fores domûs maledictis incessere. Cujus injurias Sylla patienti animo tulit; sed domum ingrediens dixit: "Hic adolescens efficiet ne quis posthàc tale imperium deponat."

Sylla deindè in villam profectus, rusticari et venando vitam ducere cœpit. Ibi morbo pediculari correptus interiit, vir ingentis animi, cupidus voluptatum, sed gloriæ cupidior;

litteris græcis atque latinis eruditus, et virorum litteratorum adeò amans, ut sedulitatem etiam mali cujusdam poëtæ aliquo præmio dignam duxerit: nam quum ille epigramma ipsi obtulisset, jussit Sylla præmium ei statim dari, eâ tamen lege ne quid posteà scriberet. Ante victoriam laudandus, in iis verò quæ secuta sunt nunquàm satis vituperandus: urbem enim et Italiam civium sanguine inundavit. Non solùm in vivos sæviit, sed ne mortuis quidem pepercit; nam Caii Marii, cujus, etsi posteà inimicus, aliquandò tamen quæstor fuerat, erutos cineres in flumen projecit. Quâ crudelitate rerum præclarè gestarum gloriam corrupit.

Lucius Lucullus.

Lucius Lucullus ingenio, doctrinâ et virtute claruit. In Asiam quæstor profectus, huic provinciæ per multos annos cum laude præfuit. Posteà consul factus ad Mithridaticum bellum à senatu missus, opinionem omnium, quæ de virtute ejus erat, vicit: nam ab eo laus imperatoria non admodùm expectabatur, qui adolescentiam in pacis artibus consumpserat; sed

incredibilis quædam ingenii magnitudo non desideravit tardam et indocilem usûs disciplinam.* Totum iter consumpsit partim in percontando à peritis, partìm in rebus gestis legendis. Habebat porrò admirabilem quamdam rerum memoriam; undè factum est ut in Asiam doctus imperator venerit, quum esset Româ profectus rei militaris rudis.

Lucullus eo bello magnas ac memorabiles res gessit: Mithridatem sæpè multis locis fudit: Tigranem regum maximum in Armeniâ vicit, ultimamque bello manum magis noluit imponere, quàm non potuit; sed alioqui per omnia laudabilis, et bello penè invictus pecuniæ cupidini nimiùm deditus fuit, quam tamen ideò expetebat, ut deindè per luxuriam effunderet: itaque postquàm de Mithridate triumphâsset, abjectâ omnium rerum curâ, cœpit delicatè ac molliter vivere, otioque et luxu diffluere; magnificè et immenso sumptu vil-

* *Tardam usûs disciplinam.* The slow instruction of experience. *Indocilem,* which cannot be communicated, but must be acquired by every man for himself.

las ædificavit, atque ad earum usum mare ipsum vexavit. Nam in quibusdam locis moles mari injecit, in aliis verò suffossis montibus, mare in terras induxit; undè eum haud infacetè Pompeius vocabat Xerxem togatum— Xerxes enim Persarum rex, quum pontem in Hellesponto fecisset, et ille tempestate ac fluctibus esset disjectus, jussit mari trecentos flagellorum ictus infligi, et compedes dari.

Habebat Lucullus villam prospectu et ambulatione pulcherrimam, quò quum venisset Pompeius, id unum reprehendit quòd ea habitatio esset quidem æstate peramœna, sed hieme minùs commoda videretur: cui Lucullus: "Putasne, inquit, me minùs sapere quàm hirundines, quæ adveniente hieme sedem commutant?" Villarum magnificentiæ respondebat epularum sumptus: quum aliquandò modica ei, utpotè soli, cœna esset posita, coquum graviter objurgavit, eique excusanti ac dicenti se non debuisse lautum parare convivium, quòd nemo esset ad cœnam invitatus: "Quid ais, inquit iratus Lucullus, an nesciebas Lucullum hodiè cœnaturum esse apud Lucullum?"

Quintus Sertorius.

Quintus Sertorius ignobili loco natus, prima stipendia bello Cimbrico fecit, in quo honos ei virtutis causâ habitus est. In primâ adversùs Cimbros pugnâ licèt vulneratus, et equo amisso, Rhodanum flumen rapidissimum nando trajecit, loricâ et scuto retentis. Egregia etiam fuit ejus opera bello sociali: dùm enim nullum periculum refugit, alter ei oculus effossus est; idque ille non dehonestamentum ori, sed ornamentum meritò arbitrabatur: dicebat enim cætera bellicæ fortitudinis insignia, ut armillas, coronasve, nec semper nec ubiquè gestari; se verò, quotiescumquè in publicum prodiret, suæ virtutis pignus, vulnus scilicet ob rempublicam acceptum in ipsâ fronte ostentare, nec quemquam sibi occurrere, qui non esset laudum suarum admirator.

Postquàm Sylla ex bello Mithridatico in Italiam reversus, cœpit dominari, Sertorius qui partium Marianarum fuerat, in Hispaniam se contulit. Ibi virtutis admiratione et imperandi moderatione Hispanorum simul ac Romanorum, qui in iis locis consederant, ani-

mos sibi conciliavit, magnoque exercitu collecto, quos adversùs eum Sylla miserat duces profligavit. Missus deindè à Syllâ Metellus à Sertorio fusus quoque ac fugatus est. Pompeium etiam, qui in Hispaniam venerat ut Metello opem ferret, levibus præliis lacessivit Sertorius. Is enim non minùs cautus quàm acer imperator universæ dimicationis discrimen vitabat, quòd imparem se universo Romanorum exercitui sentiret; interim verò hostem crebris damnis fatigabat.

Quum aliquandò Sertorii milites pugnam inconsultè flagitarent, nec jam eorum impetus posset cohiberi, Sertorius duos in eorum conspectu equos constituit, prævalidum alterum, alterum verò admodùm exilem, et imbecillum: deindè equi infirmi caudam à robusto juvene totam simul abrumpi jussit; validi autem equi singulos pilos ab imbecillo sene paulatìm velli. Irritus adolescentis labor risum omnibus movit; senex autem, quamvis tremulâ manu, id perfecit quod imperatum sibi fuerat. Quumque milites non satis intelligerent quorsùm ea res spectaret, Ser-

torius ad eos conversus: "Equi caudæ, inquit, similis est hostium exercitus: qui partes aggreditur, facilè potest opprimere; contrà' nihil proficiet qui universum conabitur prosternere."

Erat Sertorio cerva candida eximiæ pulchritudinis, quæ ipsi magno usui fuit, ut obsequentiores haberet milites. Hanc Sertorius assuefecerat se vocantem audire et euntem sequi. Dianæ donum esse omnibus persuasit, seque ab eâ moneri quæ facto opus essent. Si quid durius vellet imperare, se à cervâ monitum prædicabat, statìmque libentes parebant. Cerva in quâdam hostium incursione amissa est ac periisse credita; quod ægerrimè tulit Sertorius. Multis pòst diebus à quodam homine inventa est. Sertorius eum, qui id sibi nunciabat, tacere jussit, cervamque repentè in locum, ubi jus reddere solebat, immitti. Ipse vultu hilari in publicum progressus, dixit sibi in quiete visam esse cervam, quæ perierat, ad se reverti. Tunc emissa ex composito cerva, ubi Sertorium conspexit, læto saltu ad tribunal fertur, ac dexteram se-

cebat. Cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis luctâ certabat. Tùm ad Syllam iter intendit, non per loca devia, sed palàm incedens, tres hostium exercitus aut fudit, aut sibi adjunxit. Quem ubi Sylla ad se accedere audivit, egregiamque sub signis juventutem aspexit, desiliit ex equo, Pompeiumque salutavit imperatorem: deinceps ei venienti solebat assurgere de sellâ et caput aperire; quem honorem nemini nisi Pompeio tribuebat.

Posteà Pompeius in Siciliam profectus est, ut eam à Carbone Syllæ inimico occupatam reciperet. Carbo comprehensus, et ad Pompeium ductus est. Quem Pompeius, postquàm acerbè in eum invectus fuisset, ad supplicium duci jussit. Tunc ille, qui ter consul fuerat, demissè ac muliebriter mortem extimuit; voce flebili petiit ut sibi alvum levare liceret, sicque brevem miserrimæ vitæ usuram rapuit, donec miles moræ impatiens caput in sordido loco sedentis amputavit. Longè moderatior fuit Pompeius erga Sthenium Siculæ cujusdam civitatis principem. Quum enim in eam civi-

tatem animadvertere decrevisset quæ sibi adversata fuerat, exclamavit Sthenius, eum iniquè facturum si ob culpam unius omnes plecteret. Interroganti Pompeio quisnam ille unus esset? "Ego, inquit Sthenius, qui meos cives ad id induxi." Tam liberâ voce delectatus Pompeius, omnibus et Sthenio ipsi pepercit.

Transgressus indè in Africam Pompeius, Iarbam Numidiæ regem, qui Marii partibus favebat, bello persecutus est. Intra dies quadraginta hostem oppressit, et Africam subegit adolescens quatuor et viginti annorum— Tùm ei litteræ à Syllâ redditæ sunt, quibus jubebatur exercitum dimittere, et cum unâ tantùm legione successorem exspectare. Id ægrè tulit Pompeius: paruit tamen, et Romam reversus est. Revertenti incredibilis multitudo obviàm ivit. Sylla quoque eum lætus excepit, et Magni cognomine appellavit: nihilominùs Pompeio triumphum petenti restitit; neque eâ re à proposito deterritus est Pompeius; ausus que est dicere plures solem orientem adorare, quàm occidentem: quo dicto innuebat Syllæ potentiam minui, suam verò

crescere. Eâ voce auditâ, Sylla juvenis constantiam admiratus, exclamavit: *Triumphet, triumphet*.

Metello jam seni et bellum in Hispaniâ segniùs gerenti collega datus est Pompeius, ibique adversùs Sertorium vario eventu dimicavit. In quodam prælio maximum subiit periculum: quum enim in eum vir vastâ corporis magnitudine impetum fecisset, Pompeius manum hostis amputavit, sed multis in eum concurrentibus, vulnus in femore accepit, et à suis fugientibus desertus in hostium potestate erat. At præter spem evasit: illi scilicet equum Pompeii auro phalerisque eximiis instructum ceperant. Dùm verò prædam inter se altercantes partiuntur, Pompeius illorum manus effugit. Altero prælio, quum Metellus Pompeio laboranti auxilio venisset, fususque esset Sertorii exercitus, is dixisse fertur: "Nisi ista anus supervenisset, ego hunc puerum verberibus castigatum Romam dimisissem." Metellum anum appellabat, quia is jam senex ad mollem et effeminatam vitam deflexerat: tandem Sertorio interfecto Pompeius Hispaniam recepit.

Quum piratæ maria omnia infestarent, et quasdam etiam Italiæ urbes diripuissent, ad eos opprimendos, cum imperio extraordinario* missus est Pompeius. Nimiæ viri potentiæ obsistebant quidam ex optimatibus, et imprimis Quintus Catulus; qui quum in concione dixisset esse quidem præclarum virum Cnæum Pompeium, sed non esse uni omnia tribuenda, adjecissetque: "Si quid ei acciderit, ecquemnam in ejus locum substituetis?" Acclamavit universa concio: "Te ipsum, Quinte Catule." Tam honorifico civium testimonio victus Catulus è concione discessit. Pompeius, disposito per omnes maris recessus navium præsidio, brevì terrarum orbem illâ peste liberavit; prædones multis locis victos fudit; eosdem in deditionem acceptos in urbibus et agris procul à mari collocavit. Nihil hâc victoriâ celerius; nam intra quadragesimum diem piratas toto mari expulit.

* *Cum imperio extraordinario;* with extraordinary power. This authority was, often, more extensive than that of the consuls, and continued three years.

Confecto bello piratico, Cnæus Pompeius contra Mithridatem profectus est, et in Asiam magnâ celeritate contendit. Prælium cum rege conserere cupiebat, neque opportuna dabatur pugnandi facultas, quia Mithridates interdiù castris se continebat, noctu verò haud tutum erat congredi cum hoste in locis ignotis. Quâdam tamen nocte Mithridatem Pompeius aggressus est. Luna magno fuit Romanis adjumento: nam quum eam Romani à tergo haberent, umbræ corporum longiùs projectæ ad primos usque hostium ordines pertinebant; undè decepti regii milites, in umbras tanquàm in propinquum hostem tela mittebant. Victus Mithridates in Pontum profugit. Adversùs eum filius Pharnaces rebellavit, quia, occisis à patre fratribus, vitæ suæ ipse timebat. Mithridates à filio obsessus venenum sumpsit, quod quum tardiùs subiret, quia adversùs venena multis anteà medicaminibus corpus firmaverat, à milite Gallo volens interfectus est.

Pompeius deindè Tigranem Armeniæ regem, qui Mithridatis partes secutus fuerat, ad

deditionem compulit; quem tamen ad genua procumbentem erexit, benignis verbis recreavit, et in regnum restituit; æquè pulchrum esse judicans et vincere reges et facere. Tandem rebus Asiæ compositis in Italiam rediit. Ad urbem venit, non, ut plerique timuerant, armatus, sed demisso exercitu, et tertium triumphum biduò duxit. Insignis fuit multis novis inusitatisque ornamentis hic triumphus; sed nihil illustrius visum, quàm quòd tribus triumphis tres orbis partes devictæ causam præbuerunt: Pompeius enim, quod anteà contigerat nemini, primò ex Africâ, iterùm ex Europâ, tertiò ex Asiâ triumphavit, felix opinione hominum futurus, si quem gloriæ eumdem vitæ finem habuisset, neque adversam fortunam esset expertus jam senex.

SECUNDUM CIVILE

BELLUM.

(Anno urbis conditæ 705.)

POSTEA orta est inter Pompeium et Cæsarem gravis dissentio, quòd hic superiorem, ille verò parem ferre non posset: et indè bellum civile exarsit. Cæsar cum infesto exercitu in Italiam venit. Pompeius relictâ urbe ac deindè Italiâ ipsâ Thessaliam petiit, et cum eo consules senatusque omnis: quem insecutusCæsar apud Pharsaliam acie fudit.Victus Pompeius ad Ptolemæum Alexandriæ regem, cui tutor à senatu datus fuerat, profugit; sed ille Pompeium interfici jussit. Latus Pompeii sub oculis uxoris et liberorum mucrone confossum est, caput abscissum, truncus in Nilum conjectus. Dein caput velamine involutum ad Cæsarem delatum est, qui eo viso lacrymas fudit, et illud multis pretiosissimisque odoribus cremandum curavit.

Is fuit viri præstantissimi post tres consulatus et totidem triumphos vitæ exitus. Erant in Pompeio multæ ac magnæ virtutes, ac præcipuè admiranda frugalitas. Quum ei ægrotanti præcepisset medicus ut turdum ederet, negarent autem servi eam avem usquàm æstivo tempore posse reperiri, nisi apud Lucullum, qui turdos domi saginaret, vetuit Pompeius turdum indè peti, medicoque dixit: "Ergo nisi Lucullus perditus deliciis esset, non viveret Pompeius?" Aliam avem, quæ parabilis esset, sibi jussit apponi.

Viris doctis magnum honorem habebat Pompeius. Ex Syriâ decedens, confecto bello Mithridatico, quum Rhodum venisset, nobilissimum philosophum Posidonium cupiit audire: sed quum is diceretur tunc graviter ægrotare, quòd maximis podagræ doloribus cruciabatur, voluit saltem Pompeius eum visere. Mos erat ut, consule ædes aliquas ingressuro, lictor fores virgâ percuteret, admonens consulem adesse: at Pompeius vetuit fores Posidonii percuti, honoris causâ. Quem ut vidit et salutavit, molestè se ferre dixit, quòd

eum non posset audire. At ille: "Tu verò, inquit, potes, nec committam ut dolor corporis efficiat ut frustrà tantus vir ad me venerit." Itaque cubans graviter et copiosè disseruit de hoc ipso: nihil esse bonum nisi quod honestum esset, et nihil malum dici posse quod turpe non esset. Quum verò dolor interdùm acriter eum pungeret, sæpè dixit: "Nihil agis, dolor, quamvis sis molestus: nunquàm te esse malum confitebor."

Caius Julius Cæsar.

Caius Julius Cæsar nobilissimâ genitus familiâ, annum agens sextum et decimum, patrem amisit: paulò pòst Corneliam duxit uxorem, cujus quum pater esset Syllæ inimicus, voluit Sylla Cæsarem compellere, ut eam dimitteret; neque id potuit efficere. Ob eam causam Cæsar bonis spoliatus, quum etiam ad mortem quæreretur, mutatâ veste, noctu elapsus est ex urbe, et quanquàm tunc quartanæ morbo laboraret, propè per singulas noctes latebras commutare cogebatur: sic quoque comprehensus à Syllæ liberto, vix datâ pecuniâ evasit. Postremò per proximos suos

veniam impetravit, diù repugnante Syllâ, qui quum deprecantibus ornatissimis viris denegâsset, atque illi pertinaciter contenderent, expugnatus tandem dixit eum, quem salvum tantoperè cuperent, aliquandò optimatum partibus, quas simul defendissent, exitio futurum, multosque in eo puero inesse Marios.

Cæsar, mortuo Syllâ et compositâ seditione civili, Rhodum secedere statuit, ut per otium Apollonio, tunc clarissimo dicendi magistro operam daret; sed in itinere à piratis captus est, mansitque apud eos quadraginta dies. Ita porrò per illud omne spatium se gessit, ut piratis terrori pariter ac venerationi esset; atque ne iis suspicionem ullam daret, qui oculis tantummodò eum custodiebant, nunquàm aut nocte, aut die excalceatus est*. Interim comites servosque dimiserat ad expediendas pecunias quibus redimeretur. Viginti talenta piratæ postulaverant; ille verò quinquaginta daturum se spopondit. Quibus numeratis, expositus est

* His object, in constantly wearing his shoes, was to avoid the suspicion of intending to escape by swimming.

in littore. Cæsar liberatus confestìm Miletum, quæ urbs proximè aberat, properavit; ibique contractâ classe stantes adhuc in eodem loco prædones noctu adortus, aliquot naves, mersis aliis, cepit, piratasque ad deditionem redactos eo affecit supplicio quod illis sæpè per jocum minatus fuerat dùm ab iis detineretur; crucibus illos suffigi jussit.

Julius Cæsar quæstor factus in Hispaniam profectus est; quumque Alpes transiret, et ad conspectum pauperis cujusdam vici comites ejus per jocum inter se disputarent an illìc etiam esset ambitioni locus, seriò dixit Cæsar malle se ibi primum esse quàm Romæ secundum. Ita animus dominationis avidus à primâ ætate regnum concupiscebat, semperque in ore habebat hos Euripidis, Græci poëtæ, versus: *Nam si violandum est jus, regnandi gratiâ violandum est: aliis rebus pietatem colas.* Quum verò Gades, quod est Hispaniæ oppidum, venisset, visâ Alexandri Magni imagine, ingemuit, et lacrymas fudit: causam quærentibus amicis: "Nonne, inquît, idonea dolendi causa est, quòd nihil dùm memorabile gesserim, eam

ætatem adeptus quâ Alexander jam terrarum orbem subegerat."

Julius Cæsar in captandâ plebis gratiâ, et ambiendis honoribus patrimonium effudit: ære alieno oppressus ipse dicebat sibi opus esse millies* sestertiûm, ut haberet nihil. His artibus consulatum adeptus est; collegaque ei datus Marcus Bibulus, cui Cæsaris consilia haud placebant. Inito magistratu, Cæsar legem Agrariam tulit, hoc est de dividendo egenis civibus agro publico;† cui legi quum senatus repugnaret, Cæsar rem ad populum detulit. Bibulus collega in forum venit ut legi ferendæ obsisteret, sed tanta commota est seditio, ut in caput consulis cophinus stercore plenus effunderetur, fascesque frangerentur. Tandem Bibulus à satellitibus Cæsaris foro expulsus, domi se continere per reliquum anni tempus

* One million sesterces. His meaning was, that his debts were so much beyond the value of his property.

† A portion of the lands taken from enemies, was confiscated for the benefit of the Roman people.

coactus est, curiaque abstinere. Intereà unus Cæsar omnia ad arbitrium in republicâ administravit: undè quidam homines faceti, quæ eo anno gesta sunt, non ut mos erat, consulibus Cæsare et Bibulo acta esse dicebant, sed Julio et Cæsare, unum consulem nomine et cognomine pro duobus appellantes.

Julius Cæsar functus consulatu, Galliam provinciam sorte obtinuit. Gessit autem novem annis, quibus in imperio fuit, hæc ferè. Galliam in provinciæ Romanæ formam redegit; Germanos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum ponte fabricato aggressus, maximis affecit cladibus. Britannos anteà ignotos vicit, iisque pecunias et obsides imperavit; quo in bello multa Cæsaris facta egregia narrantur. Inclinante in fugam exercitu, rapuit è manu militis fugientis scutum, et in primam aciem volitans, pugnam restituit. In alio prælio aquiliferum terga vertentem faucibus comprehendit, in contrariam partem retraxit, dexteramque ad hostem protendens: "Quorsùm tu, inquit, abis? Illìc sunt cum quibus dimicamus." Quo facto militibus animos addidit.

Cæsar quum adhuc in Galliâ detineretur, ne imperfecto bello discederet, postulavit ut sibi liceret, quamvis absenti, secundum consulatum petere; quod ei à senatu est negatum. Eâ re commotus in Italiam rediit, armis injuriam acceptam vindicaturus, plurimisque urbibus occupatis, Brundusium contendit, quò Pompeius consulesque confugerant. Tunc summæ audaciæ facinus Cæsar edidit: à Brundusio Dyrrachium inter oppositas classes gravissimâ hieme transmisit, cessantibusque copiis quas subsequi jusserat, quum ad eas arcessendas frustrà misisset, moræ impatiens, castris noctu egreditur, clàm solus naviculam conscendit obvoluto capite, ne agnosceretur. Mare adverso vento vehementer flante intumescebat; in altum tamen protinùs dirigi navigium jubet; quumque gubernator penè obrutus fluctibus adversæ tempestati cederet; "Quid times? ait: Cæsarem vehis."

Deindè Cæsar Thessaliam petiit, ubi Pompeium Pharsalico prælio fudit, fugientem persecutus est, eumque in itinere cognovit oc-

cisùm fuisse. Tùm bellum Ptolemæo Pompeii interfectori intulit, à quo sibi quoque insidias parari videbat; quo victo, Cæsar in Pontum transiit, Pharnacemque Mithridatis filium rebellantem aggressus, intra quintum ab adventu diem, quatuor verò, quibus in conspectum venerat, horis, uno prælio profligavit. Quam victoriæ celeritatem inter triumphandum notavit inscripto inter pompæ ornamenta trium verborum titulo, *Veni, vidi, vici*. Sua deinceps Cæsarem ubiquè comitata est fortuna. Scipionem et Jubam Numidiæ regem, reliquias Pompeianarum partium in Africâ refoventes, devicit. Pompeii liberos in Hispaniâ superavit. Clementer usus est victoriâ, et omnibus qui contra se arma tulerant pepercit. Regressus in urbem quinquies triumphavit.

Bellis civilibus confectis, Cæsar dictator in perpetuum creatus agere insolentiùs cœpit: senatum ad se venientem sedens excepit, et quemdam ut assurgeret monentem irato vultu respexit: quum Antonius, Cæsaris in omnibus expeditionibus comes, et tunc in consu-

latu collega, ei in sellâ aureâ sedenti pro rostris diadema, insigne regium, imponeret, non visus est eo facto offensus. Quarè conjuratum est in eum à sexaginta et ampliùs viris, Cassio et Bruto ducibus conspirationis. Quum igitur Cæsar idibus martiis in senatum venisset, assidentem specie officii circumsteterunt, illicòque unus è conjuratis, quasi aliquid rogaturus, propiùs accessit, renuentique togam ab utroque humero apprehendit. Deindè clamantem: "Ista quidem vis est," Cassius vulnerat paulò infra jugulum. Cæsar Cassii brachium arreptum graphio trajecit, conatusque prosilire aliud vulnus accepit. Quum Marcum Brutum, quem loco filii habebat, in se irruentem vidisset, dixit: "Tu quoque fili mi!" Dein ubi animadvertit undiquè se strictis pugionibus peti, togâ caput obvolvit, atque ita tribus et viginti plagis confossus est.

Erat Cæsar excelsâ staturâ, nigris vegetisque oculis, capite calvo: quam calvitii deformitatem ægrè ferebat, quòd sæpè obtrectantium jocis esset obnoxia. Itaque ex omnibus honoribus sibi à senatu populoque decretis non

aliud recepit aut usurpavit libentiùs, quàm jus laureæ perpetuò gestandæ. Eum vini parcissimum fuisse ne inimici quidem negârunt: undè Cato dicere solebat unum ex omnibus Cæsarem ad evertendam rempublicam sobrium accessisse. Armorum et equitandi peritissimus erat; laboris ultra fidem patiens: in agmine nonnunquàm equo, sæpiùs pedibus anteibat, capite detecto, sive sol, sive imber esset. Longissimas vias incredibili celeritate confecit, ita ut persæpè nuncios de se prævenerit, neque eum morabantur flumina, quæ vel nando vel innixus inflatis utribus trajiciebat.

Marcus Cato Uticensis.

Marcus Cato adhuc puer, invictum animi robur ostendit. Quum in domo Drusi avunculi sui educaretur, Latini de civitate impetrandâ Romam venerunt. Popedius Latinorum princeps, qui Drusi hospes erat, Catonem puerum rogavit ut Latinos apud avunculum adjuvaret. Cato vultu constanti negavit id se facturum. Iterùm deindè ac sæpiùs interpellatus in proposito perstitit. Tunc Popedius

puerum in excelsam ædium partem levatum tenuit, et abjecturum indè se minatus est, nisi precibus obtemperaret; neque hoc metu à sententiâ eum potuit dimovere. Tunc Popedius exclamâsse fertur: "Gratulemur nobis, Latini, hunc esse tam parvum; si enim senator esset, ne sperare quidem jus civitatis nobis liceret."

Cato, quum salutandi gratiâ ad Syllam à pædagogo duceretur, et in atrio cruenta proscriptorum capita vidisset, Syllæ crudelitatem exsecratus est; seque eodem esse animo significavit, quo puer alius nomine Cassius, qui tunc publicam scholam cum Fausto Syllæ filio frequentabat. Quum enim Faustus proscriptionem paternam in scholâ laudaret, diceretque se, quum per ætatem posset, eamdem rem esse facturum, ei sodalis gravem colaphum impegit.

Insignis fuit et ad imitandum proponenda Catonis erga fratrem benevolentia. Quum enim interrogaretur quem omnium maximè diligeret, respondit, fratrem. Iterùm interrogatus

quem secùndum maximè diligeret, iterùm fratrem respondit. Quærenti tertiò idem responsum dedit, donec ille à percunctando desisteret. Crevit cùm ætate ille Catonis in fratrem amor: ab ejus latere non discedebat: ei in omnibus rebus morem gerebat. Annos natus viginti nunquàm sine fratre cœnaverat, nunquàm in forum prodierat, nunquàm iter susceperat. Diversum tamen erat utriusque ingenium: in utroque probi mores erant, sed Catonis indoles severior.

Cato, quum frater, qui erat tribunus militum, ad bellum profectus esset, ne eum desereret, voluntaria stipendia fecit.* Accidit posteà ut Catonis frater in Asiam proficisci cogeretur, et iter faciens in morbum incideret: quod ubi audivit Cato, licèt tunc gravis tempestas sæviret, neque parata esset magna navis, solvit è portu Thessalonicæ exiguâ naviculâ cum duobus tantùm amicis tribusque servis, et penè haustus fluctibus tandem præter

* The Roman youth were not obliged to perform military duty under the age of seventeen.

spem incolumis evasit. At fratrem modò defunctum vitâ reperit. Tunc questibus et lacrymis totum se tradidit: mortui corpus quàm magnificentissimo potuit funere extulit, et marmoreum tumulum extrui curavit suis impensis. Vela deindè facturus, quum suaderent amici ut fratris reliquias in alio navigio poneret, animam se priùs quàm illas relicturum respondit, atque ita solvit.

Cato quæstor in insulam Cyprum missus est ad colligendam Ptolemæi regis pecuniam, à quo populus Romanus hæres institutus fuerat. Integerrimâ fide eam rem administravit. Summa longè major, quàm quisquam sperare potuisset, redacta est. Ferè septem millia talentorum navibus imposuit Cato: atque ut naufragii pericula vitaret, singulis vasis, quibus inclusa erat pecunia, corticem suberis longo funiculo alligavit, ut si fortè mersum navigium esset, locum amissæ pecuniæ cortex supernatans indicaret. Catoni advenienti senatus et tota fermè civitas obviàm effusa est, nec erat res triumpho absimilis. Actæ sunt Catoni à senatu gratiæ, præturaque illi et jus spectan-

di ludos prætextato extra ordinem data. Quem honorem Cato noluit accipere, iniquum esse affirmans sibi decerni quod nulli alii tribueretur.

Quum Cæsar consul legem reipublicæ perniciosam tulisset, Cato solus, cæteris exterritis, huic legi obstitit. Iratus Cæsar Catonem extrahi curiâ, et in vincula rapi jussit: at ille nihil de libertate linguæ remisit, sed in ipsâ ad carcerem viâ de lege disputabat, civesque commonebat ut talia molientibus adversarentur. Catonem sequebantur mœsti patres, quorum unus objurgatus à Cæsare quòd nondùm misso senatu discederet; "Malo, inquit, esse cum Catone in carcere, quàm tecum in curiâ." Exspectabat Cæsar dùm ad humiles preces Cato sese demitteret: quod ubi frustrà à se sperari intellexit, pudore victus, unum è tribunis misit qui Catonem dimitteret.

Cato Pompeii partes bello civili secutus est, eoque victo exercitûs reliquias in Africam cum ingenti itinerum difficultate perduxit. Quum verò ei summum à militibus deferretur imperium, Scipioni, quòd vir esset consularis, pa-

vere maluit. Scipione etiam devicto, Uticam Africæ urbem petivit, ubi filium hortatus est ut clementiam Cæsaris experiretur; ipse verò cœnatus deambulavit, et cubitum iturus, arctiùs diutiùsque in complexu filii hæsit, deindè ingressus cubiculum, ferro sibi ipse mortem conscivit. Cæsar, auditâ Catonis morte, dixit illum gloriæ suæ invidisse, quòd sibi laudem servati Catonis eripuisset. Catonis liberos, eisque patrimonium incolume servavit.

Marcus Tullius Cicero.

Marcus Tullius Cicero equestri genere, Arpini, quod est Volscorum oppidum, natus est. Ex ejus avis unus verrucam in extremo naso sitam habuit ciceris grano similem, indè cognomen Ciceronis genti inditum. Quum id Marco Tullio à nonnullis probro verteretur; "Dabo operam, inquit, ut istud cognomen nobilissimorum nominum splendorem vincat." Quum eas artes disceret quibus ætas puerilis ad humanitatem* solet informari, ingenium

* *Humanitas* here means a combination of those qualities which tend to the perfection of a human character.

ejus ita eluxit, ut eum æquales è scholâ redeuntes medium, tanquàm regem, circumstantes deducerent domum: imò eorum parentes pueri famâ commoti, in ludum litterarium ventitabant, ut eum viserent. Ea res tamen quibusdam rustici et inculti ingenii stomachum movebat, qui cæteros pueros graviter objurgabant quòd talem condiscipulo suo honorem tribuerent.

Tullius Cicero adolescens eloquentiam et libertatem suam adversùs Syllanos ostendit. Chrysogonum quendam Syllæ libertum acriter insectatus est, quòd dictatoris potentiâ fretus in bona civium invadebat. Ex quo veritus invidiam Cicero, Athenas petivit, ubi Antiochum philosophum studiosè audivit. Indè eloquentiæ gratiâ Rhodum se contulit, ubi Molone, rhetore tùm disertissimo, magistro usus est. Qui, quum Ciceronem dicentem audivisset, flevisse dicitur, quòd præ videret per hunc Græcos à Romanis ingenii et eloquentiæ laude superatum iri. Romam reversus, quæstor in Siciliâ fuit. Nullius verò quæstura aut gratior, aut clarior fuit: quum in magnâ annonæ dif-

ficultate ingentem frumenti vim indè Romam mitteret, Siculos initio offendit; posteà verò ubi diligentiam, justitiam et comitatem ejus experti fuerunt, majores quæstori suo honores, quàm ulli unquàm prætori detulerunt.

Cicero consul factus Sergii Catilinæ conjurationem singulari virtute, constantiâ curâque compressit. Is nempè indignatus quòd in petitione consulatûs repulsam passus esset, et furore amens, cum pluribus viris nobilibus Ciceronem interficere, senatum trucidare, urbem incendere, ærarium diripere constituerat.—Quæ tam atrox conjuratio à Cicerone detecta est. Catilina metu consulis Româ ad exercitum, quem paraverat, profugit; socii ejus comprehensi in carcere necati sunt. Senator quidam filium supplicio mortis ipse affecit. Juvenis scilicet ingenio, litteris et formâ inter æquales conspicuus, pravo consilio amicitiam Catilinæ secutus fuerat, et in castra ejus properabat: quem pater ex medio itinere retractum occidit, his eum verbis increpans: "Non ego te Catilinæ adversùs patriam, sed patriæ adversùs Catilinam genui."

Non ideò Catilina ab incœpto destitit, sed infestis signis Romam petens, cum exercitu cæsus est. Adeò acriter dimicatum est, ut nemo hostium prælio superfuerit: quem quisque in pugnando ceperat, eum, amissâ animâ, tegebat locum. Ipse Catilina longè à suis inter eorum quos occiderat cadavera cecidit, morte pulcherrimâ, si pro patriâ suâ sic occubuisset; senatus populusque Romanus Ciceronem patriæ patrem appellavit: ea res tamen Ciceroni posteà invidiam creavit, adeò ut abeuntem magistratu verba facere ad populum vetuerit quidam tribunus plebis, quòd cives indictâ causâ damnavisset, sed solitum duntaxat juramentum præstare ei permiserit.* Tùm Cicero magnâ voce: "Juro, inquit, rempublicam atque urbem Romam meâ unius operâ salvam esse:" quâ voce delectatus populus Romanus, et ipse juravit verum esse Ciceronis juramentum.

Paucis pòst annis Cicero reus factus est à Clodio tribuno plebis eâdem de causâ, quòd

* It was customary for the Consuls, when going out of office, to take an oath that they had committed no act contrary to the laws.

nempè cives Romanos necavisset. Tunc mæstus senatus, tanquàm in publico luctu, vestem mutavit. Cicero, quum posset armis salutem suam defendere, maluit urbe cedere, quàm suâ causâ cædem fieri.* Proficiscentem omnes boni flentes prosecuti sunt. Dein Clodius edictum proposuit, ut Marco Tullio igni et aquâ interdiceretur: illius domum et villas incendit; sed vis illa diuturna non fuit: mox enim maximo omnium ordinum studio Cicero in patriam revocatus est. Obviàm ei redeunti ab universis itum est. Domus ejus publicâ pecuniâ restituta est. Posteà Cicero Pompeii partes secutus à Cæsare victore veniam accepit. Quo interfecto, Octavium hæredem Cæsaris fovit atque ornavit, ut eum Antonio rempublicam vexanti opponeret; sed ab illo deindè desertus est et proditus.

Antonius, initâ cum Octavio societate, Ciceronem jamdiù sibi inimicum proscripsit. Quâ re auditâ, Cicero transversis itineribus

* Clodius, the declared enemy of Cicero, had armed the populace of Rome, and seemed disposed to go to the last extremity.

fugit in villam quæ à mari proximè aberat, indèque navem conscendit, in Macedoniam transiturus. Quum verò jam aliquoties in altum provectum venti adversi retulissent, et ipse jactationem navis pati non posset, regressus ad villam: "Moriar, inquit, in patriâ sæpè servatâ." Mox adventantibus percussoribus, quum servi parati essent ad dimicandum fortiter, ipse lecticam, quâ vehebatur, deponi jussit, eosque quietos pati quod sors iniqua cogeret. Prominenti ex lecticâ et immotam cervicem præbenti caput præcisum est. Manus quoque abscissæ: caput relatum est ad Antonium, ejusque jussu inter duas manus in rostris positum. Fulvia Antonii uxor, quæ se à Cicerone læsam arbitrabatur, caput manibus sumpsit, in genua imposuit, extractamque linguam acu confixit.

Cicero dicax erat, et facetiarum amans, adeò ut ab inimicis solitus sit appellari Scurra consularis. Quum Lentulum generum suum exiguæ staturæ hominem vidisset longo gladio accinctum: "Quis, inquit, generum meum ad gladium alligavit?" Matrona quædam ju-

niorem se, quàm erat, simulans dictitabat se triginta tantùm annos habere. Cui Cicero: "Verum est, inquit, nam hoc viginti annos audio." Cæsar, altero consule mortuo die decembris ultimâ, Caninium consulem horâ septimâ in reliquam diei partem renuntiaverat: quem quum plerique irent salutatum de more; "Festinemus, inquit Cicero, priusquàm abeat magistratu."* De eodem Caninio scripsit Cicero: "Fuit mirificâ vigilantiâ Caninius, qui toto suo consulatu somnum non viderit."

Marcus Brutus.

Marcus Brutus ex illâ gente quæ Româ Tarquinios ejecerat oriundus, Athenis philosophiam, Rhodi eloquentiam didicit. Sua eum virtus valdè commendavit: ejus pater, qui Syllæ partibus adversabatur, jussu Pompeii interfectus fuerat; undè Brutus cum eo graves gesserat simultates: bello tamen civili Pompeii causam, quòd justior videretur, secutus est, et dolorem suum reipublicæ utilitati post

* The Consuls went out of office at the end of December.

habuit. Victo Pompeio, Brutus à Cæsare servatus est, et prætor etiam factus. Posteà quum Cæsar superbiâ elatus senatum contemnere, et regnum affectare cœpisset, populus jam præsenti statu haud lætus vindicem libertatis requirebat. Subscripsêre quidam primi Bruti statuæ: *Utinam viveres!* Item ipsius Cæsaris statuæ: "Brutus quia reges ejecit, primus consul factus est; hic, quia consules ejecit, postremò rex factus est." Inscriptum quoque est Marci Bruti prætoris tribunali: *Dormis, Brute!*

Marcus Brutus, cognitâ populi Romani voluntate, adversùs Cæsarem conspiravit. Pridiè quàm Cæsar est occisus, Porcia Bruti uxor consilii conscia cultellum tonsorium, quasi unguium resecandorum causâ, poposcit, eoque velut fortè è manibus elapso se ipsa vulneravit. Clamore ancillarum vocatus in cubiculum uxoris Brutus objurgare eam cœpit, quòd tonsoris officium præripere voluisset; at Porcia ei secretò dixit: "Non casu, sed de industriâ, mi Brute, hoc mihi vulnus feci: experiri enim volui an satis mihi animi esset ad mor-

têm oppetendam, si tibi propositum ex sententiâ parùm cessisset." Quibus verbis auditis, Brutus ad cælum manus et oculos sustulisse dicitur, et exclamavisse: "Utinam dignus tali conjuge maritus videri possim!"

Interfecto Cæsare, Antonius vestem ejus sanguinolentam ostentans, populum veluti furore quodam adversùs conjuratos inflammavit. Brutus itaque in Macedoniam concessit, ibique apud urbem Philippos adversùs Antonium et Octavium dimicavit. Victus acie, quum in tumulum se nocte recepisset, ne in hostium manus veniret, uni comitum latus transfodiendum præbuit. Antonius, viso Bruti cadavere, ei suum injecit purpureum paludamentum, ut in eo sepeliretur. Quod quum posteà subreptum audivisset, requiri furem, et ad supplicium duci jussit. Cremati corporis reliquias ad Serviliam Bruti matrem deportandas curavit. Non eadem fuit Octavii erga Brutum moderatio: is enim avulsum Bruti caput Romam ferri jussit, ut Caii Cæsaris statuæ subjiceretùr.

Octavius Cæsar Augustus.

Octavius Juliæ Caii Cæsaris sororis nepos, patrem quadrimus amisit. A majòre avunculo adoptatus, eum in Hispaniam profectum secutus est. Deindè ab eo Apolloniam missus est, ut liberalibus studiis vacaret. Auditâ avunculi morte, Romam rediit, nomen Cæsaris sumpsit, collectoque veteranorum exercitu, opem Decimo Bruto tulit, qui ab Antonio Mutinæ obsidebatur.* Quum autem urbis aditu prohiberetur, ut Brutum de omnibus rebus certiorem faceret, primò litteras laminis plumbeis inscriptas misit, quæ per urinatorem sub aquâ fluminis deferebantur; ad id posteà columbis usus est: iis nempè diù inclusis et fame affectis litteras ad collum alligabat, easque à proximo mœnibus loco emittebat. Columbæ lucis cibique avidæ, summa ædificia petentes, à Bruto excipiebantur, maximè quum ille disposito quibusdam in locis cibo, columbas illùc devolare instituisset.

* Young Octavius was disgusted with the insolence of Antony's conduct towards him, after the death of Cæsar.

Octavius bellum Mutinense duobus præliis confecit, in quorum altero non ducis modo, sed militis etiam functus est munere: nam aquilifero graviter vulnerato, aquilam humeris subiit, et in castra reportavit. Posteà reconciliatâ cum Antonio gratiâ, junctisque cum ipso copiis, ut Caii Cæsaris necem ulcisceretur, ad urbem hostiliter accessit, indè quadringentos milites ad senatum misit, qui sibi consulatum nomine exercitûs deposcerent. Cunctante senatu, centurio legationis princeps, rejecto sagulo, ostendens gladii capulum, non dubitavit in curiâ dicere: "Hic faciet, si vos non feceritis." Cui respondisse Ciceronem ferunt: "Si hoc modo petieritis Cæsari consulatum, auferetis." Quod dictum ei deindè exitio fuit: invisus enim esse cœpit Cæsari, quòd libertatis esset amantior.

Octavius Cæsar nondùm viginti annos natus consulatum invasit, novamque proscriptionis tabulam proposuit: quæ proscriptio Syllanâ longè crudelior fuit: ne teneræ quidem ætati pepercit. Puerum quemdam nomine Atilium Octavius coëgit togam virilem sumere, ut tanquàm vir proscriberetur. Atilius,

protinùs ut è Capitolio descendit, deducentibus ex more amicis, in tabulam relatus est.* Desertum deindè à comitibus ne mater quidem præ metu recepit. Puer itaque fugit, et in sylvis aliquandiù delituit. Quum verò inopiam ferre non posset, è latebris exivit, seque prætereuntibus indicavit, à quibus interfectus est. Alius puer etiam impubes, dùm in ludum litterarium iret, cum pædagogo, qui pro eo corpus objecerat, necatus est.

Octavius, inità cum Antonio societate, Marcum Brutum Cæsaris interfectorem bello persecutus est. Quod bellum, quanquàm æger atque invalidus, duplici prælio transegit, quorum priore castris exutus vix fugâ evasit; altero victor se gessit acerbiùs. In nobilissimum quemque captivum sæviit, adjectâ etiam supplicio verborum contumeliâ. Uni suppliciter precanti sepulturam, respondit jam illam in volucrum atque ferarum potestate

* A young man, when he assumed the *toga virilis*, was conducted, in state, to the capitol, by his relations and friends.

futuram.* Ambo erant captivi pater et filius; quum autem Octavius nollet, nisi uni, vitam concedere, eos sortiri jussit utri parceretur. Pater, qui se pro filio ad mortem subeundam obtulerat, occisus est; nec servatus filius, qui præ dolore voluntariâ occubuit nece: neque ab hoc tristi spectaculo oculos avertit Octavius, sed utrumque spectavit morientem.

Octavius ab Antonio iterùm abalienatus est, quòd is repudiatâ Octaviâ sorore, Cleopatram Ægypti reginam duxisset uxorem: quæ mulier cum Antonio luxu et deliciis certabat. Gloriata est aliquandò se centies sestertiûm unâ cœnâ adsumpturam. Antonio id fieri posse negânti magnificam apposuit cœnam, sed non tanti sumptûs quanti promiserat. Irrisa igitur ab Antonio jussit sibi afferri vas aceto plenum: exspectabat Antonius quidnam esset actura. Illa gemmas pretiosissimas auribus appensas habebat; protinùs unam detraxit, et aceto dilutam absorbuit. Alteram quoque simili modo parabat absumere, nisi prohibita fuisset.

* How much insolence and cruelty are combined in this reply!

ACTIACA PUGNA.

(Anno urbis conditæ 721.)

OCTAVIUS cum Antonio apud Actium, qui locus in Epiro est, navali prælio dimicavit; victum et fugientem Antonium persecutus, Ægyptum petiit, obsessâque Alexandriâ, quò Antonius cum Cleopatrâ confugerat, brevì potitus est. Antonius, desperatis rebus, quum in solio regali sedisset regio diademate cinctus, necem sibi conscivit. Cleopatra verò, quam Octavius magnoperè cupiebat vivam comprehendi triumphoque servari, aspidem sibi in cophino inter ficus afferendam curavit, eamque ipsa brachio applicuit: quod ubi cognovit Octavius, medicos vulneri remedia adhibere jussit. Admovit etiam psyllos,* qui venenum exsugerent, sed frustrà. Cleopatræ mortuæ communem cum Antonio sepulturam tribuit.

* The *psylli* were persons who pretended to cure the bite of a serpent, by sucking the poison from the wounded part.

Tandem Octavius, hostibus victis, solusque imperio potitus, clementem se exhibuit. Omnia deinceps in eo plena mansuetudinis et humanitatis. Multis ignovit à quibus sæpè graviter læsus fuerat, quo in numero fuit Metellus unus ex Antonii præfectis. Quum is inter captivos senex, squalidus, sordidatusque processisset, agnovit eum filius ejus, qui Octavii partes secutus fuerat, statìmque exiliens, patrem complexus, sic Octavium allocutus est: "Pater meus hostis tibi fuit; ego miles: non magis ille pœnam, quàm ego præmium meriti sumus. Aut igitur me propter illum occidi jube, aut illum propter me vivere. Delibera, quæso, utrùm sit moribus tuis convenientius." Octavius post quàm paulùm addubitavisset, misericordiâ motus hominem sibi infensissimum propter filii merita servavit.

Octavius in Italiam rediit, Romamque triumphans ingressus est. Tùm bellis toto orbe compositis, Jani gemini portas suâ manu clausit quæ tantummodò bis anteà clausæ fuerant, primò sub Numâ rege, iterùm post primum Punicum bellum. Tunc omnes præteritorum

malorum oblivio cepit, populusque Romanus præsentis otii lætitiâ perfruitus est. Octavio maximi honores à senatu delati sunt. Ipse Augustus cognominatus est et in ejus honorem mensis sextilis eodem nomine est appellatus, quòd illo mense bellis civilibus finis esset impositus. Equites Romani natalem ejus biduò semper celebrârunt: senatus populusque Romanus universus cognomen Patris patriæ maximo consensu ei tribuerunt. Augustus præ gaudio lacrymans respondit his verbis: "Compos factus sum votorum meorum; neque aliud mihi optandum est, quàm ut hunc consensum vestrum ad ultimum vitæ finem videre possim."

Dictaturam, quam populus magnâ vi offerebat, Augustus genu nixus dejectâque ab humeris togâ, deprecatus est. Domini appellationem semper exhorruit, eamque sibi tribui edicto vetuit, imò de restituendâ republicâ non semel cogitavit; sed reputans et se privatum non sine periculo fore, et rempublicam plurium arbitrio commissum iri, summam retinuit potestatem, id verò studuit, ne quem

novi statûs pœniteret. Benè de iis etiam, quos adversarios expertus fuerat, et sentiebat et loquebatur. Legentem aliquandò unum è nepotibus invenit: quumque puer territus volumen Ciceronis, quod manu tenebat, veste tegeret, Augustus librum cepit, eoque statìm reddito: "Hic vir, inquit, fili mi, doctus fuit et patriæ amans."

Pedibus sæpè per urbem incedebat, summâque comitate adeuntes excipiebat: undè quum quidam libellum supplicem porrigens, præ metu et reverentiâ nunc manum proferret, nunc retraheret; "Putasne, inquit jocans Augustus, assem te elephanto dare?"* Eum aliquandò convenit veteranus miles, qui vocatus in jus periclitabatur, rogavitque ut sibi adesset. Statìm Augustus unum è comitatu suo elegit advocatum, qui litigatorem commendaret. Tùm veteranus exclamavit: "At non ego,

* The elephants exhibited to the people were taught to receive the money for their keepers.—Strangers were frequently terrified and withdrew the offered money from the extended proboscis of the animal.

te periclitante bello Actiaco, vicarium quæsivi, sed ipse pro te pugnavi;" simulque detexit cicatrices. Erubuit Augustus, atque ipse venit in advocationem.

Quum post Actiacam victoriam Augustus Romam ingrederetur, occurrit ei inter gratulantes opifex quidam corvum tenens, quem instituerat hæc dicere. *Ave, Cæsar victor, imperator.* Augustus avem officiosam miratus, eam viginti millibus nummorum emit. Socius opificis, ad quem nihil ex illâ liberalitate pervenerat, affirmavit Augusto illum habere et alium corvum, quem afferri postulavit. Allatus corvus verba quæ didicerat expressit: *Ave, Antoni victor, imperator.* Nihil eâ re exasperatus Augustus jussit tantummodò corvorum doctorem dividere acceptam mercedem cum contubernali. Salutatus similiter à psittaco, emi eum jussit.

Exemplo incitatus sutor quidam, corvum instituit ad parem salutationem; sed, quum parùm proficeret, sæpè ad avem non respondentem dicebat: *Opera et impensa periit.* Tandem corvus cœpit proferre dictatam salu-

tationem: quâ auditâ dùm transiret, Augustus respondit: "Satis domi talium salutatorum habeo." Tùm corvus illa etiam verba adjecit, quibus dominum querentem audire solebat: *Opera et impensa periit*: ad quod Augustus risit, atque avem emi jussit quanti nullam adhuc emerat.

Solebat quidam Græculus* descendenti è palatio Augusto honorificum aliquod epigramma porrigere. Id quum frustrà sæpè fecisset, et tamen rursùm eumdem facturum Augustus videret, suâ manu in chartâ breve exaravit græcum epigramma, et Græculo venienti ad se obviàm misit. Ille legendo laudare cœpit, mirarique tàm voce quám vultu, gestuque. Dein quum accessit ad sellam quâ Augustus vehebatur, demissâ in pauperem crumenam manu, paucos denarios protulit, quos principi daret; dixitque se plus daturum fuisse, si plus habuisset. Secuto omnium risu, Græculum Augustus vocavit, eique satis grandem pecuniæ summam numerari jussit.

Augustus ferè nulli se invitanti negabat. Exceptus igitur à quodam cœnâ satis parcâ et penè quotidianâ, hoc tantùm insusurravit: "Non putabam

* There were, at Rome, public schools, in which the youth were taught to write and speak the Greek language correctly.

me tibi esse tam familiarem." Quum aliquandô apud Pollionem quemdam cœnaret, fregit, unus ex servis vas crystallinum: rapi illum protinùs Pollio jussit, et ne vulgari morte periret, abjici murænis, quas ingens piscina continebat. Evasit è manibus puer, et ad pedes Cæsaris confugit, non recusans mori, sed rogans ne piscium esca fieret. Motus novitate crudelitatis Augustus, servi infelicis patrocinium suscepit: quum autem veniam à viro crudeli non impetraret, crystallina vasa ad se afferri jussit; omnia manu suâ fregit; servum manumisit, piscinamque compleri præcepit.

Augustus in quâdam villâ ægrotans noctes inquietas agebat, rumpente somnum ejus crebro noctuæ cantu; quâ molestiâ quum liberari se vehementer cupere significâsset, miles quidam aucupii peritus noctuam prehendendam curavit, vivamque Augusto attulit, spe ingentis præmii; cui Augustus mille nummos dari jussit: at ille minùs dignum præmium existimans, dicere ausus est: *Malo ut vivat*, et avem dimisit. Imperatori nec ad irascendum causa deerat, nec ad ulciscendum potestas. Hanc tamen injuriam æquo animo tulit Augustus, hominemque impunitum abire passus est.

Augustus amicitias non facilè admisit, et admissas constanter retinuit; imprimis familiarem habuit Mæcenatem equitem Romanum, qui eâ, quâ apud

principem valebat gratiâ, ita semper usus est, ut prodesset omnibus quibus posset, noceret nemini. Mira erat ejus ars et libertas in flectendo Augusti animo, quum eum irâ incitatum videret. Jus aliquandò dicebat Augustus, et multos morte damnaturus videbatur. Aderat tunc Mæcenas, qui circumstantium turbam perrumpere, et ad tribunal propiùs accedere conatus est; quum id frustrà tentasset, in tabellâ scripsit hæc verba: *Surge tandem, carnifex:* eamque tabellam ad Augustum projecit, quâ lectâ, Augustus statìm surrexit, et nemo est morte mulctatus.

Habitavit Augustus in ædibus modicis neque laxitate neque cultu conspicuis, ac per annos ampliùs quadraginta in eodem cubiculo hieme et æstate mansit. Supellex quoque ejus vix privatæ elegantiæ erat. Idem tamen Romam, quam pro majestate imperii non satis ornatam invenerat, adeò excoluit, ut jure sit gloriatus marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset. Raró veste aliâ usus est quam confectâ ab uxore, sorore, filiâ, neptibusque. Altiuscula erant ejus calceamenta, ut procerior quam erat videretur. Cibi minimi erat atque vulgaris. Secundarium panem et pisciculos minutos et ficus virides maximè appetebat.

Augustus non ampliùs quàm septem horas dormiebat, ac ne eas quidem continuas, sed ita ut in

illo temporis spatio ter aut quater expergisceretur. Si interruptum somnum recuperare non posset, lectores arcessebat, donec resumeret. Quum audisset senatorem quemdam, licèt ære alieno oppressum, arctè et graviter dormire solitum, culcitram ejus magno pretio emit: mirantibus dixit: "Habenda est ad somnum culcitra in quâ homo qui tantùm debebat dormire potuit.

Exercitationes campestres equorum et armorum statìm post bella civilia omisit, et ad pilam primò folliculumque transiit: mox animi laxandi causâ, modò piscabatur hamo, modò talis nucibusque ludebat cum pueris minutis, quos facie et garrulitate amabiles undiquè conquirebat. Aleâ multùm delectabatur; idque ei vitio datum est. Tandem afflictâ valetudine in Campaniam concessit, ubi remisso ad otium animo, nullo hilaritatis genere abstinuit. Supremo vitæ die, petito speculo, capillum sibi comi jussit, et amicos circumstantes percontatus est num vitæ mimum satis commodè egisset; adjecit et solitam clausulam: "Edite strepitum, vosque omnes cum gaudio applaudite." Obiit Nolæ sextum et septuagesimum annum agens.

FINIS.